

LOTTA REITO

KULJE RINNALLA, AUTA ETEENPÄIN JA OSOITA, ETTÄ VÄLITÄT

– mitä nuoret kertovat jälkihuollosta
ja toivovat sen tulevaisuudelta?

The 'Aspa' logo is positioned at the bottom center. It features the word 'Aspa' in a white, sans-serif font. To the right of the text is a white speech bubble icon containing a black grid pattern. The background of the bottom half of the page is a dark teal color with a pattern of small, white, glowing dots, and a thick, curved yellow line arches over the top of this section.

Aspa

Sisältö

1. JOHDANTO	4
2. JÄLKIHUOLLON LAINSÄÄDÄNTÖ JA OIKEUDELLINEN SÄÄNTELY	5
Lastensuojelun jälkihuollon lainsäädännöllinen perusta	5
Jälkihuollon asiakassuunnitelma	7
Jälkihuollon tukitoimenpiteet ja palvelut	9
Asumisen ja toimeentulon turvaaminen jälkihuollossa	13
Jälkihuollon järjestämistä tai järjestämättä jättämistä koskeva päätös ja muutoksenhaku	15
Jälkihuollon päättyminen	17
Itsenäistymisvarat	18
3. JÄLKIHUOLTO LASTENSUOJELUN PALVELUNA JA SEN NYKYTILA	21
Jälkihuollon asiakkaiden palvelutarpeet ja palvelun tavoitteet	21
Jälkihuoltopalvelun toteutumisen ja kokonaisuuden rakenteelliset haasteet	22
4. JÄLKIHUOLLON KEHITTÄMISTYÖN JA TUTKIMUKSEN VAHVISTUMINEN JA SEN AJANKOHTAISET ILMIÖT	24
5. SELVITYKSEN TOTEUTTAMINEN: AINEISTO JA SEN KÄSITTELY.....	27
6. JÄLKIHUOLTO NUORTEN KOKEMANA:	
NUORET ITSENÄISEN ELÄMÄN HAASTEIDEN EDESSÄ	30
Taloudelliset asiat ja viranomaisjärjestelmässä toimiminen	30
Asumisen yleiset haasteet	31
Päivärytmi, arjessa kiinni pysyminen ja arjenhallinta	32
Koulutus-, opiskelu- ja työllistymisasiat	33
Päihde- ja mielenterveysongelmat: jaksaminen ja usko itseän	34
Sosiaaliset suhteet vahvuutena, haavoittuvuustekijänä ja tuen tarpeen perusteena	36
Jälkihuoltopalvelusta ja omista oikeuksista tiedottaminen	38
Ongelmat palveluprosessissa, tuen saamisessa ja työntekijäsuhteissa	39
Suhtautuminen palvelujärjestelmään, tarjottuun ja saatuun tukeen	41
Ei vain ongelmia: Hyvää jälkihuoltoa tukevat tekijät	43

Sisältö

7. 4YOU-TOIMINTA: NUORTEN KOKEMUKSET JA TOIMINNAN SAAVUTUKSET	44
Toiminnan kuvaus	44
Nuorten haastattelut	45
Kirjalliset palautekyselyt ja tuloksellisuusraportit	46
Yhteenveto: toiminnan saavutukset ja anti jälkihuollon kehittämiseen	48
8. SELVITYKSEN YHTEENVETO: toimenpide-ehdotukset ja muut havainnot jälkihuollon toteutuksen ja tulevaisuuden kannalta	50
Jälkihuollon rakenteelliset ja resursoinnin ongelmat palvelujärjestelmätasolla	50
Jälkihuollon tukitoimien sisällöt, toteutusmuodot ja toteutumisen tasalaatuisuus valtakunnallisesti	51
Oikeus jälkihuoltopalveluun ja nuorten edun toteutumisen valvonta jälkihuollon aikana	52
Tasapaino osallisuuden ja velvoittavuuden välillä jälkihuollon palveluprosessissa ja tavoitteiden määrittelyssä	53
”Hiljaisten” ja haavoittuvaisimmassa asemassa olevien tavoittaminen palveluun	54
Jälkihuoltopalvelun yläikärajan nostaminen 21 vuodesta 25 vuoteen	55
Luottamuksellinen asiakas-työntekijä -suhde korjaavien ihmissuhteiden tarjoajana ja onnistuneen prosessin edellytyksenä	55
Jälkihuollon epäkiitollinen rooli pitkittyneiden ongelmien ratkojana: monimutkaistuneet palveluvajeet jälkihuollon haasteena	57
Jälkihuollon vaikuttavuus ja sen arvioitavuus	58
Tutkimukselliset haasteet: pudokkaiden tavoittaminen, jälkihuollon sensitiivisimpien teemojen näkyväksi tekemisen sekä yleisen tutkimustiedon käytäntöön saattamisen vaikeudet	58
Jälkihuollossa kohdattavien nuorten, heidän taustojensa ja elämäntilanteidensa moninaisuus: lokeroimisen ja stereotypisoinnin välttämisen tärkeys	59
Ongelmalähtöisyydestä vahvuuskeskeisyyteen	60
9. JÄLKISANAT: jälkihuolto yhteiskunnallisen huolenpitovelvollisuuden ilmentäjänä lastensuojelulain kokonaisuudistuksessa	62
LÄHTEET	64

1. Johdanto

Sijaishuoltoon sijoittamisen jälkeen jälkihuolto on äärimmäisen tärkeässä roolissa tukemassa palvelun piirissä olevia nuoria parhaan mahdollisen elämän saavuttamisessa ja antamassa eväitä itsenäiseen elämään. Jälkihuollon asiakkaat ovat monella tavalla erityisessä asemassa taustansa vuoksi, mutta nuorten tarpeita arvioitaessa ei tule tarttua liialti menneisyyden asioihin. Jälkihuoltoon nuoret ovat nuoria, jotka käyvät läpi samat kehitysvaiheet kuin kuka tahansa meistä nuoruutemme ja itsenäistymisemme aikana. On kuitenkin jälkihuoltopalvelun piirissä olevien nuorten oikeus, että heidän tarpeitaan arvioidaan erityisestä näkökulmasta. Jotta jälkihuolto voisi palvella asiakkaitaan parhaalla mahdollisella tavalla, on palvelun sisällön pysyttävä ajankohtaisten nuorusajan ilmiöiden, yhteiskunnallisten muutosten ja palvelujärjestelmän muutospaineiden tasalla. Siksi tarvitaan yhteistä kehittämistä nuorten näkökulmat sekä järjestelmälähtöiset näkökulmat yhdistäen.

Tämän raportin tavoitteena on tuoda esiin vahvan aineistolähtöisesti jälkihuoltopalvelun piirissä olevien nuorten kokemuksia elämänvaiheensa haasteista, tarkastella näitä nuorten elämismailman kertomuksia palvelujärjestelmämme tavoitteiden ja muutosten viitekehityksessä ja löytää eväitä hyvinvointialueiden kehittämistyöhön sekä tuleviin lainsäädäntöhankkeisiin. Raporttiin liittyvän selvitystyön aineistona toimii jälkihuollossa

olevien tai olleiden nuorten haastattelut sekä ajankohtainen kirjallinen tutkimus- ja muu kartoitusmateriaali, jota on ollut julkisesti löydettävissä jälkihuollon kehittämiseen liittyen. Erillistä materiaalia selvitykseen on kerätty Aspa-säätiön 4You- kehittämishankkeen toteutuksesta. Aspa-säätiössä toteutettiin vuosina 2019–2021 STEA-avusteinen kehittämishanke 4You. Hankkeessa luotiin ryhmämuotoisia valmennuksia jälkihuollon piirissä oleville nuorille. Valmennusten tavoitteena oli vahvistaa nuorten taitoja, voimavaroja ja osallisuutta. Hankkeen aikana tehtiin erilaisia havaintoja nuorten tilanteista, elämänpoluista, tarpeista ja toiveista.

Näiden havaintojen pohjalta Aspa-säätiössä haluttiin lähteä selvittämään laajemmassa mittakaavassa, miten jälkihuollon nuoret itse ovat kokeneet sijoituksen jälkeisen ajan ja minkälaisia näkemyksiä heillä itsellään on siitä, mikä voisi auttaa tällaisessa elämäntilanteessa olevia nuoria. Huomioitavaa selvityksen kannalta on, että tästä selvityksestä on rajattu pois jälkihuollon osalta nuoret, jotka ovat harkinnanvaraisesti jälkihuollossa sekä maahanmuuttajataustaiset, yksin maahan tulleet nuoret.

Selvitystyö on toteutettu yhteistyössä Aspa-säätiön ja kansallisen Lapsistrategian kanssa. Luvun 2 jälkihuollon oikeudellisesta sääntelystä on kirjoittanut VT Mirjam Araneva.

2. Jälkihuollon lainsäädäntö ja oikeudellinen sääntely

MIRJAM ARANEVA, VT, LAPSI-OIKEUSLAKIMIES, SOS -LAPSIKYLÄ

LASTENSUOJELUN JÄLKIHUOLLON LAINSÄÄDÄNNÖLLINEN PERUSTA

Lastensuojelun jälkihuollosta säädetään lastensuojelulain 12 luvussa. Luvun säännökset koskevat oikeutta jälkihuoltoon (75 §), jälkihuollon sisältöä (76 §), jälkihuollon taloudellista ja asumisen tukea (76 a §) sekä itsenäistymisvaroja (77 §). Itsenäistymisvarat kerrytetään lain nojalla kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana ja ne ovat lapsen tai nuoren varallisuutta kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen riippumatta jälkihuollon tuen tarpeesta, eikä kyse siten ole varsinaisesti jälkihuollon tukitoimenpiteestä.

Lastensuojelun jälkihuolto on lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun osa-alue, jota järjestetään lapselle ja nuorelle huostaanottoon perustuvan sijaishuollon tai yli puoli vuotta yksin lapseen kohdistuneen avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen. Lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat ja jälkihuollon piirissä olevat nuoret ovat iältään 18–24-vuotiaita. Jälkihuolto-oikeus on subjektiivinen oikeus, jota ei voida rajoittaa viranomaisen harkinnalla tai esimerkiksi määrärahaperusteilla.

Jälkihuollon sisältö määräytyy jälkihuollon asiakassuunnitelmassa arvioituun lapsen tai nuoren yksilölliseen tuen tarpeeseen. Kaikilla

jälkihuoltoon oikeutetuilla lapsilla tai nuorilla ei välttämättä ole jälkihuollollisen tuen tarvetta esimerkiksi, että heidän tilanteensa on muutoin riittävän turvattu, eikä jälkihuoltoa siksi järjestetä. Jälkihuollon järjestäminen todetun jälkihuollollisen tuen tarpeen mukaisesti edellyttää aina 12 vuotta täyttäneen lapsen ja huoltajan tai nuoren suostumusta, ja jos sitä ei saada, jälkihuoltoa ei voida järjestää.

Jälkihuollon juuret, sen tarkoitus ja tavoitteet ulottuvat vuoden 1983 lastensuojelulakiin. Tuolloin lainsäätäjät on muun muassa todennut, että ”Mikäli lapsi palaa huoltajiensa luo, on sosiaalilautakunnan tuettava häntä ja hänen perhettään sopeutumaan tilanteeseen sekä seurattava lapsen ja hänen perheensä olojen kehitystä.” Lainsäätäjän mukaan ”Hyvin toteutettu jälkihuolto on myös ehkäisevää lastensuojelutyötä.” Ehkäisevänä lastensuojeluna jälkihuollon tarkoituksena on ehkäistä lapsen ja perheen ongelmien syntymistä tarjoamalla tukea riittävästi. Kodin ulkopuolisesta sijoituksesta kotiin palaavien lasten kohdalla lainsäätäjän ohjeet ovat edelleen ajankohtaisia. (HE 13/1983 vp., s. 32–33).

Nuorten (18–24 vuotta) jälkihuollon tarkoituksena on lainsäätäjän historiallisen linjauksen mukaan ”Turvata aikaisemman huollon

kantavuus ja varmistaa riittävän pitkäjänteisesti se, ettei nuori ajaudu liian varhain lopetetun tuen vuoksi yhteiskunnan muun huolto- ja hoitokoneiston varaan.” Lainsäätäjä on tuolloin kuvannut jälkihuollon sisältöä myös hyvin inhimillisellä ja ymmärrettävällä tavalla ”Sosiaalilautakunnan on pyrittävä tukemaan lasta tai nuorta sijaishuollon antamisen jälkeen samalla tavoin kuin vanhemmat tavanomaisesti tukevat ja avustavat aikuistuvia ja itsenäistyviä lapsiaan.” Yhtä tärkeänä voidaan pitää lainsäätäjän ohjetta siitä, että ”Jälkihuolto ei merkitse nuoren holhoamista, vaan hänen itsenäistymisensä tukemista.” (HE 13/1983 vp., s. 33).

Lainsäädännön näkökulmasta jälkihuollolla tarkoitetaan kokonaisvaltaista tukea, jonka tarkoituksena on tukea lapsen kotiutumista sijaishuollosta tai auttaa aikuistuvaa nuorta saavuttamaan riittävät valmiudet itsenäisen elämän aloittamiselle (HE 170/2021 vp., s. 5). Jälkihuolto on suora jatkumo lapsen tai nuoren aiemmalle lastensuojelun asiakkuudelle, joka on otettava huomioon jälkihuollollisen tuen tarvetta ja sisältöä arvioitaessa ja suunniteltaessa. Jälkihuoltona järjestyn erityisen tuen ja avun tarkoituksena on pyrkiä helpottamaan lapsen tai nuoren kotiutumista tai hänen itsenäistymistään (HE 252/2006 vp., s. 188).

Jälkihuolto turvaa lapselle tai nuorelle tukea asumisen, koulutuksen, sosiaalisen ja psyykkisen toimintakyvyn, terveydenhuollon sekä toimeentulon suhteen. Lapsen tai nuoren kanssa laaditaan yksilöllinen jälkihuollon asiakassuunnitelma, jonka toteuttamisen tukemiseksi eri hallinnonalat muodostavat hallintorajat ylittävän palvelukokonaisuuden. Käytettävissä ovat mitkä tahansa peruspalvelut, joita on järjestettävissä yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella. Jälkihuoltovelvoitteeseen kuuluu myös lapsen tai nuoren vanhempien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen erityisesti sijaishuollon jälkeisessä kotiuttamistilanteessa. (HE 71/2019 vp., s. 3).

Jälkihuollon tarkoituksena on paitsi helpottaa lapsen kotiutumista ja lapsen tai nuoren itsenäistymistä myös turvata sijaishuollon aikana järjestetyn huostaanotetun lapsen asiakassuunnitelmaan perustuvan erityisen tuen ja avun jatkuvuus, mikäli lapsen tai nuoren tuen ja avun tarve on edelleen olemassa kodin ulkopuolisen sijoituksen päättyessä. Jälkihuoltona lasta tai nuorta sekä heidän perhettään tuetaan järjestämällä lastensuojelulain 7 luvussa säädettyjen avohuollon tukitoimenpiteitä. Lastensuojelun toimenpiteet eivät kuitenkaan yksin riitä tukemaan useammasta syystä tuen tarpeessa olevaa jälkihuoltoon oikeutettua itsenäistyvää lasta tai nuorta. Erityisesti itsenäiseen asumiseen sijaishuollosta siirtyvät nuoret tarvitsevat usein tavoitteellisen ja kokonaisvaltaisen tuen arjessa selviytymiseen elämän eri alueilla. Tämä edellyttää eri hallinnonalojen tuen ja avun yhdistämistä siten, että erityisesti täysi-ikäisten kohdalla järjestetään myös koulutukseen ja työelämään pääsyn sekä asumiseen liittyviä palveluja.

Jälkihuollon tarkoituksena on turvata myös kotiutumassa tai itsenäistymässä olevan nuoren ihmissuhteiden jatkuvuus sekä mahdollisimman pitkälle varmistaa, että lapsen ja nuoren asioista vastaa tuttu sosiaalihuollon ammattilainen. Pysyvät ja jatkuvat ihmissuhteet ovat etenkin itsenäisen elämän aloittavalle nuorelle tärkeä tuki ja henkinen voimavara, joka kiinnittää itsenäistyvän nuoren paremmin yhteiskuntaan ja ehkäisee syrjään jäämistä. Tärkeiden, jatkuvien ja turvallisten ihmissuhteiden ylläpitäminen ja turvaaminen jälkihuollon tukitoimena voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lapsen tai nuoren yhteydenpitoa entisiin perhehoitajiin tai laitoksen omahoitajaan tuetaan lapsen sijaishuollon päättymisen jälkeen. Turvallisten ihmissuhteiden jatkuvuus tukee itsenäistyvän nuoren kiinnittymistä yhteiskuntaan ja ehkäisee syrjään jäämistä.

Jälkihuollon piiriin kuuluvat lisäksi itsenäisen ja ihmisarvoisen elämän edellytyksenä olevan asumisen ja toimeentulon turvaaminen

(76 a §) sekä itsenäistymisvarat (77 §), jotka on maksettava jälkihuoltoon oikeutetulle lapselle tai nuorelle riippumatta hänen jälkihuollollisesta tuen tarpeestaan laissa säädetyn mukaisesti. Jälkihuoltoa suunniteltaessa, järjestettäessä ja toteutettaessa on selvítettävä lapsen tai nuoren mielipide ja se tulee ottaa huomioon myös tuen tarvetta ja toimenpidevaihtoehtojen soveltuvuutta arvioitaessa.

Jos jälkihuoltoa järjestetään alle 18-vuotiaalle lapselle, jälkihuollon ratkaisu- ja toimenpidevaihtoehtoja punnittaessa on otettava huomioon ja arvioitava lapsen etu lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin arviointiperusteiden mukaisesti. Jälkihuollon asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä (LSL 13 b §), jonka toteuttama sosiaalityö, jälkihuollon työskentelyn ohjaus ja seuranta on osa lapsen jälkihuollon kokonaisuutta.

JÄLKIHUOLLON ASIAKASSUUNNITELMA

Lastensuojelulain 76 §:n 1 momentin nojalla jälkihuolto on järjestettävä lapsen tai nuoren tuen tarpeisiin perustuvan asiakassuunnitelman mukaisesti. Lastensuojelulain 30 §:n 5 momentti velvoittaa laatimaan asiakassuunnitelman jälkihuollossa olevalle lapselle tai nuorelle (18–24 vuotta). Asiakassuunnitelmaa laadittaessa on otettava huomioon myös lastensuojelulain 30 §:n 1–2 momentin sääntely, joka ohjaa jälkihuollon asiakassuunnitelman laatimista soveltuvin osin.

Lastensuojelulain 30 §:n 1 momentti velvoittaa laatimaan kotiutuvalla tai itsenäistyvälle lapselle asiakassuunnitelman ottaen huomioon 5 momentissa säädetty seikat. Säännöksen 2 momentin mukaan jälkihuollon asiakassuunnitelma on laadittava yhteistoiminnassa kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen ja hänen läheisverkostonsa kanssa. Jälkihuollon

Lastensuojelulakiin ei sisälly velvoitetta nimetä jälkihuollossa olevalle nuorelle (18–24 vuotta) hänen asioistaan vastaavaa sosiaalityöntekijää. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) tulee kuitenkin yleislakina sovellettavaksi myös lastensuojeluasiassa. Jälkihuoltoon oikeutetulla nuorella on saattaa vielä sijaishuollon päättyessä olla ongelmallista päihteidenkäyttöä tai monesta eri syystä johtuvaa tuen tarvetta, jolloin hän täyttää sosiaalihuoltolain 3 §:n 3 kohdassa määritellyn erityisen tuen tarpeessa olevan henkilön kriteerit. Sosiaalihuoltolain 42 §:n nojalla sosiaalihuollon, tässä tapauksessa lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun, asiakkaalle on nimettävä omatyöntekijä, jolla tulee olla erityisen tuen tarpeessa olevan henkilön asiassa sosiaalityöntekijän kelpoisuus tai vähintäänkin työparin tulee olla asiakastyötä tekevä sosiaalityöntekijä.

asiakassuunnitelman laatimiseen voi tarvittaessa osallistua myös muun hallinnonalan edustaja. Sosiaalihuoltolain (11301/2014) 41 §:n nojalla jälkihuollon asiakassuunnitelman laatimisesta vastaavan viranhaltijan on huolehdittava siitä, että käytettävissä on kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen taikka nuoren yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. Terveystieteidenhuoltolain 32 §:n 2 momentti velvoittaa terveydenhuollon ammattilaisia sosiaalihuoltolain 41 §:n ohella osallistumaan yhteistoimintaan. Myös jälkihuollon asiakassuunnitelmaan on merkittävä lapsen, huoltajan tai nuoren eriävät mielipiteet ja se on tarkistettava säännöllisesti.

Lastensuojelulain 30 §:n 5 momentin nojalla asiakassuunnitelmaan kirjataan lapsen tai nuoren yksilökohtaisen jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä jälkihuollollista tuen tarvetta

vastaavan erityisen tuen ja avun järjestäminen paitsi lapselle tai nuorelle myös hänen vanhemmilleen, muille huoltajilleen tai muutoin lapsen kasvatuksesta vastaaville. Jälkihuollon suunnittelu on aloitettava riittävän varhaisessa vaiheessa ennen lapsen (alle 18-vuotias) kotiutumista tai itsenäistymistä kodin ulkopuolisesta sijoituksesta yhteistoiminnassa kotiutumassa tai itsenäistymässä olevan lapsen ja läheisverkoston kanssa. Myös sijaishuoltopaikan edustajan panos jälkihuollon suunnittelussa on tärkeä, koska perhehoitajalla tai lastensuojelulaitoksen edustajalla on parhain arjen havaintoihin perustuva käsitys lapsen ajankohtaisesta tilanteesta ja tuen tarpeesta. Arvioinnissa on otettava huomioon paitsi ajankohtainen tilanne, myös lapsen kasvuhistoria ja lastensuojeluasiakkuuden syyt ja kesto, jotta vastainen jälkihuollollinen tuen tarve tulee riittävän laaja-alaisesti huomioituksi ja arvioiduksi.

Kun lapsi on palannut kodin ulkopuolisesta sijoituksesta perheensä pariin, jälkihuollolla tuetaan lasta ja perhettä sopeutumaan uuteen tilanteeseen sekä seurataan lapsen ja hänen perheensä olojen kehitystä. Lapselle laadittu jälkihuollon asiakassuunnitelma tulee tarkistaa säännöllisesti ja aina kun muutoksen tuen tarpeessa sitä edellyttävät. Jos jälkihuollossa olevan lapsen tilanteessa tapahtuu käänne huomponaan ja lapsen kasvuolosuhteissa, huolenpidossa tai omassa käyttäytymisessä todetaan olevan vaara lapsen kehitykselle tai terveydelle, lapsi on siirrettävä avohuollon asiakkaaksi aktiivisen muutostyöskentelyn ja lapsen edun sekä hänen kehityksensä ja terveytensä edellyttämän lastensuojeluviranomaisen kontrollin ja ohjauksen mahdollistamiseksi. Jälkihuolto-oikeus säilyy ja lapsi voidaan siirtää takaisin jälkihuollon asiakkaaksi, kun avohuollon muutostyöskentelyllä on päästy sille asetettuihin tavoitteisiin.

Myös nuorelle (18–24-vuotias) laadittu jälkihuollon asiakassuunnitelma tulee tarkistaa säännöllisesti ja aina kun muutos tai muutokset tuen tarpeessa sitä edellyttää. Jälkihuoltoon oikeutetun nuoren tilannetta on mahdollisuuksien

mukaan seurattava, jotta hänen muuttuviin jälkihuollollisiin tuen tarpeisiin voidaan vastata oikea-aikaisesti ja riittävästi.

Keinoista, joilla jälkihuollon tuki sekä erityinen tuki ja apu järjestetään, säädetään lastensuojelulain 76 §:n 1 momentissa ja 76 a §:ssä. Jälkihuoltoon oikeutettua lasta tai nuorta (18–24-vuotia) tuetaan järjestämällä 7 luvussa tarkoitettuja avohuollon tukitoimia ja antamalla muuta taloudellista tukea jälkihuoltotarpeen edellyttämässä laajuudessa. Kyseeseen voivat tulla mitkä tahansa sosiaalihuollon tai terveydenhuollon palvelut, joita on järjestettävissä yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella. Lastensuojelulain 77 §:ssä säädetään itsenäistymisvaroista ja niiden maksamista koskevasta menettelystä. (HE 252/2006 vp., s. 188).

Kotiutuvan lapsen tai itsenäistyvän nuoren jälkihuollolliset tuen tarpeet sekä jälkihuollon yksilöllinen tarkoitus ja tavoitteet ovat luonnollisesti hyvin erilaiset. Kaikilla jälkihuoltoon oikeutetuilla lapsilla tai nuorilla ei välttämättä edes ole jälkihuollollisen tuen tarvetta, koska lapsen tai nuoren tilanne on muuten riittävän turvattu, eikä sisällöllistä jälkihuollon tarvetta näin ollen ole (HE 252/2006 vp., s. 187). Jälkihuollollisen tuen tarvetta kartoitettaessa ja arvioitaessa on otettava huomioon jälkihuollon yleinen ja kunkin lapsen tai nuoren jälkihuollon yksilökohtainen tarkoitus ja tavoitteet.

Jälkihuollollisen tuen tarpeen arviointi sekä jälkihuoltona järjestettävien palvelujen ja tukitoimenpiteiden sekä erityisen tuen ja avun kartoittaminen on tärkeää aloittaa riittävän varhaisessa vaiheessa etenkin, jos lapsi on itsenäistymässä kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen. Riittävän varhain aloitettu jälkihuollon tuen suunnittelu yhdessä sijaishuollosta itsenäistyvän lapsen kanssa siten, että myös hänen näkemyksensä ja toiveensa otetaan huomioon, edistää tukeen sitoutumista ja jälkihuollon tuen tarkoituksen toteutumista.

Jälkihuollon asiakassuunnitelma on keskeinen asiakirja, jolla määritellään jälkihuollon

yksilökohtainen sisältö, tavoitteet ja tarkoitus. Kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen taikka nuoren yksilölliset jälkihuollolliset tuen tarpeet ja niiden luonne sekä mahdollinen erityisen tuen ja avun tarve on kartoitettava ja arvioitava huolellisesti. Jälkihuollollinen tuen tarve samoin kuin konkreettiset palvelut ja tukitoimenpiteet sekä erityinen tuki ja apu, jolla jälkihuollolliseen tuen tarpeeseen pyritään kokonaisvaltaisesti

JÄLKIHUOLLON TUKITOIMENPITEET JA PALVELUT

Jälkihuoltona järjestetään lastensuojelulain 7 luvussa säädettyjä tukitoimia ja antamalla 12 luvun mukaista taloudellista ja asumisen tukea jälkihuoltotarpeen edellyttämässä laajuudessa. Jälkihuoltovelvoitteeseen sisältyy myös jälkihuollossa olevan lapsen tai nuoren vanhempien, huoltajien tai muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen sekä jälkihuoltoon oikeutetun lapsen tai nuoren ihmissuhteiden turvaaminen. Jälkihuollon tuen piiriin kuuluu myös lapsen huoltajaksi määrätylle entiselle perhehoitajalle tarvittaessa järjestettävä taloudellinen tuki lastensuojelulain 46 §:n 2 momentin nojalla. Kaikkia lastensuojelulain 36 §:n mukaisia palveluja ja tukitoimenpiteitä voidaan järjestää myös lastensuojelun jälkihuollon asiakkaana olevalle lapselle tai nuorelle ja hänen perheelleen taikka itsenäistyvä nuorelle jälkihuollon asiakassuunnitelmassa todettujen tuen tarpeitten mukaisesti.

Vaikka jälkihuoltoa järjestetään ja toteutetaan samoilla keinoilla kuin avohuollon tukea, niiden tarkoitus ja tavoitteet poikkeavat toisistaan. Avohuollon tukitoimenpiteillä pyritään poistamaan tai vähentämään lapsen kasvuolosuhteissa, huolenpidossa tai käyttäytymisessä oleva tekijä, joka vaarantaa lapsen kehitystä tai terveyttä. Jälkihuollon tarkoituksena on tukea ja helpottaa lapsen kotiutumista tai tukea itsenäistyvän lapsen tai itsenäistyneen

vastaamaan, tulee kirjata täsmällisesti asiakassuunnitelmaan. Myös arvio tuen tarpeen tilapäisyydestä, pitkäaikaisuudesta tai pysyvyydestä on hyvä merkitä asiakassuunnitelmaan ottaen huomioon sosiaalihuoltolain 38 §:ssä säädetty. Täsmällisesti laadittu asiakassuunnitelma tehostaa lapsen tai nuoren subjektiivisen jälkihuolto-oikeuden toteutumista.

nuoren itsenäistä elämää. Avohuollon tuella tähdätään muutokseen, kun taas jälkihuollon tuella pyritään helpottamaan lapsen kotiutumista ja ylläpitämään lapsen edun mukaisen huolenpidon toteutumista kotona tai tukemaan ja edistämään itsenäistyvän lapsen tai nuoren kiinnittymistä itsenäiseen elämään ja yhteiskuntaan.

Lapselle tai nuorelle voidaan järjestää lähtökohtaisesti kaikkia lastensuojelulain 36 §:ssä säädettyjä jälkihuollollista tuen tarvetta vastaavia tukitoimenpiteitä ja palveluja. Säännöksen 1 momentissa viitataan sosiaalihuoltolain 3 lukuun kokonaisuudessaan. Jälkihuollon palveluina voidaankin järjestää sosiaalihuoltolain 14 §:n 1 momentin mukaisia sosiaalipalveluja, kuten esimerkiksi *tukihenkilö- tai perhepalvelua* (SHL 28 §) tai *sosiaalinen kuntoutus* (SHL 17 §) tai *perhetyötä* (SHL 18 §) taikka *vertaisryhmätoimintaa* (SHL 28 §) jälkihuollon asiakassuunnitelmassa todetun tarpeen mukaisesti (LSL 30.5 § ja 36.1 §).

Etenkin sijaishuollosta itsenäistyvä lapsi tarvitsee vielä täysi-ikäistymisensä jälkeenkin aikuisen *tukihenkilön*, joka kulkee hänen rinnallaan, ohjaa, neuvoo ja tukee arjessa konkreettisella tavalla ja on läsnä nuoren elämässä. Tukihenkilön henkilöön, tukihenkilön ja itsenäistyvän lapsen vuorovaikutukseen ja tukihenkilön mahdollisuuteen sitoutua

nuoren tukemiseen pitkäkestoisesti on tärkeä kiinnittää huomiota jo suunnitteluvaiheessa luottamuksellisen suhteen syntyminen näkökulmasta. Jälkihuollon aikana nuorelle tulisi turvata ainakin yksi tukeva aikuissuhde, joka voi olla esimerkiksi tukihenkilö (HE 252/2006 vp., s. 188).

Sosiaalinen kuntoutus tarkoittaa sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden vahvistamiseksi. Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoittumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan sekä ehkäistään näiden keskeyttämistä. *Perhetyötä* ja siihen sisältyvää sosiaaliohjausta voidaan sosiaalihuoltolain 18 §:n 2 momentin sanamuodon mukaan järjestää perheensä kotiutuneelle lapselle tai nuorelle (18–24 vuotta) sekä jo itsenäisesti asuvalle lapselle tai nuorelle siirtymäkauden tueksi uudessa elämäntilanteessa. *Vertaisryhmätoiminta* ja omien kokemusten jakaminen siellä edistää lapsen tai nuoren osallisuutta ja kiinnittymistä yhteiskuntaan ja antaa uusia näkökulmia omaan tilanteeseen.

Jälkihuollon tukitoimenpiteenä kotiutunutta tai sijaishuollosta itsenäistynyttä lasta tai nuorta voidaan *tukea erilaisten arjen ongelmatilanteiden selvittämisessä* (LSL 36.1 § 1 kohta). Ongelmatilanteissa jälkihuoltoon oikeutetulle lapselle tai nuorelle voidaan järjestää esimerkiksi sosiaalityön neuvonta- ja ohjauspalvelua ongelmallisen elämäntilanteen käsittelemiseksi. Jos lapselle tai nuorelle on järjestetty jälkihuollon palveluna tukihenkilö, myös hän voi auttaa, neuvoa ja ohjata ongelmatilanteissa. Äkillisten ongelmien käsittelemiseksi tulee olla käytettävissä esimerkiksi kriisi- ja sosiaalipäivystyspalveluja. (HE 252/2006 vp., s. 155).

Jälkihuolto voi olla siihen oikeutetun *lapsen tai nuoren taloudellista tukemista ja muuta tukemista* asunnon hankinnassa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten

tarpeiden tyydyttämisessä (LSL 36.1 § 2 kohta). Jälkihuollon palveluihin ja tukeen liittyy oleellisena osana lapsen ja nuoren asumisen järjestäminen, koulutuksesta ja toimeentulosta huolehtiminen. Jälkihuoltoon sisältyy myös *lapsen tai nuoren tukeminen koulutukseen ja työelämään sijoittumisessa taloudellisesti tai muutoin* (LSL 36.1 § 2 kohta). Jälkihuollon tarkoitus huomioon ottaen lapselle tai nuorelle on järjestettävä tai tarvittaessa hänet on ohjattava saamaan riittävää tukea, jolla mahdollistetaan lapsen tai nuoren koulunkäynnin ja opintojen aloittaminen tai niissä suoriutuminen. Jälkihuoltona lapsen tai nuoren koulutusta tai opintoja voidaan tukea taloudellisesti ensisijaisen järjestelmien, kuten opintotukijärjestelmän ohella, mutta tarvittaessa myös niiden sijasta jälkihuollon tarpeen mukaan. Lapsen tai nuoren työllistymistä voidaan tukea tarvittaessa myöntämällä taloudellista tukea ammatillisten ja muiden kurssien suorittamiseen, jotka edesauttavat tai parantavat lapsen tai nuoren mahdollisuuksia työelämään siirtymisessä tai siellä selviytymisessä. Kyseeseen voi tulla myös esimerkiksi työvälineiden hankinta. (HE 252/2006 vp., s. 188).

Lastensuojelulain 36 §:n 2 momentin 2 kohdassa säädetty taloudellisen tuen kohteet ovat osin päällekkäisiä lastensuojelulain 77 §:ssä säädetyn itsenäistymisvarojen käyttöalan kanssa erityisesti koulunkäynnin, ammatin ja asunnon hankkimisen sekä työhön sijoittumisen osalta. Ennen itsenäistymisvarojen maksamista viranomaisen on varmistettava, että esimerkiksi lapsen tai nuoren perustarpeista asumisen järjestelyissä tai opinnoissa huolehditaan riittävällä tavalla, mikäli jälkihuoltoon oikeutetulla lapsella tai nuorella ei ole itsellään riittävästi varoja tai mahdollisuuksia asumisesta aiheutuviin kustannuksiin ja asumisen perushankintoihin (HE 252/2006 vp., s. 190). Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että itsenäistyvää lasta tai nuorta tuetaan taloudellisesti asunnon kalustamisessa tai opiskeluun liittyvien laitteiden ja materiaalien hankinnassa.

Taloudellista tukea voidaan myöntää jälkihuoltona myös *harrastuksiin* (LSL 36.1 § 2 kohta). Jälkihuoltovelvollisen viranomaisen on huolehdittava siitä, että lapsen tai nuoren taipumuksia vastaavan tai lapselle kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana tärkeäksi muodostunut harrastus ei katkea sijoituksen päättymiseen. Viranomaisen on tarvittaessa varmistettava jälkihuollon taloudellisella tuella se, että lapsella tai nuorella on taloudelliset edellytykset jatkaa harrastusta vielä kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeenkin. (HE 252/2006 vp., s. 180). Yhteisölliseen harrastustoimintaan osallistuminen edistää lapsen ja nuoren osallisuutta ja yhteiskuntaan kiinnittymistä sekä fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia ja toimintakykyä. Esimerkiksi kansallisessa lapsistrategiassa on strategisen linjauksena esitetty lasten hyvinvointia lisäävänä toimenpiteenä sen varmistaminen, että jokaisella lapsella on mahdollisuus häntä kiinnostavaan harrastamiseen (s. 33).

Lastensuojelun jälkihuollon tukitoimenpiteenä voidaan järjestää jälkihuollon asiakassuunnitelmaan merkityn *jälkihuollollisen tuen tarpeen osoittamassa laajuudessa* myös lapsen tai nuoren kuntoutumista tukevia tai toimintakykyä ylläpitäviä *hoito- ja terapiapalveluita* tarvittaessa yhteistyössä muun hallinnonalan viranomaisten kanssa (LSL 36.1 § 3 kohta). Kyseeseen voivat tulla esimerkiksi perhe- ja kasvatusneuvonnan palvelut, oppimista edistävä tuki ja ohjaus esimerkiksi koulupsykologien ja -kuraattoreiden palveluilla, erilaiset terapiat ja psykiatrinen hoito sekä lasten ja nuorten päihde- ja huumehoitopalvelut (HE 252/2006 vp., s. 155). Jälkihuollollista erityisen tuen ja avun tarvetta arvioitaessa on otettava huomioon sijaishuollon aikana järjestetyt hoito- ja terapiapalvelut, joiden jatkuvuus ja hoitosuhteen pysyvyys on pyrittävä turvaamaan kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen.

Myös *tehostettua perhetyötä* (LSL 36.1 § 4 kohta) tai *perhekuntoutusta* (LSL 36.1 § 5 kohta) on mahdollista järjestää jälkihuollon tukitoimenä lapselle ja perheelle esimerkiksi lapsen kotiutuessa pitkäköstä

sijaishuollosta. Jos jälkihuoltoon oikeutettu nuori saa lapsen, vanhemmuus on olennainen osa nuoren itsenäistymiskehitystä, jolloin tehostetun perhetyön tai perhekuntoutuksen järjestäminen jälkihuollon puitteissa nuoren vanhemmuuden vahvistamiseksi tulee mahdollista. Jälkihuoltovelvoitteeseen sisältyy myös jälkihuollossa olevan lapsen tai nuoren *vanhempien, huoltajien tai muiden kasvatuksesta tällöin vastaavien henkilöiden tukeminen* erityisesti silloin, kun lapsi kotiutuu sijaishuollon jälkeen tai lapsi tai nuori siirtyy asumaan säännöksessä tarkoitetun henkilön kanssa yhdessä. Tukeminen voi merkitä esimerkiksi vanhemmille järjestettäviä lastensuojelulain 7 luvun mukaisia tukitoimenpiteitä tai taloudellista tukea, jolla mahdollistetaan kotiin siirtyminen tai tuetaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään (HE 252/2006 vp., s. 188).

Nuori (18–24 vuotta) voidaan *sijoittaa jälkihuollon kuntouttavana tukitoimenpiteenä* (LSL 37 §) esimerkiksi lapsen sijaishuollosta vastanneiden perhehoitajien kotiin, jos nuori itse sitä toivoo ja asumisratkaisun on arvioitu vastaavan nuoren jälkihuollolliseen tuen tarpeeseen ja määrän. Perhehoitajien julkisena hallintotehtävä ei nuoren jälkihuollon sijoituksen aikana ole enää lapsen lapsenhuoltolain 1 §:n mukainen hoito ja kasvatus (LSL 49.1 §) vaan nuoren itsenäistymisen tukeminen jälkihuollon asiakassuunnitelmassa sovitun kuntouttavan tavoitteen mukaisesti. Viranomaisen tulee tehdä hallintopäätös jälkihuollon sijoituksesta ja perhehoitajan kanssa toimeksiantosopimus nuoren jälkihuollon sijoituksena järjestettävästä perhehoidosta. Nuoren täysi-ikäistymisen jälkeen perhehoidon jatkuminen kuntouttavana jälkihuollon tukitoimenpiteenä viranomaispäätöksen nojalla edellyttää asiakassuunnitelmassa todettua jälkihuollollista tuen tarvetta. Jos viranomaisen arvion perusteella päädytään siihen, että nuorelle ei hänen toiveestaan huolimatta järjestetä jälkihuoltona sijoitusta perhehoitoon, koska siihen ei ole jälkihuollollista tarvetta, asiasta on tehtävä

muutoksenhakukelpoinen kielteinen päätös. Kun nuori muuttaa itsenäisesti asumaan sijoituksen päättymisen jälkeen, perhehoitaja perheineen voi toimia tarvittaessa jälkihuollon asiakassuunnitelmassa sovituin tavoin nuoren *tukiperheenä* ja osallistua tällä tavoin nuoren itsenäistymisen tukemiseen.

Jälkihuoltovelvoitteen puitteissa voidaan järjestää tarvittaessa myös *taloudellista ja muuta tukea lapselle sekä lapsen huoltajiksi* lastensuojelulain 46 §:n 2 momentin mukaisesti *ryh-tyneelle perhehoitajalle*. Lastensuojelulain 46 §:n 2 momenttia sovelletaan tilanteissa, joissa lapsen huostaanotto voidaan lakkauttaa uskolla lapsen huolto sijaishuollosta vastanneelle perhehoitajalle. Huollon siirtäminen ei vaikuta lapsen subjektiivisen jälkihuolto-oikeuden syntymiseen sijaishuollon päättymisen jälkeen, vaikka hän jää edelleen asumaan aiempaan sijaishuoltopaikkaansa. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on tarvittaessa huolehdittava riittävien sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen järjestämisestä lapselle jälkihuollona lastensuojelulain 46 §:n 2 momentissa säädetyn huoltajalle maksettavan taloudellisen tuen lisäksi.

Lastensuojelulain 76 §:n 1 momentin nojalla jälkihuoltoon sisältyy myös *velvollisuus tukea taloudellisesti tai muutoin lapsen läheisten ihmissuhteiden säilymistä ja ylläpitoa sekä yhteydenpitoa* paitsi lastensuojelulain 36 §:n 1 momentin 2 kohdan myös 54 §:n mukaisesti. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten lisäksi perustuslain 10 § suojaa kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen tai nuoren oikeutta ihmissuhteisiin. Säännöksen mukaisen yksityiselämän suojan piiriin kuuluu muun muassa yksilön oikeus solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön. Hyvinvointialueen on huolehdittava siitä, että lapsi tai nuori voi tosiasiallisesti halutessaan tavata ja pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin (HE 252/2006 vp., s. 188).

Turvallisten ja pysyvien ihmissuhteiden merkitys ja jatkuvuus kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleelle kotiutuvalla tai itsenäistyvällä lapselle

taikka nuorelle on erityisen suuri, koska heidän kasvuhistoriassaan on usein epävakaita ja turvattomia sekä äkillisesti katkenneita ihmissuhteita. Kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastanneet aikuiset, kasvuympäristö ja ystäväpiiri ovat saattaneet vaihtua useammankin kerran, jos lapsen sijaishuoltopaikkaa on muutettu tai lapsi on jouduttu sijoittamaan uudelleen, kun palaaminen omaan perheeseen ei ole ollut kantava ratkaisu. Olemassa olevien ihmissuhteiden säilyttäminen ja ylläpitäminen kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen on keskeisen tärkeä jälkihuollon tavoite, joka tukee lapsen tai nuoren kokonaisvaltaista hyvinvointia jälkihuollon tukitoimenpiteiden ja taloudellisen tuen rinnalla.

Itsenäistyvän lapsen tai nuoren läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisen lisäksi jälkihuollon aikana nuorelle tulee *turvata ainakin yksi tukeva ja pysyvä aikuissuhde*, joka voi olla esimerkiksi aikaisemman sijaishuoltopaikan aikuinen, tukihenkilö, sosiaalityöntekijä tai perhetyöntekijä (HE 252/2006 vp., s. 188). Jos nuorella ei ole lainkaan läheisverkostoa, viranomaisen velvoite turvata yksi tukeva ja pysyvä aikuissuhde itsenäistyvälle nuorelle korostuu. Kodin ulkopuolisesta sijoituksesta itsenäistyvän nuoren elämän- ja arjenhallinnan taidot eivät ole vielä riittävän kehittyneet, jotta hänen voitaisiin arvioida selviytyvän itsenäisestä elämästä ilman asianmukaista tukea. Strukturoidusta sijaishuoltopaikan arjesta itsenäiseen elämään siirtyvä nuori tarvitsee usein tukea paitsi rahan käytössä ja taloudenpidossa myös säännöllisissä arkirutiineissa, joihin kuuluvat ruokailu-, liikunta-, virkistäytymis- ja lepotottumukset sekä arkipäivän velvollisuudet. Itsenäistyvällä nuorella saattaa kaivata ohjausta ja neuvoja myös sosiaalisiin suhteisiin sekä henkilökohtaisesta koskemattomuudesta ja turvallisuudesta sekä terveydestä huolehtimisiin. Tukea tarvitsevalta nuorelta ei voida myöskään odottaa samalla kykyä hoitaa asioitaan itsenäisesti monimuotoisessa palveluverkostossa ilman vastuullisen aikuisen tukea.

Jälkihuoltana kotiutuvalla lapsella ja etenkin itsenäistyvällä tai lapsella voidaan ja tulee järjestää muutakin kuin lastensuojelulain 7 luvussa säädetyn mukaista erityistä tukea ja apua ja lastensuojelulain 76 a §:n mukaista taloudellista ja asumisen tukea. Jälkihuoltana voidaan järjestää esimerkiksi terveyden- tai päihdehuollon palvelua kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen taikka nuoren yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella. Jälkihuollon asiakassuunnitelma on tällöin laadittava yhteistoiminnassa muun hallinnonalan edustajan kanssa sosiaalihoitolain (1301/2014) 41 §:n mukaisesti.

Terveydenhuoltolain 32 §:n 2 momentti velvoittaa sosiaalihoitolain 41 §:n rinnalla terveydenhuollon ammattilaisia yhteistoimintaan sosiaalihoollon viranomaisen. Yhteistoiminnan tarkoituksena on varmistaa, että käytettävissä on kotiutuvan tai itsenäistyvän lapsen taikka nuoren yksilöllisiin jälkihuollollisiin tarpeisiin nähden riittävästi asiantuntemusta ja osaamista. Tavoitteena on, että jälkihuollon palvelut ovat riittävästi yhteen sovitettuja ja että sosiaalihoollon ja muiden hallinnonalojen jälkihuollona järjestettävät palvelut muodostavat lapsen tai nuoren edun mukaisen kokonaisuuden.

ASUMISEN JA TOIMEENTULON TURVAAMINEN JÄLKIHOULLOSSA

Jos riittämätön toimeentulo, puutteelliset asumisolot tai asunnon puuttuminen ovat olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle, viranomaisen on lastensuojelulain 76 a §:n nojalla viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto. Asunnon puute ja puutteelliset toimeentuloedellytykset voivat vaarantaa ja jopa kokonaan estää nuoren kuntoutumista ja itsenäistymistä. Kyse on tältäkin osin lapselle ja nuorelle kuuluvasta subjektiivisesta oikeudesta.

Kuntoutuminen voi tarkoittaa eri asiayhteyksissä eri tekijöitä. Lastensuojelussa kuntoutumisella tarkoitetaan lähinnä lapsen tai nuoren fyysisen, psyykkisen, älyllisen ja sosiaalisen toimintakyvyn kohentamista ja ylläpitoa ottaen huomioon lastensuojelulain tarkoitus ja tavoitteet. Kuntoutus tukee kotiutuvan tai kodin ulkopuolisesta sijoituksesta itsenäistyvän lapsen tai nuoren ja hänen lähipiirinsä voimavarjoja sekä nuoren itsenäistä elämää, kiinnittymistä yhteiskuntaan, kouluttautumista, työllistymistä ja sosiaalista osallisuutta. Lapsen tai nuoren jälkihuollollinen kuntoutus on osa

hyvinvointipalvelujärjestelmää ja edellyttää useiden toimijoiden oikea-aikaisia ja saumattomia palveluja ja etuuksia. (Kuntoutuksen uudistamiskomitean ehdotukset STM 2017, s. 35).

Kun toimeentulon riittämättömyyttä arvioidaan suhteessa lapsen tai nuoren kuntoutumiseen on otettava huomioon lapsen tai nuoren asiakassuunnitelmaan kirjatun mukainen jälkihuollollinen tuen tarve. Esimerkiksi pitkäaikaisen harrastuksen säilyminen voi olla lapsen kuntoutumisen kannalta oleellisen tärkeä ja jos huoltajan rahavarat eivät siihen riitä, viranomaisen on järjestettävä riittävä taloudellinen tuki. Nuorelle voi olla esimerkiksi määrätty kuntoutumista tukeva, psyykkistä hyvinvointia ylläpitävä säännöllinen lääkitys, johon hänen rahavaransa eivät riitä, jolloin riittämätön toimeentulo on olennaisena esteenä hänen kuntoutumiselleen ja viranomaisen on järjestettävä riittävä taloudellinen tuki lääkkeiden hankkimiseen. Myös sosiaalisten suhteiden ylläpidon ja virkistymismahdollisuuksien taloudellinen tukeminen voi olla oleellisen tärkeää lapsen tai nuoren kuntoutumisen kannalta.

Nuoren asumisen järjestäminen on tärkeä osa jälkihuoltoa. Jälkihuoltovelvollisen viranomaisen tulee järjestää nuorelle hänen kuntoutumisensa kannalta tarkoituksenmukainen asuminen tai asunto jälkihuollon ajaksi. Asumisvaihtoehtoja arvioitaessa on huomioitava, mikä on nuoren yksilöllinen jälkihuollollinen tuen tarve ja määrä. Nuoren tuen tarpeen mukaan asumisvaihtoehtoja voivat olla esimerkiksi asuminen edelleen sijoituspaikassa, perheessä tai laitoksessa, perheen tai laitoksen yhteydessä olevassa tukiasunnossa, jossa työntekijä käy säännöllisesti tai tarvittaessa, taikka muu tuettu asuminen tai esimerkiksi oma vuokra-asunto. (HE 252/2006 vp., s. 188).

Asumisvaihtoehtojen kartoittaminen ja suunnittelu yhdessä itsenäistyvän lapsen kanssa sekä keskustelu eri vaihtoehtojen hyvistä ja huonoista puolista on aloitettava hyvissä ajoin ennen kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymistä. Asumisvaihtoehtoja harkittaessa on otettava huomioon, että lastensuojelulain 76 a §:n mukaisen asumisen järjestämisen tarkoituksena on tukea itsenäistyvän lapsen tai nuoren kuntoutumista ja itsenäistymistä. Itsenäistyvän lapsen tai nuoren yksilöllinen tilanne ja jälkihuollollinen tuen tarve ohjaa kaikissa tilanteissa asumismuodon valintaa. Jos nuorella on esimerkiksi akuutti päihdeongelma, itsenäinen asuminen vuokra-asunnossa ei useinkaan tue nuoren kuntoutumista ja kiinnittymistä yhteiskuntaan. Tällöin tuettu asuminen vastaa paremmin nuoren jälkihuollollista tuen tarvetta.

Jos nuoren käsitys tuen tarpeesta ja palvelujen ja tukitoimenpiteiden määrästä poikkeaa sosiaalihuollon ammattilaisen arvioimasta jälkihuollollisesta tuen tarpeesta ja sitä vastaavasta asumismuodosta, nuorta ei voi jättää asunnottomaksi ja asuminen on järjestettävä nuoren toivomalla tavalla. Tällöin on kuitenkin tärkeää järjestää tehostetusti muita jälkihuollon tukitoimia, joilla nuoren kuntoutumista pyritään edistämään. Nuorta tukevan, tutun ja luotettavan aikuisen olemassaolo on

keskeisessä roolissa jälkihuoltoon oikeutetun nuoren tilanteen turvaamisessa ja tukemisessa. Tukihenkilön tulee tavata nuorta säännöllisesti mahdollisuuksien mukaan tämän kotona ja tukea, neuvoa ja ohjata nuorta kuntoutumisen kannalta merkityksellisissä asioissa. Myös nuoren jälkihuollon suunnittelusta vastaavan sosiaalityöntekijän on oltava säännöllisesti yhteydessä nuoreen. Nuorta on pyrittävä jatkuvasti motivoimaan ja ohjaamaan paremmin hänen jälkihuollollista tuen tarvettaan vastaavan asumismuodon piiriin.

Jos ilmeisessä sosiaalihuollon tarpeessa olevaa nuorta ei toistuvista yrityksistä huolimatta tavoiteta, eikä nuoren sosiaalihuollon tarve muutoin ole selvitetävissä, asuntoon voidaan mennä osin kumotun sosiaalihuoltolain 41 §:n mukaisen johtavan sosiaalihuollon viranhaltijan määräyksen perusteella silloin, kun nuoren etu terveyden, kehityksen tai turvallisuuden vakavan vaarantumisen vuoksi sitä välttämättä vaatii. Kyse on suojattuun kotirauhaan puuttumisesta, joten johtavan viranhaltijan määräyksen on hyvä olla kirjallinen tai ainakin siitä on tehtävä täsmällinen kirjaus nuoren asiakaskertomukseen. Määräykseen ei voi hakea muutosta. Määräyksessä on mainittava pykälä ja lain numero, eli 710/1982, koska 1.4.2015 voimaan tullessa laissa on samalla numerolla säännös, joka koskee monialaista yhteistyötä. Jos asuntoon pääseminen estetään, voidaan asuntoon mennä poliisin virka-avun turvin.

JÄLKIHUOLLON JÄRJESTÄMISTÄ TAI JÄRJESTÄMÄTTÄ JÄTTÄMISTÄ KOSKEVA PÄÄTÖS JA MUUTOKSENHAKU

Lastensuojelulain tarkoittamaa jälkihuoltoa ovat lastensuojelulain 7 luvun mukaiset avo- huollon tukitoimenpiteet, muu taloudellinen ja asumisen tuki sekä mitkä tahansa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, joiden järjestäminen perustuu lapsen tai nuoren asiakassuunnitelmassa todettuun jälkihuollolliseen tuen tarpeeseen. Jälkihuollolliset tuen tarpeet, jälkihuollon yksilöllinen tavoite ja tarkoitus sekä jälkihuoltona järjestettävä erityinen tuki ja apua on kirjattava täsmällisesti lapsen tai nuoren jälkihuollon asiakassuunnitelmaan, joka tarkistetaan säännöllisesti ja aina tilanteen sitä edellyttäessä.

Jälkihuollon asiakassuunnitelma ei itsessään ole viranomaista sitova asiakirja, vaan tukitoimenpiteiden ja palveluiden järjestämistä tehdään erilliset hallintopäätökset (HE 252/2006 vp., s. 188). Sosiaalihuollon järjestämisen tulee sosiaalihuollon asiakaslain 6 §:n ja sosiaalihuoltolain 45 §:n mukaan perustua aina viranomaisen tekemään päätökseen. Lastensuojeluviranomainen tekee hallintopäätökset lastensuojelulain 76 §:n nojalla järjestettävästä jälkihuollon tuesta. Päätös tulee tehdä myös silloin, jos jälkihuoltoa ei järjestetä lainkaan tai jos jotain yksittäistä asiakassuunnitelmaan merkittyä tai jälkihuoltoon oikeutetun lapsen tai hänen huoltajansa taikka nuoren vaatimaa tukitoimenpidettä ei järjestetä. Jos esitettyihin vaatimuksiin ei suostuta tai suostutaan vain osittain, on päätös erityisesti näiltä kielteisiltä osin perusteltava mahdollisimman hyvin (HE 164/2014 vp., s. 138).

Jälkihuollon tukitoimenpiteitä ja palveluja koskevasta hallintopäätöksistä voi hakea muutosta lastensuojelulain 90 §:n 3 momentissa säädetyn tavoin. Jälkihuollon järjestämistä koskevasta päätökseen saa vaatia muutosta sosiaalihuoltolain 50 §:ssä säädetyn tavoin. Hallintopäätökseen on liitettävä hallintolain 46 §:n mukainen oikaisuvaatimusohje. Hyvinvointialueen päätöksestä voidaan hakea

muutosta hallinto-oikeudelta sosiaalihuoltolain 51 §:ssä ja oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetussa laissa (808/2019) säädetyn tavoin.

Jos kotiutuvan lapsen tai nuoren yksilöllisiin jälkihuollollisiin tuen tarpeisiin vastaaminen edellyttää muiden hallinnonalojen järjestämää palvelua, tuen tarve voidaan todeta jälkihuollon asiakassuunnitelmassa, mutta palvelun järjestämisen edellytykset arvioi ja päätöksen tekee kyseisen hallinnonalan edustaja. Kaikissa tilanteissa muun hallinnonalan vastuulla olevan jälkihuollollisen tuen järjestämisestä ei kuitenkaan tehdä päätöstä. Esimerkiksi terveydenhuollon palvelun järjestäminen arvioidaan lääketieteellisin perustein terveydenhuollon ammattilaisen toimesta tosiasiallisena hallintotoiminnassa ilman erillistä hallintopäätöstä.

Päihdehuoltoa taas toteutetaan sekä sosiaali- että terveydenhuollossa ja se on voitu hallinnollisesti organisoida jompaankumpaan niistä tai molempiin, vaikka palvelun sisältö olisi sama. Tällöin palvelun peruste, eli onko kyse terveyden- vai sairaanhoidosta vai sosiaalisten ongelmien hoitamisesta, ratkaisee sen, tehdäänkö palvelun järjestämisestä valituskelpoinen hallintopäätös vai ei. Kysymys on terveydenhuollosta silloin, kun palveluja järjestetään lääketieteellisin perustein ja sosiaalihuollon palveluista silloin, kun palvelu perustuu sosiaalihuollon lainsäädännössä säädetyn edellytyksin arvioituun tuen tarpeeseen ja palvelun myöntämisen kriteereihin (HE 164/2014 vp., s. 97).

Jälkihuollon järjestämättä jättämistä koskevan päätöksen lastensuojelulain 75 §:n 3 momentin mukaisena perusteena voi viranomaisen näkökulmasta olla se, että nuori on täyttänyt 25 vuotta tai lapsi ei ole kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen ollut viimeiseen viiteen vuoteen lastensuojelun asiakkaana. Jos jälkihuollon järjestämättä jättämisen perusteena on se, että nuori on täyttänyt 25 vuotta, päätöksen luonne on lähinnä tekninen,

jos syntymäaika voidaan kiistattomasti osoittaa. Aina näin ei kuitenkaan ole. Jälkihuollon järjestämättä jättämistä koskeva päätös, jonka perusteena on nuoren ikä, on hallintopäätös, johon voidaan hakea muutosta lastensuojelulain 90 §:n 3 momentin nojalla siten kuin sosiaalihuoltolain 50 §:ssä säädetään. Päätökseen on liitettävä hallintolain 46 §:n mukainen oikaisuvaatimusohje.

Lastensuojelulain 75 §:n 3 momentissa tarkoitettu viiden vuoden aika on sidottu lastensuojeliasiakkuuden loppumiseen eli siihen ajankohtaan, kun lastensuojelun tarvekin on asiallisesti lakannut (HE 252/2006 vp., s. 187). Tästä lapsi tai huoltaja taikka nuori (18–24 vuotta) voivat olla eri mieltä lastensuojeluviranomaisen kanssa etenkin, jos jälkihuollon järjestämättä jättämisestä ei ole tehty päätöstä, eikä asiakkuuden päättymistä ei ole nimenomaisesti todettu jälkihuollon asiakassuunnitelmassa tai edes kirjattu lasta tai nuorta koskeviin asiakirjoihin. Päätökseen saa vaatia muutosta sosiaalihuoltolain 50 §:n mukaisesti ja siihen tulee liittää hallintolain 46 §:n mukainen oikaisuvaatimusohje.

Jos lapsi ja hänen huoltajansa kieltäytyvät jälkihuollon tuesta, jälkihuollon asiakassuunnitelmaan ja lasta koskeviin lastensuojelun asiakirjoihin on tehtävä nimenomainen merkintä siitä. Asiakassuunnitelmaan on kirjattava myös tieto siitä, että lapsi ja huoltaja voivat milloin tahansa ennen kuin viisi vuotta on kulunut merkinnän tekemisestä, vaatia jälkihuollon järjestämistä lapselle tai itsenäistyville nuorelle. Jos asiakkuuden päättymisestä ja sen syistä ei tehdä nimenomaisesti merkintää asiakassuunnitelmaan ja lasta koskeviin lastensuojelun asiakirjoihin, tilanne on epäselvä ja tulkinnanvarainen.

Merkintä asiakkuuden päättymisestä ja sen syystä on tärkeä tehdä nimenomaisesti, jolloin viiden vuoden ajanjakso alkamisen ajankohta voidaan riidattomasti osoittaa.

Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi kieltäytyy vastaanottamasta jälkihuollon tukea, mutta huoltaja, vanhempi tai muu lapsen huolenpidosta vastaava henkilö sitä vaatii, ei perustetta lastensuojelun asiakkuuden päättymiselle kuitenkaan ole. Lastensuojelulain 76 §:n 1 momentti velvoittaa järjestämään jälkihuollon tukitoimenpiteitä asiakassuunnitelmassa todettua jälkihuoltotarvetta vastaavasti myös lapsen vanhemmalle, huoltajalla tai hänen hoidostaan muutoin vastaavalle henkilölle.

Jälkihuollon järjestämättä jättämistä koskeva päätös voi perustua lisäksi lapsesta tai nuoresta (18–24 vuotta) itsestään johtuvaan syyhyn esimerkiksi siihen, että lapsen tai nuoren tilanne on jo muuten riittävän turvattu, eikä sisällöllistä jälkihuollon tarvetta enää ole. Jos lapselle tai nuorelle ei järjestetä jälkihuollon toimenpiteitä siitä syystä, ettei hänellä ole ollut ajankohtaista tarvetta jälkihuollon toimenpiteille, lapsi tai nuori ei kuitenkaan menetä subjektiivista oikeuttaan jälkihuoltoon. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee jälkihuollon asiakassuunnitelmaa laadittaessa tai järjestämättä jättämistä koskevaa päätöstä tehtäessä asiakirjaan tehtävän merkinnän lisäksi kertoa lapselle ja hänen huoltajalleen tai nuorelle riittävän selkeästi ja ymmärrettävästi, että vaatimus jälkihuollon järjestämisestä on mahdollista tehdä milloin tahansa ennen kuin viisi vuotta on kulunut asiakkuuden päättymisestä ja ennen kuin nuori täyttää 25 vuotta (HE 252/2006 vp., s. 187).

JÄLKIHUOLLON PÄÄTTYMINEN

Viranomaisen erityinen velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy lain nojalla silloin, kun nuori täyttää 25 vuotta ja silloin, kun lapsi ei ole ollut yksin häneen kohdistuneen kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen lastensuojelun asiakkaana viiteen vuoteen. Viiden vuoden määräajan tarkoituksena on selvyden vuoksi rajata järjestämisvelvollisuuden ulkopuolelle tilanteet, joissa lapsella ei objektiivisesti katsottuna voida enää olettaa olevan jälkihuollon tarvetta (HE 252/2006 vp., s. 187). Viiden vuoden laskenta aloitetaan siitä, kun avohuollon tai jälkihuollon tukitoimet päättyvät ja lapsi ei ole ollut sen jälkeen enää lastensuojelun asiakkaana. Määräajan laskeminen ei siten ala vielä silloin, kun esimerkiksi sijoitus päättyy lapsen täyttäessä 18 vuotta, mutta nuori saa edelleen lastensuojelun jälkihuoltoa ja on siten lastensuojelun asiakkaana. (HE 71/2019 vp., s. 3).

Jotta viiden vuoden määräajan alkamisajankohta voidaan luotettavasti ja riidattomasti osoittaa yhteistoiminnassa lapsen ja huoltajan tai nuoren kanssa laaditussa jälkihuollon asiakassuunnitelmassa on selkeästi ilmaistava, että lapsella tai nuorella ei ole lastensuojelun jälkihuollon tuen tarvetta lastensuojelulain 76 §:ssä tarkoitetulla tavalla ja lastensuojelun asiakkuus päätetään. Merkinnässä on ilmaistava myös syy, mihin arvio perustuu. Syynä voi olla lähinnä se, että lapsen tai nuoren tilanne on jo muutoin riittävän turvattu, eikä jälkihuollollista tuen tarvetta näin ollen objektiivisesti arvioiden ole.

Säännöksen tarkoittama viiden vuoden määräaika on sidottu siihen ajankohtaan, kun lastensuojelun tarve on asiallisesti lakannut (HE 252/2006 vp., s. 187). Se, että 12 vuotta täyttänyt lapsi ja huoltaja ovat kieltäytyneet vastaanottamasta jälkihuollon tukitoimenpiteitä ei luonnollisestikaan objektiivisesti osoita, että jälkihuollon tarvetta ei enää tosiasiallisesti ole. Jos lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on asiakassuunnitelmassa arvioinut, että

jälkihuollollista tuen tarvetta edelleen on, ei lastensuojelun tarve ole myöskään asiallisesti lakannut, vaikka asianosaisten kieltäytyminen tosiasiallisesti estää toimenpiteiden järjestämisen ja toteuttamisen. Jos haluttomuus ottaa vastaan jälkihuollon tukea ilmenee ennen kuin lapsen huostassapito on lopetettu, kieltäytymisen merkitys on otettava huomioon huostassapidon lopettamisen edellytysten arvioinnissa.

Jälkihuollon tarkoituksena on paitsi helpottaa lapsen kotiutumista myös seurata lapsen ja hänen perheensä olojen kehittymistä. Hyvin toteutettu jälkihuolto on myös ennaltaehkäisevää lastensuojelua. (HE 13/1983 vp., s. 33). Jos lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi, että jälkihuollollinen tuen tarve on edelleen olemassa, vaikka 12 vuotta täyttänyt lapsi ja huoltaja kieltäytyvät vastaanottamasta tukea, on asiakkuuden päättämisen edellytykset arvioitava lapsen edun kannalta huolellisesti lastensuojelulain 4 §:n 2 momentin arviointikriteereillä ottaen huomioon jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet.

Jos lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi, että asiakkuuden jatkaminen vähintään jälkihuollon seurantana on lapsen edun mukaista, lastensuojelulain 30 § velvoittaa laatimaan asiakassuunnitelman myös niissä tilanteissa, joissa ei päästä yhteistyöhön lapsen ja huoltajan kanssa. Säännöksen nojalla myös jälkihuoltoon oikeutetulle lapselle on näin ollen tehtävä asiakassuunnitelma, vaikka lapsi ja huoltaja ovat yhteistyöhaluttomia eivätkä halua ottaa tukea vastaan. Jälkihuoltoon oikeutetun lapsen asiakassuunnitelma tulee myös tarkistaa vähintään kerran vuodessa. Lastensuojelulain 3 §:n 2 momentin mukaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua toteutetaan muun muassa tekemällä asiakassuunnitelma. Näin ollen lastensuojelun asiakkuus jatkuu vähintäänkin asiakassuunnitelman muodossa, vaikka lapsi ja huoltaja kieltäytyvät vastaanottamasta muita jälkihuollon tukitoimenpiteistä.

Viranomaisen velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 25 vuotta. Tämän jälkeen 25 vuotta täyttänyt nuori tulee tarvittaessa ohjata käyttämään hänen tilanteeseensa sopivia kunnan nuorille aikuisille tarkoitettuja perustason palveluja. Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet (LSL 76.2 §). Säännöksen

tarkoituksena on korostaa sitä, että itsenäistymässä olevaa nuorta ei tulisi jättää vaille mitään tukea hänen täytettyään 25 vuotta, vaan hänet tulisi tällöin tarvittaessa ohjata ja saattaa kunnan muiden palvelujen piiriin (HE 252/2006 vp., s. 187–188). Tarvittaessa myös nuoren -asioista jälkihuollon aikana vastannut työntekijä voi nuoren suostumuksella ottaa yhteyttä nuorten sosiaalista kuntoutusta järjestävään tahoon sosiaalihuoltolain 35 §:n 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

ITSENÄISTYMISVARAT

Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena, huostaan otettuna tai jälkihuollon tukitoimena, hänen itsenäistymistään varten on lastensuojelulain 77 §:n 1 momentin nojalla varattava kalenterikuukausittain määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Itsenäistymisvarojen määrää laskettaessa ei kuitenkaan oteta lapsilisää huomioon lastensuojelulain 77 §:n 1 momentin nojalla.

Itsenäistymisvaroilla tarkoitetaan lastensuojelulaissa varoja, jotka varataan kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen itsenäistymistä varten laissa asetetun velvoitteen nojalla. Itsenäistymisvarat ovat lapsen tai nuoren varoja, joiden maksamisen ja luovuttamisen ajankohdasta sosiaalihuollosta vastaava toimielin voi päättää. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen 26.6.2019 antaman ratkaisun (OAK/695/2018) mukaan itsenäistymisvaroilla tarkoitetaan lastensuojelulaissa erillisiä varoja, jotka varataan sijaishuollossa olleen lapsen itsenäistymiseen ensisijaisesti jälkihuollon päätyttyä. Nämä varat eivät näin ollen ratkaisussa todetun mukaisesti kuulu jälkihuollon tukitoimenpiteisiin, vaan ovat niistä erillisiä nuorelle itselleen kuuluvia varoja. itsenäistymisvarat

ovat lapselle tai nuorelle tiettyyn tarkoitukseen varattuja varoja.

Itsenäistymisvarat kerrytetään lapsesta maksettavista eli lapsen elämiseen tarkoitetuista sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain (7334/1992) 14 §:ssä tarkoitetuista etuuksista ja korvauksista. Asiakasmaksulain 14 §:ssä säädettyjä tuloja, korvauksia ja saamia ovat lapsen tai nuoren jatkuvat etuudet, kuten eläke, elinkoroko, elatusapu, avustus tai muu jatkuva tai kertakaikkinen tulo, korvaus tai saaminen. (HE 252/2006 vp., s. 189–190). Lastensuojelulain 77 §:n 1 momentti on luonteeltaan minimisäännös ja viranomainen voi kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana varata lapsen asiakasmaksulain 14 §:ssä tarkoitetuista varoista ja saamisista suuremmankin osan lapsen itsenäistymistä varten. Itsenäistymisvaroja koskevan säännöksen lähtökohtana on, että viranomaisen on aina varattava tarpeellinen määrä varoja lapsen tai nuoren itsenäistymistä varten. Jollei lapsella tai nuorella ole asiakasmaksulain 14 §:ssä tarkoitettuja tuloja, korvauksia tai saamia taikka jos ne ovat riittämättömät, viranomaisen varoista on annettava lapsen tai nuoren itsenäistymistä varten tarpeelliset varat. (HE 252/2006 vp., s. 189).

Lastensuojelulain 77 §:n 2 momentin nojalla sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on

tuettava itsenäistymässä olevaa nuorta asu-
miseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymi-
seen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäis-
tymisvaroilla. Itsenäistymisvarojen tarpeen ja
määrän arvioinnissa otetaan huomioon lapsen
tai nuoren yksilölliset jälkihuollolliset tarpeet
ja elämäntilanne. Viranomaisen varoista mak-
settavien itsenäistymisvarojen tarkoituksena
on tukea lapsen tai nuoren itsenäistymistä
todellisuudessa aiheutuvien kustannusten mu-
kaisesti (HE 252/2006 vp., s. 190).

Itsenäistymisvarat on tarkoitettu nimenomaan
tukemaan lapsen tai nuoren itsenäistymistä.
Jälkihuoltovelvollisen viranomaisen on huo-
lehdittava, että kodin ulkopuolisen sijoituksen
päättymisen jälkeen lapsen tai nuoren itse-
näistymisvarat tosiasiallisesti käytetään lapsen tai
nuoren itsenäistymistä tukevaan toimintaan
tai hankintoihin. Säännöksessä tarkoitettuja
tarpeellisia menoja voivat olla esimerkiksi
oman asunnon kalustus, työpaikan saami-
seksi tarvittavat hankinnat kuten matkakortti,
opiskelun edellyttämä materiaali ja muut
perustellut menot. (HE 252/2006 vp., s. 190).
Itsenäistymisvaroja ei voida käyttää muuhun
kuin itsenäistymistä tukeviin hankintoihin
ja toimintoihin. Taloudellista tukea lapsi tai
nuori voi tarvita myös muuhun ja jälkihuollon
taloudellista tukea voidaan taas myöntää
muuhunkin kuin nimenomaisesti itsenäis-
tymistä tukevaan toimintaan tai hankintaan
esimerkiksi harrastuksiin tai henkilökohtaisiin
tarpeisiin, kuten esimerkiksi nikotiinivalmis-
teeseen. Olennaisena kysymyksenä taloudel-
lisen tuen ja itsenäistymisvarojen käyttöä ja
rajanvetoa pohdittaessa on, tukeeko käyttötar-
koitus itsenäistymistä. Jos tukee, niin silloin
hankintaan tai toimintoon voidaan käyttää
itsenäistymisvaroilla.

Lastensuojelulain 77 §:n 3 momentin mukaan
sijoittajahyvinvointialueella on oikeus päättää
itsenäistymisvarojen maksamisen ajankoh-
dasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat
maksetaan laissa mainitusta erityisestä syystä
viimeistään nuoren täyttäessä 25 vuotta.

Hyvinvointialueelle on annettu oikeus päättää
itsenäistymisvarojen maksamisen ja luovut-
tamisen ajankohdasta, jotta se voi turvata
itsenäistymisvarojen käytön lapsen tai nuoren
itsenäistymisen tukemiseen. Tästä syystä
hyvinvointialue voi päättää siitä, milloin itse-
näistymisvarat lapselle tai nuorelle tosiasiallisesti
annetaan. Itsenäistymisvarojen käytöstä voi-
daan myös tehdä yhdessä nuoren ja sosiaali-
työntekijän kanssa pääpiirteittäinen suunnitel-
ma. Lähtökohtana on, että itsenäistymisvarat
maksetaan lapselle tai nuorelle jälkihuollon
päätyessä. Hyvinvointialueella on velvollisuus
arvioida se ajankohta, jolloin voidaan katsoa
nuoren olevan riittävän kypsä itsenäisesti
päättämään omista asioistaan ja rahankäy-
töstään. Harkinnan mukaan itsenäistymisvarat
voidaan maksaa kokonaan tai osittain itse-
näistymässä olevalle lapselle tai nuorelle myös
jälkihuollon vielä kestäessä, esimerkiksi hänen
siirtyessä itsenäisesti asumaan. (HE 252/2006
vp., s. 190)

Lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen
tai sen turvaamiseen liittyvästä erityisestä
syystä itsenäistymisvarojen maksamista
koskevasta pääsäännöstä voidaan poiketa.
Itsenäistymisvarojen tarkoituksena on auttaa
itsenäistyvää lasta tai nuorta alkuun omassa
elämässään. Itsenäistymisvarat voidaan so-
siaalialueen harkinnan mukaan maksaa
nuorelle jälkihuollon vielä kestäessä. Mikäli
nuoren rahan käyttö ei ole hallinnassa, hän
tarvitsee siihen edelleen tukea tai hän esimer-
kiksi käyttäisi rahat muuhun kuin itsenäistymi-
seen, esimerkiksi päihteisiin, voidaan maksua
siirtää, vaikka jälkihuolto päättyy. Tällöinkin
itsenäistymisvarat on maksettava nuorelle
viimeistään, kun hän täyttää 25 vuotta. (HE
71/2019 vp., s. 4).

Lapsella tai nuorella ei ole oikeutta erik-
seen vaatia varojen maksamista sillä
perusteella, että ne ovat kertyneet hänen
tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan
tai että lapsi on saavuttanut täysi-ikäisyyden.
Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on

ollut asiakasmaksulakiin perustuva oikeus nostaa kyseiset varat ja käyttää niitä järjestetyn hoidon ja huollon korvaukseksi ja toisaalta lastensuojelulakiin perustuva velvollisuus varata niistä osa lapsen itsenäistymistä varten. Jos nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä vallitsee erimielisyys itsenäistymisvarojen käytöstä tai niiden maksamisesta on asiassa tehtävä hallintopäätös, joka voidaan saattaa muutoshakua koskevien säännösten mukaisesti muutoshakuelimen tutkittavaksi. (HE 252/2006 vp., s. 190).

Lastensuojelulain 77 §:n 4 momentin mukaan hyvinvointialue on velvollinen antamaan selvityksen itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta. Selvitys on annettava myös sijoituksen kuluessa, mikäli lapsen huoltaja, edunvalvoja tai 15 vuotta täyttänyt lapsi sitä vaatii. Säännöksen tarkoituksena on edistää lapsen tai nuoren oikeusturvaa ja varmistaa se, että tarvittaessa voidaan arvioida, onko toimielin huolehtinut asianmukaisesti itsenäistymisvarojen kerryttämisestä ja niiden maksamisesta. (HE 252/2006 vp., s. 190).

3. Jälkihuolto lastensuojelun palveluna ja sen nykytila

JÄLKIHUOLLON ASIAKKAIDEN PALVELUTARPEET JA PALVELUN TAVOITTEET

Lastensuojelun käsikirjassa (THL) todetaan jälkihuollon konkreettisesta sisällöstä, että sen tarkoituksena on tukea sijaishuollon aikana saavutettujen muutoksen kantamista nuoren tulevaisuuteen ja tukea nuoren aikuistumista ja itsenäistymistä. Nämä hyvin yleisellä tasolla ilmaistut tavoitteet konkretisoituvat kunkin nuoren kohdalla yksilöllisesti ja jälkihuollosta tarvittava tuki ja sen määrä voivat vaihdella merkittävästikin.

Jälkihuollon asiakkaiden palvelutarpeet muodostuvat samoista asioista kuin ikätovereilleen. Usein avun tarve liittyy itsenäisen elämän aloittamiseen, omillaan asumisen opetteluun ja elämänsuunnan löytämiseen. Jälkihuollon asiakkaiden osalta kuitenkin tunnistetaan, että sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten tuen tarve saattaa jatkua sijaishuollon päättymisen jälkeen ikätovereitaan painokkaampana. (Pukkio & Hoikkala 2016, 6.)

Tutkimuksen perusteella on todettu, että sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten ja jälkihuollon asiakkaiden valmiudet itsenäistymiseen ovat haasteellisemmat ja nuoret kokevat laajemmin ongelmia esimerkiksi koulutukseen,

toimeentuloon, työttömyyteen, pähteiden käyttöön ja psykososiaaliseen vointiin liittyen. Sijoitustaustaan liittyy usein myös traumaattisia kokemuksia. Traumakokemukset voivat juontua sijoituksen perusteista, mutta myös itse sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi luoda traumaa, jolla on vaikutusta tulevaisuudessa pärjäämiseen. (Kestilä & Väisänen & Paananen & Heino & Gissler 2012, 599–600.) Lapsuuden kokemuksilla voi olla myös merkittävää vaikutusta ihmisen myöhempään kykyyn luottaa muihin ihmisiin (Yliruka & Kantoluoto & Heino & Laine & Hipp 2020, 20). Varsinaisella sijoitushistorialla on todettu olevan merkitystä sijaishuollon jälkeisen pärjäämisen kannalta. Pitkään sijaisperheissä asuneilla on parempi ennuste yhteiskuntaan kiinnittymisessä verrattuna rikkonaisia laitossijoitusjaksoja kokeneisiin nuoriin. (Heino 2021, 5.) Sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten sosiaalisiin suhteisiin liittyy myös erityisiä haasteita, sillä suhteet perheeseen tai läheisverkostoon saattavat olla hyvin vaurioituneita. Tällaisessa tilanteessa nuoren tukiverkosto, jolta saisi materiaalista ja emotionaalista tukea itsenäistymisessä, voi olla hyvin ohut. Sijaishuoltopaikasta ja sen tuesta irtaantuminen ja tämän prosessin merkitys nuoren elämän kannalta voi olla hyvin merkittävä muutos tulevaisuudennäkymiin

ja uskoon omaa tulevaisuutta kohtaan. Kokonaisuudessaan jälkihuoltoon sijoituksen jälkeen siirtyvät nuoret voivat olla vahvassa syrjäytymisriskissä. Jälkihuollon tärkeimpiä tavoitteita onkin tasapainottaa jälkihuoltoon nuorten mahdollisesti kokemia hyvinvointieroja ja pyrkiä vähentämään tätä syrjäytymisen riskiä. (Pukkio & Hoikkala 2016, 8-9.)

Riippumatta jälkihuollon palvelun piirissä olevien nuorten tiedostetuista haavoittuvuustekijöistä, nuoren palvelut tulee suunnitella aina yksilöllisesti nuoren tilanteen perusteella. Haavoittuvuustekijät voivat ilmetä eri nuorten kohdalla hyvin eri tavalla, eikä jälkihuollon asiakkaat muodosta taustoiltaan tai tarpeiltaan homogeenistä ryhmää (Heino 2021, 6). Jälkihuoltoon nuorten joukossa on huomattavissa, että toiset nuoret ovat selkeämmin vahvan tuen piirissä ja toisille riittää kevyempi tuki

(Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti, 9). Asumisen järjestämisen tukemisen ja taloudellisen tuen lisäksi jälkihuoltovelvoitteen perusteella voidaan tarjota tukitoimia nuoren tilanteen mukaan esimerkiksi koulunkäyntiin ja opinnoissa suoriutumiseen, työllistymiseen, harrastuksiin ja vertaistuen piiriin pääsemiseen. Tärkeässä roolissa on myös turvallisen aikuisen tuen mahdollistaminen nuoren arjessa, joka voi toteutua esimerkiksi osana asiakassuunnitelmaa myönnettynä jälkihuollon ohjaustyönä. Henkilökohtaisen ohjaustyön tavoitteena edellä mainittujen konkreettisten asioiden lisäksi on tukea nuorta omien voimavarojen kasvattamisessa, tulevaisuuden suunnittelussa ja olla ylipäänsä läsnä nuoren arjen haasteiden varrella. (Pukkio & Hoikkala 2016, 15.)

JÄLKIHUOLTOPALVELUN TOTEUTUMISEN JA KOKONAISUUDEN RAKENTEELLISET HAASTEET

Jälkihuollon palvelun toteutumisessa valtakunnallisesti on tunnistettu monia haasteita. Lastensuojelulain melko yleistason ohjaavuus jälkihuoltoon liittyen voi aiheuttaa jälkihuollon palveluissa kuntakohtaisia eroja ja vaarantaa palveluiden yhdenvertaisen toteutumisen. Yhdenmukaiset palvelut mahdollistaisivat sen, että kaikki jälkihuollon piirissä olevat nuoret saisivat riittävästi apua juuri heidän yksilöllisiin tarpeisiinsa riippumatta asuinpaikasta. Jälkihuollon palveluiden tämänhetkiseen toteutumiseen ja niiden yhdenvertaisuuteen paneutuneessa YEE-hankkeessa (Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä eteenpäin) kartoitettiin palvelujärjestelmän eri toimijoiden näkemyksiä palveluiden yhdenvertaisuudesta. Eroja löytyi pelkästään eri rooleista katsottuna: johtavat viranhaltijat kokivat, että palveluita järjestetään riittävästi heidän alueellaan, mutta työntekijöillä/ammattilaisilla ja nuorilla oli erilainen näkemys rinnalla kulkevan ja kohtaavan

työn riittävydestä. (Heino & Hirschovits-Gerz & Weckroth 2022, 167-169.)

Jälkihuollon oman palvelutarjonnan tasapuolisuuden lisäksi ongelmia koetaan jälkihuollon asiakkaiden palvelutarpeisiin vastaamisessa ylisektoraisesti. Jälkihuollon asiakkaiden palvelutarpeen kokonaisuus koostuu suurilta osin muista palveluista kuin sosiaali- ja terveyspalveluista esimerkiksi koulutuksen, työllistymisen ja vapaa-ajan sisältöjen tukemiseen kohdistuvista palveluista (Salenius 2021, 9). Jälkihuollon asiakkaana olevan nuoren monialaisen avun tarpeeseen vastaamiseksi tarvittaisiin palvelujärjestelmässä laajempaa ja joustavampaa yhteistyötä, jolla voitaisiin mahdollistaa nuorelle oikea-aikaista ja yhteensovitettua tukea. (Heino & Hirschovits-Gerz & Weckroth 2022, 170.) Jälkihuollossa olevien nuorten kohdalla on esitetty kysymys VIP-asiakkuuksista. VIP-asiakkailla tarkoitetaan

erityisen tuen tarpeessa olevia asiakkaita, jotka ovat keskimääräistä enemmän palveluiden tarjoaman tuen tarpeessa ja jonka haasteet ovat hyvin monimutkaistuneita. (Yliruka & Kantoluoto & Heino, Tarja & Laine & Hipp 2020, 11.) Käsite on käytössä yleisemmin palvelujärjestelmässä, mutta asia on liitetty myös vaativan tuen tarpeessa olevien jälkihuolto- nuorten tuen järjestämisen edistämiseksi. VIP-asiakkuuksien mallintamisessa on pyritty luomaan kokonaiskäsitystä siitä, millaisia erityistoimenpiteitä tarvittaisiin tällaisessa asemassa olevien nuorten auttamisessa. VIP-asiakkuuskäsitykseen liittyen on pohdittu esimerkiksi sitä, pitäisikö jossain tapauksissa vaativan tuen asiakkailla olla ”oikotie” tarvittaviin palveluihin. Yhdenvertaisuuden kannalta tämä olisi kuitenkin ongelmallista, jos järjestelmän resurssit eivät mahdollista avun tarjoamista tällaisesta oikotiestä riippumatta tasapuolisesti. (Heino & Hirschovits-Gerz & Weckroth 2022, 170.)

Jatkossa eri palveluiden rajapinnoilla ollaan uuden edessä hyvinvointialueiden aloittaessa toimintansa vuoden 2023 alussa. Hyvinvointialueuudistuksessa sosiaali- ja terveystyöpalvelut siirtyvät maakuntarajojen mukailevien hyvinvointialueiden hoidettavaksi samalla kun esimerkiksi työllisyys- ja

koulutuspalvelut jäävät edelleen kuntien vastuulle. Uusien rakenteiden myötä on rakennettava myös täysin uusia yhteistyön tapoja uusien toimintayksiköiden paikalle, mikä tulee todennäköisesti kestämaan oman aikansa. (Salenius 2021, 9). Uusien rakenteiden muodostuessa pitäisi kuitenkin pystyä edelleen huolehtimaan jälkihuollon asiakkaiden monialaisesta tuesta.

Jälkihuollon palvelukokonaisuuden kehittämistä on lähdetty selvittämään myös lainsäätäjän taholta. Sosiaali- ja terveystyöministeriö asetti tammikuussa 2019 työryhmän selvittämään sitä, miten jälkihuoltoa tulisi uudistaa, jotta se tukisi riittävällä tavalla jälkihuoltoon oikeutettuja nuoria aikuistumisen haasteissa. Työryhmä esitti, että lastensuojelun jälkihuolto pitäisi uudistaa perinpohjaisesti säätämällä erillislaki tukemaan jälkihuoltoon oikeutettuja nuoria ja lainsäädännön toimeenpanoa pitäisi tukea erillisellä ”Aikuistumisen tuen ohjelmalla”. Lakimuutoksella ja tukiohjelmalla tavoiteltaisiin muun muassa nykyisen rikko- naisen palveluprosessin sijaan uudenlaista eri sektorien välistä yhteistyötä eri hallinnonalojen kesken, mikä tällä hetkellä toteutuu riittämättömästi vaativan tuen asiakkaiden kohdalla. (Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti, 13.)

4. Jälkihuollon kehittämistyön ja tutkimuksen vahvistuminen ja sen ajankohtaiset ilmiöt

Lastensuojeluun yleisesti ja jälkihuoltoon liittyvä kehittämistyö on alkanut vahvistua Suomessa ja tutkimuksellinen kiinnostus lastensuojelun toimivuutta ja ilmiöitä kohtaan on lisääntynyt.

Lastensuojelun kehittämistyön ajankohtaiset teemat heijastavat osittain yhteiskunnallisen keskustelun yleisiä trendejä mutta nousevat myös lastensuojelussa kohdatuista ilmiöistä itsessään. Jälkihuollon ajankohtaisia ilmiöitä ja haasteita tutkiessa voidaan havaita muutamia olennaisia teemoja.

Viime vuosien tutkimuksessa jälkihuollon toimintaa koskien vahvasti esiin nousut teema on ollut nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijatoiminnan kehittäminen. Lastensuojelutaustaisten nuorten osallisuuden lisäämisellä pyritään vahvistamaan lastensuojelupalveluiden piirissä olleiden lasten ja nuorten ääntä palveluiden kehittämisessä. Kokemusasiantuntijatoiminnan keskiössä on nuorten poliittisen osallisuuden eli vaikuttamistoimintaan osallistumisen lisääminen sekä sosiaalisen osallisuuden vahvistaminen, kulumista johonkin merkitykselliseen ryhmään. (Kaijanen & Liukkonen & Nokireki & Westlund

2022, 9). Tietoa osallisuuden kehittämiseen ja toteuttamiseen liittyen on tuotettu esimerkiksi Lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry:n UP2US -kehittämishankkeessa, jonka lopputulokset kannustavat huomioimaan kokemusasiantuntijuuden merkityksellisyyden tulevaisuuden palvelujärjestelmän kehittämisessä ja nuorten hyvinvoinnin lisäämisessä.

Osallisuuden lisäksi on ryhdytty kiinnittämään huomiota myös jälkihuollolle erityisiä kysymyksiä koskevan tiedon lisäämiseen eli siihen, minkälaisia erityishaasteita jälkihuollon asiakkaana olevat nuoret kohtaavat ikätovereihinsa nähden. Pesäpuu ry:ssä toteutettiin esimerkiksi syksyllä 2021 #Kiinniveti-esiselvityshanke koskien sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten koulutus- ja työllisyyspolkujen erityisyyksiä.

Lastensuojelun, jälkihuolto siihen mukaan luetuna, ajankohtaisista ilmiöistä puhuttaessa ei voida sivuuttaa pitkäaikaista ongelmaa työntekijöiden vaihtuvuudesta. Eräs pitkäaikainen ongelmakohta lastensuojelun palveluissa on ollut työntekijöiden vaihtuvuus. Työntekijöiden ja sitä myötä lasten ja nuorten huolehtimisesta vastaavien aikuisten vaihtuvuudella on tunnettavaa merkitystä lasten ja nuorten kokemalle

turvallisuuden tunteelle, ja vaihtuvat ihmiset ympärillä voivat vahingoittaa lapsen luottamusta ihmisiin ja järjestelmään pitkäksi aikaa. Vuonna 2020 Pesäpuu ry:n toimesta otettiin vahvasti kantaa työntekijöiden vaihtuvuuteen lastensuojelussa 101 Kirjettä

-julkaisulla. Julkaisuun koottiin nimenmukaisesti 101 kirjettä sijaishuollossa eläviltä tai eläneiltä lapsilta, jossa ne kirjoittivat ajatuksiinsa päättäjille. Kirjeissä ilmaistiin lukuisia eri tarinoita siitä, miten työntekijöiden vaihtuvuus oli koettu.

**”SE EI OLLUT HELPPO POLKU,
SE OLI PITKÄ JA TUSKALLINEN.**

Se polku oli kivinen, ahdas, se sisälsi paljon ylämäkiä. Sen polun varteen tuli monta ihmistä, ihmisiä, jotka halusivat ja yrittivät auttaa. Saada polun helpommaksi kulkea. Mutta valitettavasti ihmiset, jotka polkua yrittivät helpommaksi tehdä, väsyivät polun rakentamiseen. Koska minun polkuni ei ollut ainut polku, vaan yhdellä ihmisellä saattaa olla pahimmassa tapauksessa monta kymmentä polkua rakennettavana. Kuinka yksi ihminen voi jaksaa kantaa niin raskasta taakkaa mukana? Kuinka yksi ihminen voi joutua rakentamaan niin montaa polkua? Tuleeko polusta, joka rakennetaan, tarpeeksi ehjä, jos aika pitäisi riittää rakentamaan niitä monelle kymmenelle ihmiselle? Entä jos edellinen väsy ja uusi rakentaja tulee tilalle, niin mitä käy vanhalle polulle? Entäs jos tämä kaikki tapahtuu uudestaan ja uudestaan, polun rakentaminen aloitetaan uudestaan 6 tai jopa 7 kertaa? Se polku muuttuu jälleen rikkinäisemmäksi, hankalammaksi kulkea.”

kirje 1, 101 kirjettä

Kirjeiden yhteinen viesti oli, että lastensuojelun työntekijöille avohuollosta jälkihuoltoon toivotaan inhimillisiä työskentelyolosuhteita ja riittävästi aikaa kohdata tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria.

Jälkihuollon sisältöjä rajatummin tutkivien hankkeiden lisäksi on ollut tärkeää tarttua

myös jälkihuollon palvelurakenteita ja järjestelmättekijöiden näkyväksi tekemiseen. Kuten luvussa 3.2 todettiin, jälkihuollon toteuttamisessa palvelurakenteiden tasolla on todettu monia haasteita. Kuntaliitto on esimerkiksi todennut, että jälkihuollon kokonaisuus toimii harvoin onnistuneesti (Salenius 2021, 7).

Eri lastensuojelun etujärjestöissä, kuten aikaisemmin mainituissa Pesäpuu ry:ssä, on ryhdytty peräänkuuluttamaan jälkihuollon asiakkaiden oikeuksia laadukkaaseen palveluun yhdenvertaisuus- ja poliittisena kysymyksenä. Esimerkiksi Lastensuojelun Keskusliitto on julkaissut politiikkasuosituksen jälkihuollon muutostarpeista sekä koonnut omassa toiminnassaan kerätystä jälkihuollon kokemus-asiatuntijatiedosta julkaisun samasta teemasta. Tätä kirjoitettaessa on käynnissä myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja kumppanuustoimijoiden YEE-hanke, Yhdessä aikuisuuteen – Elämässä eteenpäin -hankeessa ([Yhdessä aikuisuuteen –Elämässä Eteenpäin \(YEE\) - THL](#)). Hankkeen tavoitteena on tukea jälkihuollon nuorten (ja kotoutumislain mukaisesti palveluun oikeutettujen nuorten) palveluiden toteutumisen yhdenvertaisuutta ja edistää asiakkaiden tarpeisiin vastaamista palvelujärjestelmässä. Jälkihuollon rakenteellisia tekijöitä koskien on odotettavissa myös akateemista tutkimusta Tampereen yliopiston ja yhteistyötahojen Hyvää jälkeä -tutkimushankkeen myötä. Hankkeen tavoitteena on tunnistaa ja ymmärtää itsenäistymistä ja aikuistumista tukevaan jälkihuoltoon osallistuvien nuorten ja ammattilaisten jälkihuoltokokemukseen vaikuttavia mekanismeja sekä toiminnan kehittämisen mahdollisuuksia ja edellytyksiä nuorten, ammattilaisten ja palvelujärjestelmän

näkökulmasta. ([Hyvää jälkeä – Jälkihuolto siirtymänä ja aikuistumisen tukena uudistuvassa palvelujärjestelmässä | Tampereen korkeakoulu yhteisö \(tuni.fi\)](#))

Jälkihuollon kehittämistä koskevan lisääntyneen kiinnostuksen myötä on luonnollisesti törmätty myös kehittämistyön haasteisiin. Vaikka jälkihuolto on useissa yhteyksissä todettu kehittämistä vaativaksi palvelujärjestelmän osaksi, kokonaiskuva kehittämisestä puuttuu. Ongelmana on myös paikallisissa hankkeissa ja kuntatasolla tuotettavan tiedon kokoaminen systemaattisesti ja sitä kautta kootun tiedon saattamisessa laaja-alaisesti ja yhdenvertaisesti palvelukäytäntöihin. (Salenius 2021, 8.) Kehittämistiedon keräämiseen kootusti on kuitenkin herätty. Esimerkiksi kokemusasiatuntijuuteen liittyvä toiminta ja tiedontuotanto on ottanut harppauksia siten, että tietoa on saatavilla runsaasti eri tahoilta. Lastensuojelun keskusliitossa on käynnistetty tähän liittyen tarpeeseen tuleva hanke kokemusasiatuntijatoiminnassa tuotetun tiedon kokoamisesta yhteen, Kokemus tiedoksi -hanke ([Kokemus tiedoksi | Lastensuojelun Keskusliitto \(lskl.fi\)](#)). Jälkihuollon palvelujärjestelmän yhdenvertaistamiseksi ja jälkihuollon asiakkaiden erityisiin tarpeisiin vastaamiseksi vastaavanlaisia tiedonkoonnin hankkeita olisi suotava nähdä tulevaisuudessa lisääntyvästi.

LUE LISÄÄ:

Pesäpuu ry:n materiaalipankki tehdystä kehittämistyöstä <https://pesapuu.fi/materiaalipankki/>

Lastensuojelun Keskusliiton julkaisusivusto <https://www.lskl.fi/julkaisut/>

YEE-hankkeen sivut: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/yhdessa-aikuisuuteen-elamassa-eteenpain-ye>

5. Selvityksen toteuttaminen: aineisto ja sen käsittely

Tähän raporttiin pohjautuvalla selvitystyöllä on pyritty tuomaan jälkihuoltoa koskevaan tutkimukseen lisäarvoa koostamalla analysoitava aineisto monimenetelmäisesti yhdistämällä uuden tiedon tuottamista jo olemassa olevaan kirjalliseen materiaaliin, jota aiheesta on löydettävissä.

Selvityksen oma tiedontuotanto koostuu 11 jälkihuollon piirissä olevan tai olleen nuoren haastattelusta. Haastatteluja oli yhteensä yhdeksän: yksi ryhmähaastattelu (kolme nuorta) ja kahdeksan yksilöhaastattelua. Ryhmähaastattelu toteutettiin läsnäolohaastatteluna, muut etäyhteyksien. Haastateltavat nuoret olivat ympäri Suomea. Haastateltavat saatiin kerättyä Aspa-säätiön omasta toiminnasta (viisi nuorta) sekä kontaktoimalla eri yhdistystoimijoita, jotka työskentelevät lastensuojelun kokemusasiantuntija- tai vertaistoiminnan kentällä (kahdeksan nuorta). Haastateltavilta ei kerätty etukäteen henkilökohtaisia tunnistetietoja esimerkiksi sijoituksen kestosta, sijoituspaikasta, lastensuojeluasiakkuuden pituudesta tai muista palveluprosessin tiedoista, vaan haastattelut perustuivat avoimeen dialogiin haastattelurunkoon nojaten. Haastattelurunko rakentui seuraavista osioista:

- **TIETO JÄLKIHUOLLOSTA:**
Mitä tiesi jälkihuollon palvelusta ennen sen alkamista?
- **YHTEISTYÖ OMAN SOSIAALITYÖNTEKIJÄN KANSSA:**
Miten yhteydenpito oman sosiaalityöntekijän kanssa toteutui? Prosessin hyvät ja huonot puolet? Tehtiinkö säännöllisesti asiakassuunnitelma?
- **TUEN SISÄLTÖ:**
Mitä palvelua saatu? Osattiinko palvelutarve huomioida prosessissa? Vastattiinko tarpeisiin?
- **PALVELUN ANTI:**
Mitä asioita hyötynyt jälkihuollosta? Onko auttanut omassa pärjäämisessä? Onko palvelu ollut tasapuolista?
- **PALVELUN SAAVUTETTAVUUS:**
Mitä voitaisiin tehdä toisin, jotta jälkihuoltopalvelun toiminta ja sisältö olisi selkeämpää?

Aspa-säätiön 4You-toimintaan osallistuneilta nuorilta kysyttiin lisäksi kysymyksiä toimintaan ohjautumisesta, sen sisällöstä, sopivuudesta ja hyödyllisyydestä sekä toiminnan yleisestä organisoimisesta.

Lisäksi haastatteluissa otettiin puheeksi henkilökohtaisempia asioita omasta prosessista, kuten miten oma sijaishuoltotausta vaikutti suhtautumiseen jälkihuoltoon, onko oma taustahistoria otettu riittävällä tavalla huomioon jälkihuollon prosessissa ja minkälaisia luottamussuhteita jälkihuollon aikana nuoret muodostivat työntekijöiden kanssa. Lopuksi jokaiselta nuorelta kysyttiin, mitkä olivat heidän parhaat kokemuksena jälkihuollosta ja mitä he korjaisivat jälkihuollon palvelussa.

Selvitystyön kirjallinen aineisto on koottu ajankohtaisesta tutkimus- ja muusta kehittämismateriaalista, joka on ollut julkisesti saatavilla. Kirjalliseksi aineistoiksi on rajattu suhteessa teoriaan sellaiset aineistot, jossa nuoren ääni kuuluu suoraan ja joissa materiaali on mahdollisimman vähän jo jonkin analyysin tai tulkinnan läpikäynyttä. Kirjallinen aineisto koostuu kahdesta erillisteoksesta ja seitsemästä muusta eri kehittämismateriaalidokumentista.

ERILLISTEOKSET:

- 101 kirjettä (Milja Kaijanen, Marjukka Koskenkorva & Onni Westlund (toim.), Pesäpuu ry 2020): Lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry:n julkaisu, johon on koottu sijaishuollossa asuvien tai asuneiden nuorten henkilökohtaisesti kirjoittamia kirjeitä päättäjille
- Minä jaksan tämän päivän – tarinoita lastensuojelusta (Elina Hirvonen & Juuli Hurskainen (toim.), WSOY 2019): Lastensuojelun Keskusliiton kokoama teos lastensuojelutaustaisten nuorten omakohtaisista tarinoista, jotka syntyneet liiton työpajoissa

MUUT JULKAISUT:

- Ei taikatemppeja vaan tukea – Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi (Johannes Jahnukainen & Anna Tiili, Lastensuojelun keskusliitto 2022)
- Poliitikkasuositus 1/2022: Lastensuojelun jälkihuollon asiakkaat tarvitsevat kokonaisvaltaista tukea, Lastensuojelun keskusliitto 2022.

- UP2US-hankkeen kehittäjäryhmän yhteenvedo jälkihuollon toteutumisesta, Lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry 2021.

- Unelmien jälkihuolto – yhteiskehittämisen päivän yhteenvedo tuotos 16.12.2019 (Auta Lasta ry:n Veturointi-toiminta, Nuorten Ystävät ry Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto)

- Nuorten Foorumi -materiaalit:

Nuorten Foorumi 9.4.2022: Eilisestä huomiiseen – kokemuksia elämäntarinan vaikutuksesta itsenäistymiseen.

Nuorten Foorumi 16.10.2021: Toivoa täynnä – asiakassuunnitelmat nuorten jälkihuollon tukena.

Nuorten foorumi 15.8.2014: Jälkihuolto – mikä jälki jää?

Nuorten Foorumi on Pesäpuu ry:ssä kehitetty vertaistuen ja vaikuttamisen työskentelymalli 15–21-vuotiaille sijais- ja jälkihuollossa oleville nuorille ja sijaissisaruksille. Foorumit ovat yksipäiväisiä matalan kynnyksen ratkaisu- ja voimavarakeskeisiä kehittämistyöpajoja, joiden ideana on ottaa nuoret aktiivisesti mukaan kehittämään lastensuojelun käytäntöjä. ([Nuorten Foorumi - vertaisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia nuorilta nuorille | Innokylä \(innokyla.fi\)](https://www.innokyla.fi/))

Viimeinen osa selvitystyön aineistomateriaalista koostuu Aspa-säätiön omasta arviointimateriaalista ja -dokumenteista 4You-toimintaan liittyen. Aineisto koostuu aloitus- ja lopetuskyselyistä, käyttäjäpalautteista ja tuloksellisuusraporteista.

Selvityksen aineisto koostuu siten monenlaisesta eri sisältömuodosta: haastatteluista, tarinallisista narratiiveista, yhteenvedotyyppisistä ohjeistusmateriaaleista, asiakaspalautteista ja käyttäjäraporteista. Aineiston analyysi on toteutettu teemoittelulla ja sisällönanalyysillä kolmessa eri vaiheessa. Luvussa 6 alalukuihin käydään läpi aineistosta teemoitellut pääkohdat asioista, jotka nousevat jälkihuollon asiakkaiden kertomana selkeimmin erillisinä

kokonaisuuksina osana itsenäistyvän jälkihuoltonuoren elämää. Luvussa 7 käydään läpi 4You-toiminnan aineiston materiaali ja huomiot 4You-toiminnan annista jälkihuollon järjestämiselle. Luvussa 8 kootaan selvitystyön analyysiä laajempaan kontekstiin ja peilataan aineistosta nousseita teemoja suhteessa jälkihuollon ja palvelujärjestelmän ajankohtaisiin ilmiöihin ja trendeihin.

Selvitysraportti päättyy lukuun 9, jossa suunnataan katsetta tulevaisuuteen, kohti hyvinvointialueita ja lainsäädännön kokonaisuudistusta, ja millaisia eväitä tämän raportin perusteella olisi olennaista ottaa mukaan tälle muutosmatkalle.

6. Jälkihuolto nuorten kokemana: nuoret itsenäisen elämän haasteiden edessä

TALOUDELLISET ASIAT JA VIRANOMAISJÄRJESTELMÄSSÄ TOIMIMINEN

Taloudellisen tuen rooli jälkihuollon sisältönä nousi hyvin merkittäväksi läpi aineiston, niin haastatteluissa kuin kirjallisissakin. Kun esimerkiksi haastateltavilta nuorilta kysyttiin, mitkä asiat jälkihuollosta oli selkeimmin tiedossa ennen jälkihuollon alkamista tai mitkä asiat päällimmäisenä ovat mielessä jälkihuollosta saadusta tuesta, vastaus oli selkeä – taloudellinen tukeminen.

Taloudellinen tuki oli tärkeää erillisissä hankinnoissa, yllättävistä elämäntilanteista selviämisessä ja arkisessa pärjäämisessä. Myös harkinnanvaraisuus koettiin tärkeäksi: suuria yllättäviä menoja saatettiin kohdata esimerkiksi vesivahingon, läheisen hautajaisten ja monenlaisten muiden, ennakoimattomien asioiden vuoksi. Taloudellinen tuki on hyvin konkreettista apua, minkä vuoksi sen kautta koettiin selkeimmin avun saamisen tunnetta.

Jälkihuollon taloudellisessa tuessa erityinen, ainutlaatuinen rooli on sijoituksen aikana itsenäistymisvaroilla. Ne koettiin äärimmäisen tärkeäksi asiaksi, jotta itsenäistyttyä oli jonkinlaisia säästöjä. Itsenäistymisvaroihin liittyi kuitenkin merkittäviäkin ongelmakohtia

nuorten kokemana. Itsenäistymisvarojen keräytymisessä, pyytämisessä ja myöntämisessä oli erilaisuutta, mikä on oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvoisuuden kannalta ongelmallista. Joskus itsenäistymisvarojen saamisessa ilmaistiin tarvittavan jopa anelua tai turhan painavia perusteluita – itsenäistymisvarat pohjimmiltaan ovat kuitenkin nuorten omia varoja. Itsenäistymisvarojen käyttämisessä toivottiin henkilökohtaisempaa ymmärrystä, mihin nuoret halusivat niitä käyttää.

Raha-asioihin liittyen koettiin myös muuten epätasapuolisuutta. Yhdenvertaisuuden puutetta oli helppoa huomata nuorten kesken, sillä talousasiat ovat niin selkeä osa jälkihuollon käytäntöjä. Epätasapuolisia käytäntöjä koettiin esimerkiksi siinä, mihin asioihin voidaan myöntää harkinnanvaraista tukea ja kuinka paljon, kuten harrastuksissa ja koulutusmenoissa.

Taloudellisen tuen rooli jälkihuollossa oli kuitenkin ristiriitainen: monet eivät tieneet mitä muuta jälkihuolto voisi sisältää, koska esimerkiksi jälkihuollosta tiedottamisessa asiaa oli lähestytty yleensä rahallisen tuen ja itsenäistymisvarojen kautta. Erityisesti sosiaaliryöstötyöntekijän rooli näyttäytyi monesti rahan myöntäjänä ja itsenäistymisvarojen hallitsijana. Jälkihuollosta saadut negatiiviset kokemukset

liittyivätkin usein siihen, että se oli pelkkää taloudellista apua. Talousasioissa kaivattu apu oli myös ohjauksellista, esim. budjetin suunnittelussa ja hankintojen järkevyyden pohtimisessa:

” [...] talousasioissa olisi kaivannut lisää ohjausta, tuli opittua kanta-pään kautta. Osasi laittaa hakemukset kyllä, mutta esim. läheisen hautajaisten järkkäämisessä ei hahmottanut miten paljon rahaa menee ja miten hallita sitä kokonaisuutta.”

(haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt)

ASUMISEN YLEISET HAASTEET

Sijaishuollosta itsenäistymisen myötä ollaan hyvin konkreettisen asian edessä myös sen suhteen, mihin sijaishuoltopaikasta muutetaan. Asumiseen liittyvät asiat näyttäytyivät aineiston eri tyypeissä eri tavalla. Asuminen ilmaistiin erityisesti kehittämismateriaaleissa hyvin painokkaasti. Tuki asunnon saamiseen ja asumiseen tarvittavan tuen järjestymisen viranomaisten toimesta nähtiin ensisijaisen tärkeänä nuoren itsenäisen elämän lähtökohtien varmistamisessa. Asunnottomuuden ehkäisy on äärimmäisen tärkeää, sillä asunnottomuus altistaa muiden ongelmien monimutkaistumiselle nuorten elämässä.

Nuoren henkilökohtaisissa kertomuksissa eri aineiston osissa ei ilahduttavasti näkynyt asunnottomuuden uhka, vaan nuoret olivat saaneet tukea asunnon järjestymiseen sijaishuoltopaikoista tai sosiaalityöntekijältä. Tukea oli saatu ensimmäisen asunnon saamisessa ja asuntoasioiden järjestymiseen jälkihuollon aikana. Asumisen kohdalla tulikin esiin enemmän tuen tarve asumisen käytännön asioissa kuten asunnon ylläpito (esim. siivoaminen)

Taloudenhallintaan liitettiin myös muiden viranomaisasioiden hoitaminen, kuten Kela-asiointi, eri hakemusten tekeminen ja sosiaaliturva-asioiden hahmottaminen. Järjestelmän eri osien jäsentäminen oli varsinkin itsenäisen elämän alussa hankalaa ja kuormitusta aiheuttavaa, kun ei vielä tiedä esimerkiksi eri toimijoiden rooleja ja sitä, kenen vastuulle (sosiaalitoimi vai Kela) kuuluu missäkin menoissa tukeminen.

ja asunnon kokeminen ylipäänsä omana kotina. Asumiseen tarvittavan tuen saamisessa oli kuitenkin epätasaisuutta. Jos nuori esimerkiksi muutti puolison kanssa samaan talouteen, saatettiin odottaa, että nuori saa tarvittavan tuen asumisen asioihin puolisolta. Nuoret toivoivat asumismuodosta huolimatta tukea itselleen oman pärjäävyyden tunteen vahvistamiseksi.

Asumisen suhteen näyttäytyi olevan eri käytäntöjä, ja tähän toivotaan selkeästi muutosta ja selkeyttä. Itsenäiseen asumisen siirtymisessä onnistuneesti nähtiin tärkeäksi asiaan valmistautuminen jo sijaishuollon aikana. Sijaishuollon lähestyessä loppuaan ja täysi-ikäistymisen lähestyessä olisi hyvä olla selkeämpää valmistautumista ja ”valmennusta” itsenäisen elämän asioihin, kuten mainittuun asunnon ylläpitoon ja siivoamiseen, vuokranmaksuun ja muihin kotitaloustaitoihin. Sellaiset nuoret, jotka olivat olleet ennen täysi-ikäistymistä asumisharjoittelussa tai muussa vastaavassa, olivat selkeästi valmiimpia itsenäiseen elämään ja sen sujumiseen. Nuoret

ovat kuitenkin mahdollisesti hyvin erilaisissa tilanteissa sijaishuollossa ja asumisharjoittelu ei ole kaikille samanlaisesti mahdollista esim. akuutin päihdeongelman tai mielenterveysongelmien vuoksi. Onkin syytä miettiä, miten nuoret saisivat henkilökohtainen tilanteensa huomioiden mahdollisimman hyvää tukea asumisen realiteettien ymmärtämiseen jo ennen omilleen muuttoa. Merkittävää oli myös se, että kysyttäessä jälkihuollon aikaisista tukitoimista, ohjaustyön lisäksi asumiseen liittyvät tukitoimet näyttäytyivät tärkeimpinä. Tukitoimia oli ollut esimerkiksi tuettu asuminen, tukiasuminen ja palveluasuminen ja tukitoimet oli koettu hyvin tärkeiksi. Tästä voidaan todeta, että asumisen ongelmiin vastaaminen nuorten tarpeiden mukaan on hyvin tärkeää myös jälkihuollon aikana.

Hyvin tärkeä ja olennainen asia sijaishuollosta itsenäistymisen kohdalla on niin sanotun pakkomuuton käsite. Sijaishuollosta itsenäistyvät ovat ikätovereihin verrattuna hyvin erilaisessa asemassa, sillä he ovat pakon edessä siinä,

että joutuvat muuttamaan tutusta asumisympäristöstä eli sijaishuoltopaikasta pois, vaikka eivät kokisi olevansa siihen valmiita. Tässä on epätasa-arvoisuutta myös sijoitusmuotojen kohdalla: perhesijoituksessa asumisen jatkuminen on mahdollista jälkihuollon sijoituksen myötä, mutta laitossijoituksissa tämä ei ole mahdollista.

” [...] sijaishuoltopaikasta kun lähti, niin ovet meni takana kiinni eikä takaisin ollut asiaa.”

(haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt)

Siihen toivottiinkin joustavuutta ja uusia käytäntöjä, tarvittaessa lakimuutoksia, että sijaishuoltopaikasta muuttamisessa olisi enemmän harkintaa nuoren tilanteen suhteen ja asuminen voisi jatkua sijaishuoltopaikoissa täysi-ikäistymisestä huolimatta.

PÄIVÄRYTMI, ARJESSA KIINNI PYSYMINEN JA ARJENHALLINTA

Asumisen ja siihen liittyvien asioiden hoitamisen ohella olennaisena asiana nuorten elämänlaadun ja pärjäämisen vahvistamisessa näkyi arjen- ja elämänhallinta yleisesti: päivärhythmin ylläpito, vastaan tulevien asioiden hoitaminen ja kokemus siitä, että sai aikaiseksi ja oppi ”tavallisia asioita”, kuten laskujen maksamista ja erilaisten sopimusten ymmärtämistä (esim. sähkönsopimukset).

”Alussa nähtiin ohjaajan kanssa tiiviisti, että oppi rutiinin esim. laskujen maksamisessa, mitä ei ehkä käsittänyt; asioiden hoitaminen, ohjaaja soitti eka ja sitten mä soitin ite ja ohjaaja vieressä,

tuntui alussa vähän oudolta, mutta jälkikäteen ajateltuna tosi hyvä, koska ei olisi saanut varmaan mitään aikaiseksi.”

(haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä)

Pienimmillään nämä asiat saattoivat olla esimerkiksi lääkäriin soittamista ja kirjeiden avaamista. Tuki yksinkertaisiltakin vaikuttaviin asioihin koettiin tärkeiksi, jotta ”ei tulisi sotkettua asioita” ja sitten vasta selvitetäisiin asioita. Joskus arjen asioiden hoitamisessa koettiin huonommuutta siitä, että jotkut asiat tuntuivat hyvin vaikeilta, vaikka niiden pitäisi olla yleisen käsityksen mukaan normaaleja ja helppoja asioita. Tämä vertailuasetelma

saattoi olla sisäistettynä mm. lapsuuden kokemuksista. Valitettavaa oli huomata, että joskus huonommuuden kokemusta saatettiin vahvistaa auttamistaholta: oletettiin joidenkin asioiden olevan automaattisesti hallussa ja osaamattomuudesta saatettiin jopa pilkata. Nuorten pitäisi olla oikeutettuja tarvitsemaan apua ilman pelkoa vähätellyksi tai tuomituksi tulemisesta. Ylipäänsä toivottiin ymmärrystä siitä, että nuorella ei ole saattanut olla koko elämänsä aikana mallin näyttäjää siihen, miten yhteiskunnassa toimitaan, ja siten yhteiskunnan peruspalikoiden ymmärtämisessä on mahdollista tarvita apua.

”välillä mieltii just sitä että jälkihuolto auttanut joillekin pienissä asioissa, perusasioissa, mutta itsellä ei niitä perusasioita ole ollut koskaan aikaisemmin”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Ei myöskään ollut asiallista olettaa, että vaikka jokin elämän osa-alue olisi hallussa, se tarkoittaisi, että kaikki tarvittavat asiat tulisivat hoidetuksi.

Asioiden hoitamisessa toivottiin myös laajempaa otetta ja ymmärrystä siitä, että nuorilla ei välttämättä ollut mahdollisuuksia tai resursseja saada muualta tukea muidenkin kuin vain yleisiksi ajateltujen hoidettavien asioiden kohtaamiseen. Tällaisia asioita saattoi olla niin sanotusti laidasta laitaan, esimerkiksi

yrittäjyyteen liittyviä asioita, parisuhdeongelmia ja läheisen kuolemaan liittyviä asioita. Jälkihuollossa olevien nuorten auttamisessa on tärkeää huomioida työntekijöiden yleinen auttamisvelvollisuus myös niistä asioista, jotka eivät kuulu suoraan ohjaustyön tavoitteisiin tai nuoren arjen tavoitteisiin. Tällä ei tarkoiteta sitä, että auttavien työntekijöiden pitäisi itse tietää asioista, joita nuoret saattavat kohdata. Nuoret toivoivat kuitenkin tukea tiedon hankinnassa, oikean avun piiriin pääsemisessä ja että voisi kysyä ihan mistä vaan kohtaamastaan haasteesta, koska ei voi olettaa, että nuorella olisi esimerkiksi läheisiä tai muuta verkostoa tällaisissa tilanteissa auttamiseksi.

Arjenhallintaa ja yleistä pärjäämistä nuorten kohdalla auttoi myös päivärytmi ja siinä pysymisen tukeminen. Tässä toivottiin tukea riippumatta siitä, mihin tämä päivärytmi perustui: koulunkäyntiin, vertaisryhmissä käymiseen, vapaaehtoistyöhön, työkokeiluun. Tuen tarpeen intensiivisyydessä oli suurtakin vaihtelua. Joskus päivärytmissä pysymiseksi riitti muistuttaminen tai sen tärkeydestä keskustelu, mutta joskus tarvittiin apua hyvinkin konkreettisiin asioihin, kuten heräämiseen ”järkevään aikaan”, sängystä ylös pääsemisen ja kotoa poistumiseen. Tässä oli tärkeää myös nuoren toimintakyvyn ymmärtäminen ja sen tuomitsemattomuus. Työntekijöillä oli suuri merkitys myös siinä, että he ottivat vastuuta nuoren kannattelusta arjessa, kun välttämättä omia voimia ei ollut.

KOULUTUS-, OPISKELU- JA TYÖLLISTYMISASIA

Asunnon ja asumisen onnistumisen lisäksi aineistossa näyttäytyi hyvin tärkeänä tekijänä nuorten yhteiskuntaan kiinnittymiseksi tuki koulunkäyntiin, opiskeluun ja työllistymiseen. Myös nuorten henkilökohtaisissa kertomuksissa tuki koulunkäyntiin ja sen onnistumiseen oli monessa kohtaa tärkeimpiä jälkihuollolta

saatuja asioita. Huomattavaa tässä tuessa oli kuitenkin se, että kaikista hyödyllisimmäksi näissä asioissa koettiin hyvin konkreettinen tuki. Kouluasiat nousivat esiin yleisenä keskustelunaiheena ja kuulumisten kyselemisen helppona teemana, mutta tätä ei niinkään nähty auttavana tekijänä. Nuorten kertomuksissa

kerrottiin, kuinka työntekijät olivat esimerkiksi auttaneet tehtävien tekemisessä, kouluun viemisessä, välineisiin oli saatu taloudellista tukea ja oli muistettu, milloin opiskeluihin liittyi tärkeitä päivämääriä. Myös tsemppaamisella, kannustamisella ja lohduttamisella vaikeina hetkinä oli tärkeä merkitys, sillä vastaavanlaisista henkistä tukea ei välttämättä ollut saatavilla omasta lähipiiristä.

Koulunkäynnin, opiskelun ja työllistymisen tärkeydestä huolimatta selkeää on se, että kaikilla nuorilla nämä eivät ole realistisia tavoitteita elämässä samassa tahdissa kuin muilla – tosin riippumatta myös siitä, ovatko tämän ikäluokan nuoret jälkihuollossa vai ei. Vaikka sijoitustaustaisilla nuorilla koulunkäynnin ja opiskelun haasteet ovat yleisiä, on varottava yleistämästä asiaa. Jos opiskelu ja työssäkäynti eivät kuitenkaan olleet juuri tietyllä hetkellä mahdollisia asioita esimerkiksi somaattisen tai psyykkisen terveydentilan vuoksi,

kaivattiin työntekijöiltä hyväksyntä omaan elämäntilanteeseen liittyen. Tärkeäksi nähtiin tuensaanti siihen, mikä on nuoren tilanteessa mahdollista ja järkevää, esimerkiksi sairausloma tai kuntoutusprosessiin pääseminen. Nuorten voimavarojen tiedostaminen tuomitsematta ja nuorelle kullakin hetkellä mahdollisiin asioihin motivoiminen ja kannustaminen oli nuorten henkisen jaksamisen kannalta tärkeää.

Työntekijöiden haasteena onkin tasapainottelu nuoren tukemisessa tähän teemaan liittyen: kuinka paljon painottaa kouluttautumisen ja työllistymisen merkitystä kuitenkin nuoren tilanne, jaksaminen ja motivaatio huomioiden. Nuoret myönsivät sen, että työntekijöiden oli tärkeää puskea nuorta eteenpäin esimerkiksi tilanteissa, kun olisi tehnyt mieli luovuttaa, mutta jos tämä oli liian painostavaa, saattoi tuloksena olla negatiivinen vastareaktio tai lannistuminen.

PÄIHDE- JA MIELENTERVEYSONGELMAT: JAKSAMINEN JA USKO ITSEEN

Nuorten toimintakykyyn heikentävästi vaikuttavina asioina aineistossa näyttäytyi päihde- ja mielenterveysongelmat sekä näitäkin yleisempänä, ei-diagnostisena asiana yleinen henkinen jaksaminen ja heikko itsetunto.

Päihde- ja mielenterveysongelmissa toivottu tuki jälkihuollosta oli usein keskusteluapuun pohjautuvaa, mutta työntekijöiltä ei odotettu, että heidän työskentelynsä toimisi hoitokontaktien korvaajana. Nuoret eivät myöskään mieltäneet jälkihuollon tehtäväksi näiden palveluiden järjestämisestä. Erityisesti mielenterveysongelmiin saatavan hoidollisen tuen kohdalla toistui kuitenkin tarvittavaa hoitoa vaille jääminen psykiatrian palveluista. Näissä tilanteissa työntekijöiltä toivottiin tukea asian selvittämisessä, omien oikeuksien ajamisessa ja palvelun saamisessa, sillä nuoret kertoivat kokevansa palveluissa vähättelyä tai sitä, että

heitä ei oteta tosissaan. Tämänkaltaista tukea toivottiin myös somaattisten terveysongelmien kohdalla.

Päihteiden käyttämiseen liittyen nuorten toiveissa korostui se, että nuoria ei tuomittu asiaan liittyen vaan yritettiin ymmärtää tilanteen perimmäisiä syitä ja miten tilannetta voisi helpottaa. Myös apu hoitomotivaation herättämisen suhteen ja siinä, minkälaisilla arkeen liittyvillä asioilla päihteiden väärinkäyttöä voisi vähentää, koettiin tärkeäksi. Päihteidenkäyttöä oli onnistuttu vähentämään esimerkiksi myöntämällä lisätukea harrastuskuluihin, jotta arkeen oli saanut muuta ajateltavaa.

Aineistossa ei käynyt ilmi, että työntekijöiltä olisi toivottu niinkään lääketieteellistä osaamista esimerkiksi psykiatristen sairauksien perusteellisessa tuntemisessa, vaan olenaisempana asiana oli näiden ongelmien

merkityksellisyyden ymmärtäminen nuorten elämässä ja henkinen tuki niiden kanssa jaksamisessa.

” [ohjaaja] tuli kotiin tarkistamaan mun vointia, kun jossain kohtaa oli niin ahdistava olo, että ei päässyt kotoa pois, niin ohjaaja tuli sinne sisälle vaikka makasi sängyssä, oli läsnä vierellä, vaikka kuinka huonosti voi”

(haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt)

Aineiston perusteella jälkihuollon työntekijöillä on huomiota herättävän tärkeä rooli nuorten henkisen jaksamisen kannalta. Työntekijöiden läsnäololla arjessa ja hankalissa tilanteissa, huolenpidolla joskus fyysisestikin, saavutettavuudella nopeallakin aikataululla, toivon kannattelulla, hyväksymisellä ja välittämisellä saattoi olla jopa elintärkeää merkitystä. Koska henkinen tuki on näin merkityksellinen tekijä jälkihuollossa, on välttämätöntä luoda työn tekemiselle sellaiset rakenteet ja reunaehdot, että tukea on mahdollista antaa nuorille.

Kokonaisvaltaisen tuen tarpeen ja ylipäänsä tunnemaailmaan liittyvien hankalien asioiden sanoittamisen vaikeudet nuorten osalta näytetään kuitenkin selkeänä jälkihuollon työskentelyn haasteena. Muun muassa elämän aikana koetut traumat, haavoittuminen läheisissä ihmissuhteissa, sijaishuollon aikaiset huonot kokemukset, kuulematta jääminen palveluissa, luottamuksen pettäminen läheisten ja palvelujärjestelmän osalta ovat voineet aiheuttaa syviä jälkiä nuorten itsetuntoon, tunteiden käsittelyyn ja tarvitsevuuden kokemiseen. Esimerkiksi lapsuudessa syntyneet kiintymyssuhdetraumat nähdään asiana, jotka ”pitäisi saada käsiteltyä”, jotta pääsisi elämässä

eteenpäin. Avun pyytäminen työntekijöiltä voidaan kokea vaikeaksi myös siksi, että ei ole koskaan saanut lapsuudessaan tukea tunteiden sanoittamiseen.

Erityisen huolestuttavaa on se, missä määrin järjestelmämme on ollut aiheuttamassa näitä tunne-elämän ja itsetunnon vaurioita.

”Se [tunteiden sivuuttaminen sijaishuollossa] näkyy minussa vielä aikuisena. Jos olen surullinen en voi ilmaista sitä”.

@Janskkun tarina (Minä jaksan tämän päivän)

”Työntekijöiden vaihtuvuus vaikuttaa mun elämään tosi paljon. Mun on tosi vaikeeta luottaa ihmisiin ja antaa itseni tarvitta toista.”

kirje 7, 101 kirjettä

Tähän teemaan palataan tarkemmin luvuissa 6.8 ja 6.9.

Huomattavaa päihde- ja mielenterveysongelmien ja huonon itsetunnon osalta on se, että nämä asiat toistuivat niissä ongelmassa, joiden kanssa nuoret kertoivat painiskelleensa jo sijaishuollon aikana ja sitä ennen. Toki päihde- ja mielenterveysongelmat ovat mahdollisesti muutenkin pitkäaikaista hoitoa vaativia asioita ja tunnesäätelyyn, itsetuntoon tai omaan tulevaisuuteen uskomisen haavat saattavat olla todella syviä. Nämä voivat olla kuitenkin olennaisia asioita sijoitusten perusteissa. Herääkin kysymys siitä, miten sijaishuollon aikana on pystytty auttamaan nuoria, tarjoamaan tarvittavaa apua ja muutoinkin palvelujärjestelmän osalta vastaamaan näiden ongelmien aiheuttamaan tuen tarpeeseen.

SOSIAALISET SUHTEET VAHVUUTENA, HAAVOITTUVUUSTEKIJÄNÄ JA TUEN TARPEEN PERUSTEENA

”Ihminen on sosiaalinen eläin. Jokaisella on iästä riippumatta oltava muita ihmisiä lähellä.”

Ei tukea vaan taikatemppuja – kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi, s. 8

Läpi aineiston, oli kyse nuorten henkilökohtaisista tarinoista tai kehittämismateriaaleista, korostuu sosiaalisten suhteiden moninainen merkitys nuorten arjessa. Taustastaan ja kulloisestakin elämäntilanteesta riippumatta jälkihuollossa olevan nuoren elämän peruspilarina on huomioitava hänen sosiaaliset suhteensa ja tukiverkostonsa ja huomioitava tuen tarve asiaan liittyen.

Jälkihuoltonuorilla sosiaalisiin suhteisiin on kiinnitettävä erityistä huomiota, sillä suhteet voivat olla nuoren tilanteessa kokonaisuvinvoinnin kannalta niin tukevia kuin haavoittavia-kin. Erityisesti sijaishuollosta itsenäistymisen vaihe voi olla sosiaalisten suhteiden kannalta äärimmäisen herkkä ja haavoittuvainen tilanne. Nuori saattaa olla itsenäistyessään hankalassa asemassa sosiaalisten suhteiden osalta, jos huostaanoton perusteet ovat liittyneet olennaisesti perhe- tai sosiaalisiin suhteisiin, sillä suhteisiin liittyvät perusteet eivät välttämättä ole muuttuneet tai poistuneet sijoituksen aikana. Tämä voi altistaa sille, että nuori palaa esimerkiksi päihdemyönteiseen seuraan, vahingoittaviin ihmissuhteisiin tai ristiriitaisen perhedynamiikan keskelle. Voi myös olla, että suhteet biologiseen perheeseen ovat sijoituksen aikana kärsineet ja verkosto on kuihtunut siten, että nuorella ei ole tiedossa lainkaan tukea omalta perheeltä.

Haavoittuvuutta itsenäistymisvaiheeseen aiheuttaa myös se, jos nuorella ei ole olemassa sijaishuoltopaikan ihmissuhteiden lisäksi muuta tukiverkostoa. Tämä näyttäytyi

ongelmana erityisesti eri sijoitusmuotojen kohdalla. Perhesijoituksissa olleet kertoivat usein, että sijaisvanhemmat ja muu sijaisperhe on voinut jäädä hyvin tärkeäksi osaksi elämää sijoituksen päättymisen jälkeen ja sijaisperheen tuen piiriin on voinut palata vuosienkin päästä. Laitossijoituksessa olleilla nuorilla tilanne on hyvin erilainen; nuoren aikaisemmat, kannattelevat ihmissuhteet saattavat katketa itsenäistymisen myötä kokonaan.

”[...] perhekoti oli ainut tukiverkosto ja, sen jälkeen kun kontakti perhekotiin jäi, niin ei ole mitään tukiverkostoa enää, sen takia ongelmat vaikeampia, kun joutuu yksin olemaan niiden kanssa.”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

On kuitenkin huomattava, että perhesijoitus ei automaattisesti luo vahvempaa sosiaalista verkostoa itsenäistymisen jälkeiselle ajalle. Sijaisperheissä tapahtuva kaltoinkohtelu on todellinen ilmiö, joka monesti jää valitettavan piiloon. Tällaisissa tilanteissa nuori saattaa jäädä hyvin tyhjän päälle itsenäistymisen jälkeen, sillä aineiston nostoissa sijaishuollon aikaiset kaltoinkohtelukokemukset vahvistivat esimerkiksi luottamuspulaa järjestelmän auttamismahdollisuuksia kohtaan. Nuori saattaa olla siten kaltoinkohtelevan sijoituksen jälkeen entistä haavoittuvaisemmassa asemassa.

Sosiaalisten suhteiden huomioiminen osana nuoren elämismaailmaa ja niiden työstäminen on siten äärimmäisen tärkeää jo ennen jälkihuollon alkamista. Siksi jo sijaishuollon aikana tulisi kiinnittää huomiota itsenäisen elämän aikaisiin tukiverkostoihin ja jos niissä on haasteita tai puutteita, pyrkiä luomaan niistä mahdollisimman kannattelevat nuoren itsenäistymisen koittaessa.

Sosiaaliset suhteet korostuvat myös jälkihuollon aikaisessa työskentelyssä. Tukea toivotaan suhteiden uudelleenluomiseen, ylläpitämiseen, voimavarojen vahvistamiseen haastavien suhteiden kanssa. Sosiaalinen ympäristö haastaa nuoren hyvinvointia ja jaksamista, jos nuorella ei ole esimerkiksi keinoja rajata haitallisia kontakteja elämässään. Aineistossa nousi usein esiin toive siitä, että nuoren lähipiirin haasteet ja ongelmat huomioitaisiin ja heitä saataisiin autettua tuen piiriin, koska perheen ja läheisten tuen tarve saattaa kaatua nuoren vastuulle ja kuluttaa liikaa nuoren voimavaroja.

Sosiaaliset suhteet eivät suinkaan ole nuoren elämässä aina rasite tai haavoittuvuustekijä – päinvastoin. Kannattelevat ja turvalliset ihmissuhteet ovat hyvin tärkeitä hyvinvoinnin lähteitä, ja sen vuoksi jälkihuollonkin työskentelyssä on tärkeä tehdä näkyväksi ja tukea sosiaalista verkostoa nuoren voimavarana. Nuorelle voi esimerkiksi ehdottaa lähiverkoston ottamista osaksi työskentelyä, jotta nuoren vuorovaikutusta ympäristöönsä saadaan vahvistettua. Tähän liittyen taas toivottiin sen huomioimista, että on nuoren itsensä määriteltävissä, ketä hänen sosiaaliseen verkostoonsa kuuluu ja ketkä ovat hänelle läheisiä.

Jos jälkihuollossa olevan nuoren sosiaalinen tukiverkosto oli vähäinen tai sosiaaliin suhteisiin liittyi jännitteitä, koettiin jälkihuollon työntekijöiden tuki erityisen merkityksellisenä. Jälkihuollon työntekijöillä saattoi olla hyvinkin suuri merkitys nuorten sosiaalisessa verkostossa. Työntekijät olivat tärkeässä roolissa antamassa neuvoja ja sellaista konkreettista apua, jota ei esimerkiksi omalta perheeltä ollut

saatavissa. Työntekijöiltä saatava henkinen tuki ja kannustus koettiin myös hyvin tärkeäksi, sillä vastaavaa vilpittöntä huolenpitoa ei nuori välttämättä saanut osakseen muualta. Aineistossa kuvautui useassa eri kohdassa, millaisena täydellistä jälkihuoltoa ja sen työntekijää pidetään. Näissä listauksissa esiintyi lähes poikkeuksetta toiveet siitä, että nuoret kokisivat työntekijöiden osalta välittämistä ja huolenpitoa. Jälkihuollon toimintamahdollisuuksia luotaessa on äärimmäisen tärkeää huolehtia siitä, että tällaisen tukevan luottamussuhteen syntyminen on mahdollista vähintään resurssien puolesta.

Jälkihuollon aikaisia sosiaalisia suhteita käsiteltäessä ei voida sivuuttaa vertaistuen merkitystä nuorille. Jo pelkästään aineiston luonteessa asian merkitys ilmenee: lähes kaikki oman tarinansa kertojista (haastatteluissa ja teksteissä) saavutettiin vertaisuustyön kautta ja järjestöpohjaiset kehittämisdokumentit perustuivat vertaisuus- ja kokemusasiantuntija-toimintaan, joiden kautta nuoret oli tavoitettu. Vertaistoiminta oli yksiselitteisesti hyvin merkityksellistä nuorille: sen kautta sai kontakteja samassa elämäntilanteessa oleviin nuoriin, sai toimintaan osallistumisen kautta sisältöä arkeen ja pääsi työstämään omia kokemuksiaan. Nuorten kertomuksissa nousi monessa kohtaa esiin se, että jälkihuollon parhaita puolia oli ollut ohjautuminen vertaistoimintaan.

Aineiston perusteella näyttäytyy tärkeänä, että vertaistoimintaa saataisiin laajemmin ja valtakunnallisesti tasapuolisemmin nuorten saavutettavaksi, sillä sen merkitys nuorten kokonaishyvinvoinnille on kiistatonta.

JÄLKIHUOLTOPALVELUSTA JA OMISTA OIKEUKSISTA TIEDOTTAMINEN

Oikeus jälkihuollon palveluun on yli 6 kuukautta kestäneen sijoituksen jälkeen yksiselitteinen. Tämän vuoksi aineistossa nousi hyvin huolestuttavana asiana nuorten tiedon puute oikeudesta jälkihuollon palveluun ja siitä, mitä jälkihuolto tulisi pitämään sisällään. Yleiskuva aineiston perusteella oli, että valmistautuminen jälkihuoltoon koettiin yleisesti riittämättömäksi: tietoa toivottiin mm. siitä, mitä apua jälkihuollosta konkreettisesti saa, mitkä ovat siihen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet, mitkä ovat työntekijöiden roolit ja onko tuen vastaanottaminen pakollista.

Nuorilla oli esittää selkeitä toimintamalleja siihen, miten nuorten tietoisuutta jälkihuollosta ja motivoitumista sen vastaanottamiseen voisi lisätä:

- jälkihuollon ottaminen puheeksi jo 15–16-vuotiaana tai ainakin huomattavasti aikaisemmin kuin ”viimeisessä palaverissa ennen 18-vuotis synttäreitä”
- jälkihuollon työntekijöiden osallistuminen nuoren asioihin jo hyvissä ajoin ja suhteen luomisen aloittaminen
- jälkihuollon prosessia suunniteltaisiin jo ennen sijaishuollon päättymistä, jotta itsenäinen elämä alkaa realisoitua
- kokemusasiantuntijoiden/vertaisten käyttäminen työntekijöiden apuna sijaishuollossa olevien nuorten kohtaamisessa asiaan liittyen.

Puutteellisesta ja jopa väärästä tiedosta joutuessa jälkihuollon tukeen on voitu suhtautua negatiivisesti ja torjuvasti, eikä jälkihuollon tukeen ole osattu motivoitua oikein.

Jälkihuoltoon liittyvistä oikeuksista tiedottaminen ei saa jäädä kuitenkaan ainoastaan aikaan ennen jälkihuollon alkamista, vaan mainittu oikeuksien toteutumisen varmistaminen nähtiin olennaiseksi koko jälkihuollon prosessin aikana, jotta kaikki auttamisen mahdollisuudet

tulisivat realisoitua. Oikeudesta johonkin apuun saatettiin kuulla esimerkiksi jälkikäteen siten, että mahdollisuus tuen saamiseen oli jo mennyt, esimerkiksi koulutarvikkeisiin liittyen. Tiedon saaminen jälkikäteen on hyvin haitallista sen kannalta, että järjestelmä koettaisiin oikeudenmukaisena ja luotettavana. Eräs nuori esimerkiksi kuvasi kokeneensa jälkihuollon aikana, että ”sossu pimittää tietoja”. Toinen taas kertoi joutuneensa etsimään itse tietoa siitä, mihin hän on sijoituksen ja jälkihuollon perusteella oikeutettu suhteen syntymistä viranomaisten suuntaan, ja tämän takia oli herättänyt luottamuspuolaa jälkihuoltoa kohtaan. Nuoret eivät pitäneet heidän tehtävänään omien oikeuksiensa selvittämistä, jotta osaisivat vaatia apua, vaan toivoivat työntekijöiden pitävän huolta nuorten oikeuksien toteutumisesta.

Yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta nämä toiveet ovat perusteltuja: on hyvin ongelmallista, jos jälkihuollon piirissä olevan nuoret eivät tiedä tasa-arvoisesti jälkihuoltoon liittyvistä oikeuksistaan ja jos järjestelmä ei pidä huolta niiden toteutumisesta. Nuorilla oli tähänkin liittyen konkreettisia ehdotuksia, että miten nuoria voitaisiin tiedottaa oikeuksiinsa liittyen. Asia koettiin niin tärkeäksi, että selkeitä, ”tylsäkin listauksia ja riskiskenaarioita” toivottiin sellaisessa muodossa, että niihin voisi palata myöhemmin, kuten videoklippejä tai esitteitä.

”Mitä konkreettisemmin nuoren oikeuksia ja velvollisuuksia käsitellään, sitä ymmärrettävämmäksi ne tulevat.”

UP2US-hankkeen kehittäjäryhmän yhteenveto jälkihuollon toteutumisesta, s. 6

ONGELMAT PALVELUPROSESSISSA, TUEN SAAMISESSA JA TYÖNTEKIJÄSUHTEISSA

Palvelujärjestelmämme ei hyvistä tarkoitusteristä huolimatta aina onnistu auttamisvoitteessaan, ja näin on myös jälkihuollossa. Jälkihuoltopalvelun toteutumiseen liittyy aineiston perusteella lukuisia rakenteellisia haasteita, jotka vaikeuttavat palvelun piirissä olevien nuorten auttamista. Ongelmia aiheutui erityisesti palveluprosessin hallinnan puutteista, saadun avun kohtaavuudesta ja sattumanvaraaisuudesta, tuen tarpeen tunnistamisesta, työntekijöiden vaihtuvuudesta ja työskentelysuhteiden toimivuudesta ja avoimuudesta. Palvelun piirissä olevat nuoret ovat myös huolissaan työntekijöiden jaksamisesta.

Jälkihuollon palvelun prosessiluontoisuus on ristiriitainen asia jälkihuollon arjessa. Ylipäänsä aineistossa palvelun prosessimaisuuden ymmärtäminen oli vaihtelevaa siten, että nuorten henkilökohtaisissa kertomuksissa ei välttämättä koettu palvelussa toteutuneen selkeästi etenevää prosessia, jossa olisi asetettu tavoitteet ja työskennelty johdonmukaisesti niitä kohti. Tätä ei toisaalta välttämättä kaivattu. Jälkihuollon työskentelyn tärkeimpänä piirteenä nousi läpi aineiston työskentelyn kiireettömyys, rinnalla kulkeminen nuoren elämässä ja sen ymmärtäminen, että elämässä tulee vastaan asioita, jonka vuoksi työskentelymotivaatio vaihtelee. Aidosta välittämisestä nuorta kohtaan kertoi se, että työntekijät malttavat odottaa nuoren tilanteen muuttamista, jos heitä ei tavoiteta, ja että työntekijät jaksaisivat silti tavoitella heitä ja muistuttaa, että heistä halutaan kuulla.

Näiden tekijöiden vuoksi jälkihuollon auttamisprosessin työntekijälähtöinen ohjaaminen näyttäytyy myös ristiriitaiselta asialta. Jälkihuollon erityispiirteenä moneen palveluun verrattuna on se, että oikeutta palveluun ei tarvitse perustella tai ”uusua”; oikeus on olemassa sijoitushistorian perusteella ja esimerkiksi tavoittamattomuutta ei tulkita automaattisesti kieltäytymiseksi palvelusta.

Tästä erityispiirteestä huolimatta jälkihuollon toimintaan kaivattiin enemmän ”punaista lankaa” ja selkeyttä. Asiakassuunnitelmilla, joilla tätä punaista lankaa voisi saada punottua, oli nuorten maailmassa hyvin vaihteleva merkitys. Jotkut nuoret pitivät niitä turhina papereina, joita eivät koskaan lukeneet. Palvelun toteutumisen edesauttamiseksi ja toimijoiden vastuiden selventämiseksi niiden tekeminen nähtiin kuitenkin tärkeänä mieluusti siten, että suunnitelma tehtäisiin yhdessä avoimesti nuoren kanssa.

Vaikka jälkihuollon työskentelyprosessi olisi luotuna ja tavoitteet asetettuna, se ei itsessään varmista tarvittavan avun saamista. Valitettavan paljon jälkihuollon arjesta kerrottiin tarinoita siitä, kuinka saatu apu on ollut sattumanvaraista, riippuen monesti työntekijöiden asennoitumisesta ja heihin henkilökohtaisesti liittyvistä piirteistä. Useissa henkilökohtaisissa haastatteluissa nuoret mainitsivat eri tavoin, että heillä on ”käynyt hyvä tuuri”, kun heille on osunut työntekijä, jonka kanssa kemiaat ovat kohdanneet, ja että he tuntevat olonsa ”etuoikeutetuksi, koska on saanut apua niin helposti”. Asiakkaiden yhdenvertaisuuden kannalta tällaiset esimerkit ovat äärimmäisen ongelmallisia. Nuoren auttamisen onnistuminen ei saa olla kiinni siitä, minkälaisia ihmisiä nuorten polulle osuvat työntekijät sattuvat olemaan, vaan ammatillisen auttamisen pitäisi olla tasa-arvoista riippumatta työntekijöiden ominaisuuksista.

Aineistossa esitettiin myös huolta siitä, että nuorten tilanteista tehdään liikaa olettamuksia ulkoisten tekijöiden vuoksi ja apu jää saamatta sen vuoksi. On esimerkiksi virheellisesti luotettu nuoren omaan pärjäämiseen tai tulkittu, että nuorella menee liian hyvin, että hän tarvitsisi apua. Näihin tulkintoihin on voinut olla syynä esimerkiksi nuoren ylläpitämä kulissi tai aikaisemmasta opittu pärjäämisen näyttämisen tarve, ja joskus jopa ulkonäkö.

”Apua on vaikea saada, jos ongelmat eivät näy päälle päin. Avun hakemisen kynnyks on korkea, kun joutuu kokemaan häpeää, jonka takia avun hakemisen voi jättää väliin.”

UP2US-hankkeen kehittäjäryhmän yhteenveto jälkihuollon toteutumisesta, s. 6

Nuoret pitivät epäoikeudenmukaisena sitä, että apua pitäisi osata selkeästi pyytää tai sen tarvetta perustella itse, sillä avun pyytämisen vaikeus saattaa olla hyvin vahvasti sisäistettynä esimerkiksi aikaisempien kokemusten takia. Nuorten kertomuksissa kuului se ajatus, että tavalla tai toisella he olivat pystyneet olemaan itse niin avoimia tai pystyviä, että olivat saaneet avun tarpeensa esiin.

”[...] pitäisi kuunnella paljon enemmän nuoria, jos on huono kokemus sossuista, niin ei välttämättä halua kysyä mitään.”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Eräässä nuoren kertomuksessa todettiin, että palvelusta ja yhteydenpidosta irtautuminen oli nähty hyvänä asiana, sillä sen tulkittiin tarkoittavan, että nuori pärjää. Todellisuudessa tämä oli ollut asiakkaan osalta hätähuuto siitä, miten huonosti hänellä menee ja hän tarvitsisi pysäytystä tilanteeseensa (kirje 8, 101 kirjettä).

Eräänä olennaisena avun pyytämisen hankaluuden syynä aineistossa esiintyi työntekijöiden vaihtuvuus. Työntekijä ei välttämättä tuntenut nuorta ja hänen viestejään tai työntekijää ei koettu siten tutuksi, että olisi uskaltanut ottaa puheeksi asioita. Kun käsitellään lastensuojelun yleistä tilannetta ja asiakkaiden toiveita lastensuojelua kohtaan, ei ole mahdollista välttyä työntekijöiden vaihtuvuuteen liittyviltä ongelmilta. Odotetusti jokaisessa tämänkin selvityksen aineiston eri osiossa

otettiin jollain tavalla kantaa työntekijöiden pysyvyyteen ja vaihtuvuuteen.

Työntekijöiden vaihtumisella on monia seuraamuksia asiakasnuorten elämään. Toistuvia seurauksia läpi aineiston oli mm.

- ei uskalleta kertoa rehellisesti omista asioista
- pitää jatkuvasti kertoa samat asiat uudestaan ja tämä väsyttää
- ei tiedä, mitä pitäisi kertoa, että asia ymmärrettäisiin oikein
- työntekijät eivät huomaa olennaisia asioita
- vaikea luottaa, että saa tarvitsemaansa apua.

Koska jälkihuollonkin palveluun liittyy työntekijöiden vaihtuvuutta irtisanoutumisten tai muiden poisjääntien takia, nuorilla ei riittänyt ymmärrystä sille, että työntekijöiden on vaihduttava rakenteiden takia. Yleistä on, että työntekijät vaihtuvat esimerkiksi avoimuuden, sijaishuollon ja sijaishuollon välillä tiimirakenteiden vuoksi tai kaupunkikohtaisten aluerajojen vuoksi. Nuoret, jota olivat saaneet pitää tutun työntekijän esimerkiksi henkilökohtaisen harkinnan vuoksi, pitivät asiaa äärimmäisen tärkeänä oman tilanteensa kannalta. Samalla he tiedostivat sen, että olivat saaneet erityisen hyvää palvelua, koska heidän tarpeensa oli tällä tavalla tunnistettu. Nuoret olivat tietoisia myös palveluiden kilpailutusprosesseista ja miten niiden vuoksi työntekijät saatetaan joutua vaihtamaan. Myöskään tätä ei hyväksytty syynä työntekijän vaihdokselle. Nuorten mielestä lastensuojelun ja jälkihuollon pitäisi perustua vahvasti joustavuudelle. Palveluun liittyvien asioiden olisi järjestettävä nuorten edun mukaisesti eikä rahaperustaisesti.

Työntekijätason ongelmiin vaihtuvuuden lisäksi liittyi toistuvana asiana työntekijän ja asiakkaan suhteen toimivuus, yhteensopivuus ja ”henkilökemiat”. Aikaisemmin mainittu asia ”hyvästä tuurista” työntekijöiden suhteen liittyi olennaisesti juuri siihen, kuinka hyvin nuori tuli toimeen jälkihuollon

ohjaajansa tai sosiaalityöntekijänsä kanssa. Kannattelevimmat prosessit perustuivat aidolle kiinnostukselle ja välittämislle nuoren asioista, hyväksytyksi tulemiselle ja nuoren tilanteen kunnioittamiselle.

Ikuisuuskytymys lienee se, miten asiakkaan ja työntekijän yhteensopivuuden ongelmat saataisiin ratkaistua. Nuoret toivoivat sen huomiointia, että heillä on jälkihuollon asiakkaina saattanut olla lukuisia eri työntekijöitä elämänsä aikana ja he ovat oppineet tunnistamaan, minkälainen vuorovaikutustapa heille on mahdollista. Sellaisissa tilanteissa, joissa suhde työntekijän kanssa ei jostain syystä toiminut, toivottiin vaihtamisen mahdollisuutta. Samalla myös esitettiin huolta siitä, saattaako leimautua ”hankalaksi tai yhteistyökyvyttömäksi”.

Toimivan työskentelysuhteen perustana pysyvyyden ja henkilökemioiden sujumisen lisäksi aineistossa tuotiin esille painokkaasti työntekijöiden läsnäolon ja yhteydenpidon säännöllisyys. Työntekijöiltä toivottiin aktiivisuutta yhteydenpidossa, koska aloitteen tekeminen saattaa olla nuorelle vaikeaa, jos yhteydenpitoon on syntynyt esimerkiksi

tauksa. Jos työntekijät ovat etäisiä, tuttuutta ja luottamussuhdetta ei luonnollisesti pääse syntymään. Erityisesti sosiaalityöntekijöiden rooli jälkihuollossa näyttäytyi etäiseltä ja monesti rahan myöntämiseen liittyvänä. Sosiaalityöntekijöiden ymmärrettiin olevan kiireisiä, mutta nuoret silti toivoivat, että myös sosiaalityöntekijä osoittaisi kiinnostusta nuoren asioista eikä esimerkiksi kysyisi nuoren kuulumisia vain ohjaajalta.

Nuoret tiedostavat järjestelmän reunaehtojen haasteellisuuden työntekijöille, eivätkä esimerkiksi syytä työntekijöitä siitä, että vaihtavat muihin töihin. Asiakkaat huomioivat siten myös työntekijän inhimillisyyden. Osaltaan tuli esiin, että nuoret eivät halua rasittaa työntekijää lisää omilla ongelmillaan, mutta toisaalta työntekijät nähtiin siinä roolissa, että he tekevät kaikesta huolimatta vain työtään. Maininnat siitä, että asiakkaat ovat rajanneet omaa tuen tarvettaan sen mukaan, mitä ajattelevat työntekijöiden taakasta, kääntävät asiakas-työntekijä -suhteen väärään suuntaan. Asiakkaiden ei pitäisi joutua huolehtimaan työntekijöiden työssäjaksamisesta.

SUHTAUTUMINEN PALVELUJÄRJESTELMÄÄN, TARJOTTUUN JA SAATUUN TUKEEN

Jälkihuolto palveluna ei ole irrallinen, erillinen palvelu, vaan jatkumoa mahdollisesti ajallisesti pitkäkestoiselle lastensuojelun avohuollon ja ennaltaehkäisevien palveluiden työskentelylle. Sijoitukseen johtaneet toimenpiteet voivat tapahtua hyvin lyhyessäkin ajassa ilman, että pitkäaikaista sijoitusta edeltää pitkäaikainen tukitoimien kokonaisuus. Yhteistä jälkihuollon asiakkaiden palveluprosesseissa on kuitenkin interventioiden vakavuus eli puuttuminen perheen yksityisyydensuojaan ja lapsen kotona asumisen mahdollisuuksiin. Puuttumisen vakavuuden vuoksi sijoitukseen johtaneessa työskentelyssä korostuu prosessin laadukas hallinta. Jälkihuoltopalvelun pitäisi ideaalitalanteessa jatkaa työskentelyä tällaisen

laadukkaan prosessin seuraavana vaiheena. Valitettavasti jälkihuollon palveluprosessiin etenkin alkuvaiheessa voi ilmetä erilaisia työskentelyä haittaavia ennakkoluuloja tai negatiivista suhtautumista palveluun oikeutettujen nuorten kokemana.

Jälkihuollon parissa olevien nuorten kokemukset lukuisista eri tukitoimista ja työntekijöistä heidän elämänsä aikana ovat voineet aiheuttaa nuorille vahvojakin suhtautumistapoja palvelujärjestelmään. Näiden aikaisempien kokemusten merkitystä ei tule vähätellä, koska pahimmillaan vastentahtoiseen suhtautumiseen tarttumattomuus voi johtaa siihen, että nuori jää ilman tarvittavaa apua. Esimerkiksi

sijaishuollon aikaisilla kokemuksilla voi olla suurta, vahingoittavaa merkitystä nuorten suhtautumiseen sijaishuollon jälkeiseen tukeen ja sen tarjoajiin. Nuorella saattaa olla sijaishuollon päättymistä odotellessa sellaiset tunteukset, että ei halua olla jatkossa missään tekemisissä viranomaisten ja sosiaalityöntekijöiden kanssa. Tällaiset ajatukset ovat voineet johtua myös siitä, että täysi-ikäistymisen vaiheessa koetaan, että ”saa takaisin oikeudet päättää asioista itse”. Tämän vuoksi halutaan ottaa etäisyyttä viranomaisiin, koska pelätään, että työntekijöiden ”kyttäminen” jatkuu täysi-ikäistymisen jälkeenkin. On huomattava myös se, että negatiivinen suhtautuminen työntekijöihin ei tarkoita sitä, että olisi vastentahtoinen avun saamista kohtaan. Tällaisissa tilanteissa merkityksellistä oli esimerkiksi se, että nuoren lähityöntekijänä toimi ohjaaja eikä sosiaalityöntekijä, johon saatettiin liittää hyvinkin voimakkaita vastentahtoisuuden tunteita menneisyyden kokemusten takia. Olennaista avun toteutumiseksi oli tunnistaa mainitut suhtautumisen ongelmat ja yrittää ratkaista niitä nuoren ehdoilla.

Jotta ennakkoluuloja jälkihuollon apua kohtaan saataisiin vähennettyä, on nuorten kokemusten perusteella jälkihuollon prosessiin valmistautuminen hyvissä ajoin hyvin tärkeää. Kun nuori saa riittävän ajoissa oikeaa tietoa palvelun sisällöstä, voi nuoren vastentahtoisuus lientyä, kun hän saa konkreettisempaa käsitystä tulevasta ja millainen rooli työntekijöillä on nuoren asioissa. Samalla toivotaan kuitenkin ymmärrystä sille, että nuori haluaa ottaa mainittua etäisyyttä ja tehdä suunnitelmia siitä, miten nuoren kanssa ollaan tekemisissä, vaikka tiivistä työskentelyä ei heti aloitettaisikaan.

Vastentahtoista suhtautumista tarjottuun apuun ja jälkihuoltoon voi aiheuttaa myös kokemus siitä, että ei ole tullut aikaisemmin kuulluksi palveluiden suhteen tai nuori ei ole kokenut osallisuutta omissa asioissaan. Tällaisessa tilanteessa ei ole kyse tiedon puutteesta vaan syntyneestä tunteesta, joka

vaikuttaa toimintaan. Järjestelmän toimijoiden on pystyttävä kohtaamaan se, että tunnetasolla syntynyt vahinko voi olla järjestelmän taholta syntynyttä. Kielteiset kokemukset järjestelmästä voivat aiheuttaa sen, ”että usko tulevaisuuteen ja järjestelmään nollla” (kirje 78, 101 kirjettä). Tunnetasolla syntyneen kohtaamattomuuden kokemuksen korjaamisen äärelle on jälkihuollossa pysähdyttävä. Nuorten kertomuksissa todetaan, että kuulemattomuuden ja osallisuuden puutteen kokemuksen muuttamiseen vaaditaan aikaa, luottamuksen arvoisuuden osoittamista ja nuorten tilanteen ymmärtämistä.

”yhdellä kaverilla oli tilanne, että ei ollut vanhempia ja oli tosi yksinäinen, niin jos hänelle olisi vaan oikealla tavalla puhuttu tai olisi ollut tietoinen, että olisi kuultu enemmän, niin olisi ehkä saanut apua asioihin enemmän”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Kohtaamattomuuden kokemus saattaa ulottua myös muihin kuin itseä koskeneisiin toimiin. Epäluottavaista suhtautumista viranomaisiin saattoi aiheuttaa myös se, jos läheiset tai perheenjäsenet eivät olleet saaneet vuosien saatossa apua.

Vaikka jälkihuollossa joudutaan kohtaamaan menneisyydessä aiheutuneita asioita, jotka vaikeuttavat avointa suhtautumista palveluun, lukuisissa kohdissa aineistoissa mainittiin myös siitä, että jälkihuolto oli koettu toimivimmaksi ja parhaaksi osaksi lastensuojelua. Monesti tämä kokemus rakentui edellä mainittuihin asioihin: oli annettu riittävästi tietoa ennen jälkihuoltoa, pidetty huolta nuoren oikeuksien toteutumisesta jälkihuollon aikana, oli kuultu ja kuunneltu sekä osallistettu nuorta oman tuen suunnitteluun, annettu nuorelle tilaa, aikaa ja ymmärrystä, huolenpitoa ja

välittämistä. Hyvä kokemus jälkihuollosta perustui myös siihen, että saatu apu oli ollut konkreettista ja oikea-aikaista. Merkityksellisiä ja mieleen painuneita tilanteita nuorilla oli myös tilanteista, joissa heille oli annettu uusi mahdollisuus eikä tuomittu ”töppäilystä” tai asioiden sotkemisesta. Uuden mahdollisuuden antaminen on tuonut tunnetta hyväksytyksi tulemisesta ja auttaa siinä, että nuori alkaa

EI VAIN ONGELMIA: HYVÄÄ JÄLKIHUOLTOA TUKEVAT TEKIJÄT

Kuva jälkihuollosta ja sen tarjoamasta avusta ei ole mitenkään lohduton, vaan jälkihuollon arki on myös täynnä onnistumisia ja hyviä asioita, joiden avulla nuoret pääsevät elämässään eteenpäin, kasvavat ja itsenäistyvät. Hyvä jälkihuolto perustuu oikeille toimenpiteille järjestelmästä käsin siten, että tunnistetaan ja vahvistetaan aktiivisesti nuoren voimavaroja, verkostoja ja elämän hyviä asioita, ollaan aidosti läsnä nuoren arjessa ja osoitetaan välittämistä.

Onnistunutta jälkihuoltoa ja nuoren pärjäämistä edistävät aineiston perusteella nuoren omien vahuuksien löytämisen tukeminen, nuoren voimaantuminen omasta taustasta ja uudenlaisen elämäntarinan muodostamisessa auttaminen. Kokemus lastensuojelutaustasta voidaan kokea valitettavan usein leimaavana ja huonommuutta aiheuttavana muihin ikätove-reihin nähden. Vertaistoiminta koetaan usein siksi niin tärkeäksi, koska sen myötä saa ymmärrystä ja tukea samoja asioita läpikäyneiltä ihmisiltä ilman tuomitsevuutta. Riippumatta tukitoimien toteuttamisen tavasta, esimerkiksi siitä onko nuorella pääsy vertaistoiminnan pariin, jälkihuollossa on hyvin tärkeä vahvistaa kannustavuuden, tuomitsemattomuuden ja henkisen tuen elementtejä. Nuorta on tärkeää tukea uskomaan tulevaisuuteen ja siihen, että hän voi luoda omanlaisensa tulevaisuuden riippumatta menneisyyden tapahtumista.

itsekin uskoa siihen, että elämässä voi saada uusia mahdollisuuksia.

Menneisyyden taakat ja vaikeat kokemukset eivät siis ole asioita, jotka tekisivät jälkihuollon työskentelystä mahdotonta, mutta se vaatii myös työntekijöiltä oikeanlaista suhtautumista kunkin nuoren lähtökohtiin.

Onnistuneen jälkihuollon työskentelyn eräänä olennaisimpana tekijänä näyttäytyy kannatteleva ja toimiva suhde nuoren ja työntekijän välillä, jossa onnistutaan toteuttamaan näitä asioita. Jälkihuollon työntekijöitä saatu henkinen tuki on ollut merkittävässä roolissa hyvin vaikeissa elämäntilanteissa.

”olen saanut tosi paljon enemmän itsevarmuutta, auttanut asioiden normalisoimisessa, ei tule monesta asiasta että olen huono ihminen tai arkajalka ja menen takaisin kiven alle”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Nuorten kertomukset siitä, kuinka suuri merkitys toimivalla ja välittävällä ihmissuhteella työntekijän kanssa on ollut heidän pärjäämisensä ja elämään uskomisen kannalta, korostavat ammatillisesti taitavan vuorovaikutuksen osaamisen tärkeyttä jälkihuollon työskentelyssä. Vaikka jälkihuolto koostuu lukemattomista eri osista ja toiminnoista, usein kohtaaminen työntekijän kanssa on se väylä, jota kautta jälkihuollon tuki konkretisoituu nuorelle. Järjestelmän ja rakenteiden vastuulle jää mahdollistaa, että tällaiset kohtaamiset ovat mahdollisia jälkihuoltotyön arjessa.

7. 4You-toiminta:

nuorten kokemukset ja toiminnan saavutukset

TOIMINNAN KUVAUS

Aspa-säätiö tarjoaa tukea ja apua eri tavoin vammaisille ihmisille ja mielenterveyden haasteita kohdanneille vuokraamalla asuntoja ja kehittämällä erilaisia keinoja itsenäisen ja oman näköisen arjen toteutumiseksi sekä osallisuuden ja toimijuuden vahvistamiselle.

Aspa-säätiössä toteutettiin vuosina 2019–2021 STEA-avusteinen kehittämishanke 4You, jossa tavoitteena oli vastata jälkihuollon nuorten itsenäistymisen haasteisiin. Hankkeessa luotiin strukturoitu ryhmävalmennusmalli jälkihuollon piirissä oleville nuorille. Hanke toteutettiin yhteistyössä mm. Jyväskylän kaupungin, Keski-Suomen Martat ry:n, Pesäpuu ry:n ja Jyväskylän seudun sijaishuoltopaikkojen kanssa, ja toteuttamispaiikkakuntana oli Jyväskylä. Valmennusryhmät olivat suljettuja ryhmiä, jotka koostuivat eri elämäntilanteissa olevista kohderyhmän nuorista. Valmennus koostui eri osioista, joita olivat 1) arjen ja taloustaitojen valmennus (mm. ruuanlaitto ja rahankäyttö), 2) tulevaisuustyöpajat (oman tulevaisuuden pohdintaa eri teemojen kautta, kuten tunteet, arvot, voimavarat, unelmat) ja 3) harrastuskokeilut (eri lajien kokeiluja). Lisäksi toiminta sisälsi muuta ryhmäyttävää toimintaa, kuten yhteisiä juhlia esim. valmistujaisten ja

pikkujoulujen merkeissä. Ryhmän dynamiikka pyrittiin rakentamaan aina ryhmää vastaavaksi ja ryhmän kanssa tehtiin keskinäinen sopimus toimintaan osallistumisesta. Aspa-säätiö määritteli toiminnan tavoitteiksi toimintaan osallistuvien nuorten itsenäisen elämän valmiuksien vahvistumisen, nuorten kokonaisuhyvinvoinnin lisääntymisen, osallistujien läheissuhteiden vahvistumisen ja tulevaisuuden toiveikkuuden lisääntymisen ryhmätoiminnan kautta saatavan tuen sekä yksilölliseen tarpeeseen perustuvan tuen huomioimisen myötä.

Ryhmät olivat työntekijävetoisesti järjestettyjä ja ohjattuja ja kokonaisuudessaan yksi valmennus kesti n. 4 kuukautta. Vuonna 2020 toimintaan osallistui 28 nuorta ja vuonna 2021 32 nuorta. Vuonna 2020 toimintaa häiritsi koronapandemia, jonka vuoksi toimintaan tuli lukuisia haasteita: valmennukseen tuli tahattomia ajallisia taukoja sekä kasvokkaista toimintaa piti vähentää. Säätiön arviointiraporteissa todetaan, että koronapandemia vaikeutti merkittävästi valmennusryhmien toimintaa ja tavoitteita, koska etäosallistumismuodot heikensivät osallistujien motivaatiota ja aiheutti myös poisjääntejä toiminnasta. Monet olivat toivoneet toiminnalta nimenomaan uusien

ihmisten tapaamista ja konkreettista yhteistä tekemistä.

Valmennusryhmään osallistumisen jälkeen nuorilla oli mahdollisuus kouluttautua ryhmän kokemustoimijaksi. Kokemustoimijat jatkoivat oman ryhmänsä jälkeen uusien ryhmien toiminnan tukena esimerkiksi rekrytoimalla

osallistujia uusiin ryhmiin. Ryhmän alkaessa kokemustoimijat saattoivat toimia ryhmissä ohjaajan apuna sekä toimia uusille osallistujille henkilökohtaisena kannustajana ja tukijana. Koulutuksen käyminen ei sitouttanut toimimaan kokemustoimijana.

NUORTEN HAASTATTELUT

4You-toimintaan osallistuneilta nuorilta kysyttiin peruskyselyrunгон ohella (kts. luku 5) erillisiä kysymyksiä 4You-toiminnasta. Nuorilta kysyttiin, miten he ohjautuivat toimintaan, miten he kokivat toiminnan sisällön ja hyödyllisyyden, mitä he saivat omaan elämäänsä toiminnasta ja miten he kokivat sen, että toiminnan toteuttajana oli muu kuin viranomaistaho.

Nuoret olivat ohjautuneet toimintaan hyvin sekalaisesti eri reittejä. Tieto toiminnasta oli saatu esimerkiksi kaverilta, omalta sosiaalityöntekijältä, jälkihuollon ohjaajalta tai asumisyksikön ohjaajalta. Osallistumisen kynnystä madalsi tieto siitä, että ensimmäiselle tapaamiselle osallistuminen ei sitonut vielä mihinkään. Osallistujille oli tiedossa myös tarjottavaa, jonka moni oli kokenut jopa pääsyynä siihen, että oli osallistunut infotilaisuuteen. Nuoret kuitenkin totesivat, että toimintaan ei jääty pitkäaikaisesti ”pelkän pizzan takia”, vaan innostus lähteä mukaan ryhmään oli herännyt mukavan ilmapiirin ja mukavien työntekijöiden vuoksi.

Ryhmästä oli koettu selkeästi konkreettista hyötyä liittyen valmennuksen osa-alueisiin: apua oli saatu rahankäyttöön, ruuanlaiton opetteluun ja harrastuskokeilut oli koettu hyvin tärkeinä. Myös itsetuntoon ja itsetuntemukseen liittyvät tehtävät olivat olleet hyödyksi.

Ryhmään osallistumisesta helpotti se, että paikalle sai tulla täysin omana itsenään.

Osallistajat kertoivat, että aina mieliala ei ollut kovin korkealla tai oli muuten raskas olo, oli silloin saanut osallistua toimintaan oman jaksamisensa mukaan, ilman painostusta. Ryhmässä oli annettu tilaa toisille ja pyritty myös auttamaan toisia jaksamisen kanssa. Toisaalta osallistumiskerran oli voinut jättää myös väliin, jos esimerkiksi oma jaksaminen ei ollut siihen riittänyt. Poisjäännistä ei ollut kuitenkaan rankaistu tai tullut seuraamuksia. Toiminnan mielekkyyttä oli lisännyt myös se, että sisältöjä oli tarvittaessa muokattu osallistujien mielenkiinnon mukaan.

Nuoret kertoivat kuitenkin siitä, kuinka ryhmään osallistuminen oli antanut paljon apua myös muilta osin kuin mihin valmennukset olivat liittyneet. Toiminta oli luonut kodin ulkopuolelle elämää, jonkun syyn poistua kotoa ja vahvistanut päivärytmiä, tuonut jotain muuta sisältöä kuin olla yksin kotona omien ajatustensa ja esim. päihteidenkäyttöön liittyvien mielitekojen kanssa.

” 4Youlla ei ollut mikään uskoontulemisen vaikutus, että kaikki olisi loppunut kuin seinään [päihteidenkäyttö], mutta se on saanut mut monesti pois asunnosta vaikka oli vähän huonompikin päivä”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Huomattavaa ryhmämuotoisen toiminnan oheishyödyissä oli myös se, miten paljon nuoret kokivat tärkeäksi kohdata samankaltaisessa elämäntilanteessa ja samankaltaisilla taustoilla olevia nuoria. 4You-ryhmätoiminnan tärkeimmäksi anniksi todettiin poikkeuksetta vertaisten tapaaminen, ymmärryksen löytäminen samoja asioita kokeneiden kanssa ja voimaantuminen muiden vertaisten tuella. Tämä on samassa suunnassa aikaisempien tässä raportissa todettujen havaintojen kanssa siitä, kuinka tärkeää jälkihuollossa oleville nuorille on päästä vertaistoiminnan piiriin.

Kiitosta toiminnasta annettiin myös sille, miten toiminta oli organisoitua. Vastuuhenkilöt olivat olleet lähestyttävää ja luotettavaa, ryhmässä luodut säännöt olivat tuoneet turvallisuuden tunnetta ja aina tiesi, miten toiminta jatkuisi. Luonnollisesti ryhmämuotoiseen toimintaan liittyi omat perusongelmansa, esimerkiksi ryhmän kokoonpanosta aiheutuvat mahdolliset ryhmädynamiikan haasteet. Hiljaisempien osallistujien saattoi olla vaikeampi tulla kuulluksi, jos ryhmässä

oli voimakkaasti tilaa ottavia henkilöitä. Tällaisissa tilanteissa kuitenkin korostui ryhmän ohjaajan toiminta sen varmistamisessa, että kukaan ei jää sivuun.

Mielenkiintoista kysymyksissä toiminnan järjestämiseen liittyen oli huomiota siitä, että ryhmätoiminnan luonne olisi saattanut olennaisella tavalla muuttua, jos järjestäjänä oli ollut viranomainen. Nyt toiminnan järjestäjänä toimi neutraali taho, jolla ei ollut mitään kiinnityksiä esimerkiksi sosiaalityöhön. Syitä tälle asennoitumisrolle oli vaikea hahmottaa osallistujien kesken. Syyinä saattoi olla pitkäaikaiset, joskus negatiivissävytteiset välit sosiaalityöhön tai ajatus siitä, että jos järjestäjänä olisi viranomainen, toimintaan olisi liittynyt enemmän kontrollia. Myös sillä oli ollut merkitystä, kuka toimintaa oli ehdottanut ja mainostanut. Osallistajat kokivat, että paras lähestymistapa toimintaan houkuttelemiseksi olisi se, että nuoret menevät kertomaan nuorille toiminnasta esimerkiksi sijaishuoltoaikeisiin tai asumisyksiköihin.

KIRJALLISET PALAUTEKYSELYT JA TULOKSELLISUUSRAPORTIT

Aspa-säätiö keräsi 4You-toiminnasta säännönmukaisesti palautetta ryhmäkohtaisesti sekä toiminnasta koostettiin toimintakausien päätteeksi tuloksellisuusraportit toimitettavaksi rahoittajalle.

Tämän selvityksen materiaalina osallistuneiden nuorten osalta on käytetty aloitus- ja lopetuskyselyitä vuosilta 2020 ja 2021 sekä kokemustoimijatoimintaan osallistuneiden palautetta vuodelta 2021. Tuloksellisuusraportit ovat niin ikään vuosilta 2020 ja 2021.

Aloitus- ja lopetuskyselyissä osallistujilta kysyttiin arviota 1-5 (1 matalin, 5 korkein) siitä, miten he pystyvät vaikuttamaan omaan arkeensa, näkevätkö itsensä ok-tyyppinä,

jaksavatko innostua asioista, miten pystyvät ratkomaan elämänsä ongelmia, onko heillä elämässään merkityksellisiä ihmisiä, pyytävätkö he tarvittaessa apua, ovatko he löytäneet tärkeän yhteisön itselleen, onko heillä elämässä kiinnostavia asioita, onko heillä tulevaisuuden unelmia ja kokevatko he voivansa vaikuttaa näiden unelmien saavuttamiseen. Lopetuskyselyissä kysyttiin vielä sitä, onko toiminta vahvistanut suhteita läheisiin, onko toiminta auttanut luottamaan tulevaisuuteen, ovatko he löytäneet harrastusta toiminnan kautta ja suosittelisivatko he toimintaa muille.

Lopetuskyselyissä kaikki kysytyt arviot olivat nousseet. Vuoden 2020 kyselyssä muutosta

arvioiden keskiarvoissa tapahtui välillä +0,2 - +0,9, vuonna 2021 välillä +0,2 - +1,7. Muutos oli melko tasaista suurimmassa osassa arvioitavia asioita (+0,2 - +0,5), mutta suurin muutos molempina vuosina tapahtui koskien kysymystä siitä, ovatko osallistujat löytäneet itselleen tärkeän yhteisön. Muutos oli vuonna 2020 +0,9 ja vuonna 2021 +1,7. Molempien vuosien kyselyissä nuoret antoivat myös heikoimmat lähtöarviot tästä kysymyksestä (v. 2020 2,6, v. 2021 2,1). Kohdassa ei kysytty, onko tämä yhteisö ollut 4You-toiminnan kautta muodostunut, mutta jotkut mainitsivat tämän avoimessa vastauskohdassa.

Mielenkiintoinen havainto arvioissa on, että vuoden 2020 osallistujissa lähtöarvosanat olivat korkeampia ja muutos maltillisempaa kuin seuraavana vuonna. Vuonna 2021 isoa muutosta yhteisön löytämisen lisäksi tapahtui koskien sitä, jaksako innostua asioista (muutos +0,9), pystyykö ratkomaan ongelmia (+0,8), onko elämässä merkityksellisiä ihmisiä (+0,9), onko elämässä kiinnostavia asioita (+1,2), onko tulevaisuuden unelmia (+1,2) ja miten voi vaikuttaa itse unelmien toteutumiseen (+1,2). Herää kysymys siitä, onko toiminnan myöhemmissä vaiheissa pystytty tavoittamaan esimerkiksi kokemustoimijoiden kautta sellaisia nuoria, joiden avun tarve on laajempaa.

Vapaan palautteen kohdissa lomakkeilla nuoret totesivat toiminnasta seuraavia asioita:

”Arjenhallintani on parantunut 4You-ryhmään osallistumisen jälkeen. Kiinnitän enemmän huomiota rutiineihin, liikkumiseen, budjetointiin ja kokkaan enemmän.”

”Olen saanut 4You:sta paljon tärkeitä ihmisiä ja ryhmätoiminnasta saadut positiiviset kokemukset

ovat saaneet minut sosiaalisemmaksi myös muissa tilanteissa.”

”Olen aina ollut huono pyytämään apua, mutta 4You:n ilmapiirissä olen uskaltanut alkaa kertomaan, jos jokin asia on liian raskasta tehdä yksin.”

Toimintaa suositeltiin selkeästi. Osallistujilta kysyttiin asteikolla 1–10, suosittelisivatko toimintaa muille. Vuonna 2020 hajonta oli laajempaa: matalampia arvosanoja (3–4) annettiin 2 kpl, korkeampia arvosanoja (8–10) 22 kpl. Vuonna 2021 hajonta oli vähäisempää siten, että kaikki osallistujat antoivat toiminnalle korkeat arvosanat (8–10). Molempina vuosina suosittelun keskiarvo oli 9.

Kokemustoimijoilta oli kysytty erillistä palautetta koskien varsinaista kokemustoimijuutta sekä sitä, miten kokemustoimijat näkivät toiminnan osallistujien kannalta. Palaute kokemustoimijatoiminnasta oli poikkeuksetta ylistävää. Kokemustoiminnan kautta oli saanut arkeensa mielekästä tekemistä ja vaikuttamismahdollisuuksia itselle tärkeään asiaan, se oli kartuttanut työelämätaitoja ja oli mahdollistanut onnistumisen kokemuksia työhön verrattavasta asiasta, oli saanut ottaa vastuuta oman jaksamisensa mukaan ja toiminta oli ollut sisällöllisesti mielekästä. Kokemustoimijuus oli koettu palkitsevaksi ja sen kautta oli saatu uusia kokemuksia. Arvokkaana pidettiin myös sitä, että koulutukseen osallistumisesta oli saatu todistus.

Kokemustoimijat pystyivät katsomaan toimintaa osallistujien kannalta hieman eri näkökulmasta, mutta kommentit olivat samansuuntaisia kuin mitä palautekyselyistä voidaan tulkita toiminnan antaneen osallistujille. Kokemustoimijat pitivät 4You-toiminnan tärkeimpinä asioina osallistujien kannalta sitä, että osallistujat pääsevät turvallisen yhteisön

piiriin, jossa kaikki tulevat hyväksytyksi ja huomioituksi, ryhmästä löytää uusia sosiaalisia kontakteja, toiminnan kautta pääsee kokeilemaan sellaisia asioita, joita ei normaalisti pystyisi ja ryhmään osallistuminen tuo rytmiä arkeen. Kokemustoimijoiden mielestä toiminnan mainostamista pitäisi kehittää ja toimintaa pitäisi ulottaa myös muille paikkakunnille.

Tuloksellisuusraporteissa käytiin läpi edellä esiteltyä palautekyselytuloksia ja todettiin, että toiminnassa oli tavoitettu rahoitushakemuksen ja hankesuunnitelman mukaiset tavoitteet pääosin. Onnistumisia saavutettiin arjenhallinnan parantumisessa, tulevaisuuden haaveiden vahvistumisessa, voimavarojen lisääntymisessä ja läheissuhteiden vahvistumisessa. Harrastustoiminnan osalta, eli löytyikö nuorille toiminnan kautta uusia harrastuksia, jäätiin tavoitteesta. Molempina vuosina 2020 ja 2021 uuden harrastuksen löysi n. 50 % osallistujista.

Tuloksellisuusraporteissa analysoitiin toimintaa järjestäjän ja järjestelyiden näkökulmasta. Säätiön näkökulmasta toiminnan onnistumista edisti innostuneet kokemustoimijat, jotka tekivät työtä osallistujien rekrytoimiseksi toiminta-alueilta sekä matalalla kynnyksellä järjestetyt infotilaisuudet kiinnostuneille nuorille. Kokemustoimijoiden panos nähtiin ylipäänsä hyvin tärkeänä toiminnan onnistumiselle. Ongelmia järjestäjän näkökulmasta nähtiin asiakasohjauksen yhteistyössä, eikä toimivia rakenteita onnistuttu luomaan siihen, miten toimintaa saataisiin johdonmukaisesti mainostettua esim. viranomaisten taholta. Toiminnassa koettiin onnistumista myös siinä, miten valmennuksista oli saatu muodostettua nuorten näköisiä yhteistyössä itse nuorten kanssa, ja tämä oli ollut merkityksellistä nuorten sitoutumisen kannalta.

YHTEENVETO: TOIMINNAN SAAVUTUKSET JA ANTI JÄLKIHUOLLON KEHITTÄMISEEN

4You-ryhmätoimintaan osallistuneiden nuorten haastatteluista, kirjallisista palautteista ja tuloksellisuusraporteista voidaan todeta selkeästi, että toimintaan on oltu tyytyväisiä, sillä on saavutettu asetettuja tavoitteita nuorten elämässä ja sen perusteella voidaan tehdä yleisiä toteamuksia jälkihuollon palvelun kehittämisen kannalta.

Toiminnasta annettu palaute vahvistaa erityisesti sitä, että vertaistoiminta on äärimmäisen tärkeää lastensuojelutaustaisille nuorille.

4You- toiminnassa on kuitenkin eroavaisuuksia sellaiseen vertaistoimintaan, joka kokoaa nuoria rajatummin esimerkiksi kehittämisen pariin, sillä 4You-toiminta perustuu valmennusajatukselle ja sille, että se toimii hieman tukitoimen tavoin. Nuorten kokemukset siitä, mitä toiminnasta oli hyödytty, sisälsivät samoja elementtejä, jonka parissa oli työskennelty

esimerkiksi yksilökohtaisen ohjauksen kanssa (samaan aikaan tai aikaisemmin). 4You-toiminnan kokemusten perusteella herää kysymys siitä, minkälaisia hyötyjä ryhmämuotoisesti toteutetuilla jälkihuollon tukitoimena myönnettyillä palveluilla voisi olla verrattuna tällä hetkellä yleiseen henkilökohtaiseen ohjaukseen. Osallistujat kokivat valmennukseen valitut teema onnistuneina ja nuorten arjen haasteita vastaaviksi ja että ryhmämuotoisessa toteutuksessa heidät tultiin kuitenkin huomioituksi yksilöllisesti. Ryhmä- ja vertaistoiminnan hyötynä on myös toiminnan itsessään luoma positiivinen vaikutus nuorten arkeen, elämään ja jaksamiseen.

Jaettuna haasteena osallistujien ja järjestäjien kesken oli toimintaan ohjautuminen ja sen mainostaminen kohderyhmän nuorille. Toiminnassa kokeiltiin ja suunniteltiin eri

tapoja, miten esimerkiksi yhteistyötahojen kautta toimintaan saataisiin ohjattua nuoria. Vakiintuneiden tapojen muodostumiseen esimerkiksi julkissektorin kanssa vaikuttaa kuitenkin sen yleiset toiminnan haasteet, kuten vaihtuvat rakenteet ja työntekijät sekä kiire uusien toimintamallien juurruttamiseksi. Jotta järjestö- ja säätiöpohjaisen kehittämistyön saavutukset ja hyvät käytännöt saataisiin valjastettua laajempaan käyttöön, olisi pystyttävä luomaan vakiintuneita toimintatapoja eri tahojen väliseen tiedonsiirtoon ja yhteiskehittämiseen.

8. Selvityksen yhteenveto:

toimenpide-ehdotukset ja muut havainnot jälkihuollon toteutuksen ja tulevaisuuden kannalta

JÄLKIHUOLLON RAKENTEELLISET JA RESURSOINNIN ONGELMAT PALVELUJÄRJESTELMÄTASOLLA

Suomen sosiaalipalvelujärjestelmä tulee käymään läpi historiansa suurimman muutoksen, kun hyvinvointialueet aloittavat toimintansa vuoden 2023 alussa. Uudistukseen liittyy paljon uhkakuvia, mutta muutos voi olla mahdollisuus palveluiden toiminnan tasa-arvoistamiselle ja järjeistämislle. Hyvinvointialueuudistus loisi uudistamiselle luonnollisen taitevaiheen, sillä hyvinvointialueiden käynnistämislssä tehdään joka tapauksessa maakuntatasoista palveluiden yhdenmukaistamista. Jälkihuollon palveluiden uudistamista koskien on tehty jo avauksia, esimerkiksi Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportissa, jossa on esitetty, että "lastensuojelun jälkihuolto uudistetaan täysi-ikäisten nuorten osalta tavoitteelliseksi ja räätälöidyksi nuorten aikuistumisen ja itenäistymisen tueksi" (Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019: 43).

Tämän selvityksen perusteella voidaan todeta, että jälkihuoltopalvelun laadun ja toimivuuden

parantamiseksi on tehtävä muutoksia työntekijöiden vaihtuvuuden ehkäisemiseksi, jälkihuollon ihmssuhdeperustaisen työn mahdollistamiseksi, palvelun sisältöjen yhdenmukaistamiseksi ja sattumanvaraisuuden vähentämiseksi ja valtakunnallisten toimintatapojen yhtenäistämiseksi. Yksittäisten palveluprosessien kannalta nämä muutokset tarkoittaisivat luottamuksellisten asiakassuhteiden pysyvyyttä, nuorten kokemuksen vahvistumista siitä, että heistä välitetään, saadun palvelun tasalaatuisuutta suhteessa muihin nuoriin ja paikkakuntakohtaisten erojen vähentymistä. Nuorten kertomuksissa onnistunut jälkihuolto on näyttäytynyt monesti henkilösidonnoiselta instituutiosidonnoisuuden sijasta. Näin ei saisi olla.

Kuntien kirjavat eri käytännöt jälkihuollon suhteen tulevat näkyviin nuorten henkilökohtaisissa kertomuksissa esimerkiksi tilanteissa, jossa he ovat muuttaneet eri paikkakuntien välillä. Näiden tilanteiden kuvaukset palveluiden

siirtymisestä ovat olleet hyvin eriäviä keskenään ja jopa sekavalta vaikuttavia. Tämän selvityksen aineistossa ei ole haastatteluiden osalta tehty ja muun osalta pystytty tekemään erittelyä siitä, miten nuoret ovat maantieteellisesti sijoittuneet ja minkälaisia käytäntöjä kullakin paikkakunnalla on ollut. Tällä ei pohjimmitaan pitäisi kuitenkaan olla merkitystä, vaan kertomukset jälkihuollon prosessin sisällöstä ja toimintavoista pitäisi olla yhteneväiset riippumatta asuinpaikasta. Nyt näin ei ole.

Edellä esitetyt muutostarpeet edellyttävät valtakunnallista kehittämistyötä ja rakenteellisten epäkohtien tarkastelua. Eräissä haastattelussa nuoren kanssa todettiin, että toimiva jälkihuolto varmistetaan, kun ”oikeat työntekijät ovat tekemässä oikeaa työtä oikeissa rakenteissa”.

Rakenteiden pitäisi perustua ihmislähtöisyyteen ja siihen, että esimerkiksi turhia työntekijävaihdoksia ei tulisi ”totutun käytännön”, organisaation tiimirakenteiden tai muiden järjestelmälähtöisten toimintatapojen perusteella. Nyt näin tapahtuu liian paljon.

Huomattavaa on se, että kaikkia olennaisia onnistuneen jälkihuollon elementtejä ei voida pelkästään rakenteilla varmistaa, esimerkiksi luottamuksellista ihmissuhdetta asiakkaan ja työntekijän välillä. Organisaatiotason määräyksillä tai lainsäädännöllä ei voida esimerkiksi saada ”kemioita” toimimaan työntekijäsuhteissa. Palveluihin on kuitenkin varmistettava riittävät resurssit, jotta ihmissuhdetyölle ominaisia asioita on esimerkiksi riittävän ajan puolesta mahdollista saavuttaa.

JÄLKIHUOLLON TUKITOIMIEN SISÄLLÖT, TOTEUTUSMUODOT JA TOTEUTUMISEN TASALAATUISUUS VALTAKUNNALLISESTI

Huoli jälkihuollon palveluiden valtakunnallisesta tasalaatuisuudesta näkyy läpi aineiston. Huoli ei liity ainoastaan edellä käsiteltyihin yleisiin rakenteisiin vaan palveluiden konkreettiseen sisältöön. Lastensuojelulaki määrittelee jälkihuollosta ja sen sisällöistä tällä hetkellä melko niukasti. Jälkihuoltoa koskevissa lastensuojelulain pykälissä §75 - §77 määritellään jälkihuollon yleisistä velvollisuuksista siten, että selkeästi ilmaistuja asioita ovat ainoastaan asumisen turvaaminen ja taloudellisen tuen myöntäminen. Muutoin tukitoimien ja palveluiden järjestäminen ja myöntäminen perustuu yksilölliseen asiakassuunnitelmaan ja harkintaan. Selvityksen aineistossa jälkihuollon tukitoimivalikoima ei myöskään näyttäydä kovin laajana. Yleisin palvelu taloudellisen tuen lisäksi oli jälkihuollon ohjaustyö. Tämän selvityksen aineistossa nostettiin itsenäistymisvaroihin liittyvät käytännöt usein esimerkiksi kuntien välillä eriävistä toimintavoista. Nuoren asuinpaikkakunnasta saattoi riippua

myös se, missä määrin käytettiin julkisen sektorin rinnalla ostopalveluita ja miten näiden palveluntuottajien työskentely erosivat laadullisesti keskenään – joskus kunnallinen palvelu todettiin paremmaksi kuin ostopalvelu ja taas toisin päin.

Lainsäädännön muutostarpeita on syytä arvioida sen kannalta, miten lainsäädännöllä pystyttäisiin aidosti ohjaamaan jälkihuollon tukitoimien ja palveluiden yhdenvertaisuutta ja riittävää monimuotoisuutta. 4You-toiminnasta huomataan esimerkiksi ryhmämuotoisen ohjaus- ja valmennustoiminnan hyödyt, ja tällainen toiminta voisi sopia paremmin joillekin nuorille yksilökeskeisen työskentelyn sijaan. Lainsäädännöllä ei kuitenkaan voida ratkaista tietynkaltaisen toiminnan hajanaisuutta maakunnallisesti, kuten maantieteellisten etäisyyksien aiheuttamia haasteita palveluntuotantoon tai sitä, miten eritasoisesti eri alueilla on tarjolla julkista palvelutarjontaa rikastuttavaa järjestötoimintaa. Aineistossa näkyi esimerkiksi

kiistattomasti vertais- ja kokemusasiantuntija-toiminnan merkityksellisyys jälkihuoltonuorten tuessa, mutta sen piiriin ei välttämättä ole joka alueella pääsyä. Yhdenvertaisten palveluiden edistämiseksi olisi kuitenkin aiheellista pohtia, onko lainsäädäntöön tarpeellista tehdä jonkinlaisia määräyksiä siitä, miten palveluiden tasalaatuisuutta pitäisi julkisen sektorin taholta edistää. Tämä vaatisi tietenkin uusia käytäntöjä ja kenties uusien tukitoimien kehittämistä esimerkiksi sen ympärille, miten nuorten ryhmä- tai vertaistoimintaa pitäisi tarjota riippumatta alueellisista 3. sektorin toimintakentän laajuudesta. Tässä kohdataan vuorostaan sen ongelmallisuus, että julkiselle

sektorille määrättäisiin lainsäädännöllä uusia tehtäviä. Uusien lakisääteisten toimintatapojen kehittäminen voi tapahtua kuitenkin myös kustannustehokkaasti, esimerkiksi kehittämällä julkisen sektorin toimintaan vahvempaa palveluohjausta siihen, miten nuoria saadaan maksuttomien palvelujen piiriin, jotka nuori voi kokea lähestyttävämpänä niiden ei-viranomaisroolin vuoksi.

Lainsäädännön velvoittavuuden kanssa tasapainottelun hankaluus ei ole kuitenkaan inhimillisestä näkökulmasta riittävä peruste epäoikeudenmukaisten palvelukäytäntöjen olemassaololle.

OIKEUS JÄLKIHUOLTOPALVELUUN JA NUORTEN EDUN TOTEUTUMISEN VALVONTA JÄLKIHUOLLON AIKANA

Laadukkaan jälkihuollon perustana on toimivat rakenteet ja riittävä resursointi sekä yhdenvertaiset ja tarpeeksi säädellyt tukitoimet. Näiden rinnalla on pidettävä huolta myös siitä, että nuorten tietoisuus omista oikeuksistaan on riittävää ja että nuorten edun toteutumista valvotaan palveluissa.

Nuorten kertomusten ja kokemusten perusteella hälyttävä huomio on se, että nuorten tietoisuus jälkihuollon palvelusta ja siihen liittyvistä oikeuksista on usein riittämätöntä ennen jälkihuoltoa ja jopa sen aikana. Tietämättömyys jälkihuoltopalvelun sisällöstä, työntekijöiden rooleista ja vastuista ja annettun tiedon epäselvyys voivat pahimmillaan karkottaa nuoren tuen piiristä ja luoda epäluottamusta viranomaisia kohtaan. Yhdenkään nuoren ei pitäisi kokea, että häneltä jätetään kertomatta asioita, joihin hänellä olisi jälkihuollon myötä oikeus.

Kuten luvuissa 6.7, 6.8 ja 6.9 on todettu, nuorilla on esittää lukuisia konkreettisia ehdotuksia siitä, miten nuorten suhtautumista

jälkihuoltoon, tietoisuutta omista oikeuksistaan ja osallisuutta jälkihuollon prosessin suunnitteluun voitaisiin parantaa. Koska tarve tällaiselle valmistautuvalle toiminnalle on selkeä, sen toteutumisen varmistamiseksi tarvitaan toimenpiteitä. Tässä asiassa kohdataan kuitenkin samoja haasteita kuin yleisesti uusien toimintatapojen juurruttamisessa käytäntöön: Miten saada uudet käytännöt koskemaan palveluita valtakunnallisesti? Kenen vastuulle toteuttaminen määrätään?

Riittävän tiedon varmistamisessa nuorille ei kuitenkaan ole sinällään mitään uutta, sillä osana lastensuojelulain mukaista prosessia on asiakkaiden edun toteutumisen valvonta, johon oikeuksistaan tiedottaminen selkeästi kuuluu. Aineistoissa tuodaan laajemminkin esille sitä, että sosiaalityöntekijät valvoisivat asiakasprosessiin kuuluvia asioita ja miten nuorille myönnetyt palvelut toimivat, esimerkiksi jälkihuollon ohjaustyöhön kuuluvien tuntimäärän toteutumisen osalta.

” sosiaalityöntekijän olis pitänyt varmistaa että ne tunnit [ohjauksen osalta] oikeesti toteutuu, tai että edes jotain toteutuu et se ei oo vaan nimellisesti se työntekijä määrätynä”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

Sosiaalityöntekijöiden merkityksellisyys nuorten elämässä ylipäänsä näyttäytyi monessa kohtaa hyvin etäiseltä. Tämä on ongelmallista luottamuksellisen työskentelysuhteen syntymisen kannalta mutta myös siksi, että jos sosiaalityöntekijällä ei ole riittävää kosketuspintaa nuoren elämään, voi nuoren etujen toteutumisen valvonta vaarantua. Aineiston perusteella jälkihuollon asiakasprosessien hallinnan vahvistamisessa onkin parantamisen varaa sosiaalityöntekijöiden vastuun osalta.

TASAPAINO OSALLISUUDEN JA VELVOITTAVUUDEN VÄLILLÄ JÄLKIHUOLLON PALVELUPROSESSISSA JA TAVOITTEIDEN MÄÄRITTELYSSÄ

Jälkihuollon palvelun piirissä olevat asiakkaat ovat täysi-ikäisiä henkilöitä, joilla on lähtökohtaisesti oikeus päättää omista asioistaan. Tämän vuoksi jälkihuollon työskentelyssä ei ole läsnä samanlaista vahvan kontrollin ja velvoittavuuden elementtiä kuin mitä avohuollossa esimerkiksi mahdollisuutena vastentahtoiselle sijoittamiselle. Kuitenkin niin sanottu tuen ja kontrollin välimaastossa taiteilu on näkyvissä aineiston kuvauksissa jälkihuollon työskentelyssä. Aineistossa tuli esiin useita kertoja se, miten merkityksellistä nuorille on ollut saada tehdä omat päätöksensä ja miten työntekijöiden puuttuminen on tai olisi saattanut vaikuttaa huonosti tilanteeseen: ulkopuolisen puuttuminen esimerkiksi päihteidenkäyttöön olisi saattanut aiheuttaa vastareaktion. Kuitenkin sillä, että ulkopuolinen oli laittanut rajoja ja määrännyt asioita, on saavutettu myös asioita. Jotta tätä puuttumista ei koettaisi liiallisena kontrollointina, on tärkeä harkita, miten tämä puuttuminen toteutetaan. Esimerkiksi kokemus siitä, että asumisen tuki on lopetettu nuoren toiveita vasten, on ollut ikävä, vaikka syynä on ollut se, että nuorella ei yksinkertaisesti ole ollut enää tarvetta asumisen tuelle. Kyseisessä tilanteessa nuori itsekin tiedosti tämän, mutta se miten asia toteutettiin, oli jäänyt kaiheramaan. Sosiaalityöntekijä oli todennut asian

ilman vastavuoroista keskustelua nuoren tilanteen etenemisestä. Herää kysymys siitä, olisiko nuoren kokemus ollut erilainen, jos tilannetta olisi lähestynyt sen kautta, että olisi korostettu nuoren edistymistä ja sitä, että on hyvä asia, että nuori ei enää tarvitse tukea. Nyt kokemus oli määrittynyt sen kautta, että asia oli määriteltävästi sosiaalityöntekijän toimesta.

Nuorten kertomuksissa jälkihuollon työskentelystä näyttäytyy se, että palveluprosessissa on aktiivisempia ja hiljaisempia vaiheita, jolloin nuori saattaa vetäytyä palvelusta ja ottaa etäisyyttä. Tämän syynä ei välttämättä ole liian puuttuvaksi todettu työntekijätoiminta vaan nuoren elämään luonnollisesti kuuluvat vaiheet, jolloin esimerkiksi elämässä tapahtuu paljon. Jälkihuollon palvelun erityisyys ja vahvuus näkyy erityisesti siinä, että tällaiset motivaation ja palvelutarpeen vaihtelut eivät katkaise palvelua, koska oikeus palveluun ei ole tilannekohtaisesta tarvearviosta riippuvainen. Tällaisissa ”katoamisissa” tuen piiristä koettiin kuitenkin hyvin tärkeäksi se, että työntekijät jaksavat muistuttaa olemassaolostaan ja että ovat olemassa nuorta varten esimerkiksi säännöllisillä viesteillä, vaikka nuori ei näihin vastaisikaan.

Jälkihuollon työntekijöiden haasteena on löytää tasapaino mainituissa tuen ja kontrollin välimaastossa: miten antaa nuorille tarpeeksi tilaa sitä tarvittaessa, mutta kuitenkin pystyä toimimaan turvallisena aikuisena, joka voi tarvittaessa antaa rakentavaa palautetta nuorelle, ja miten ilmaista nuorelle hänen

osallistumisensa tarvetta omien asioidensa edistämisessä ilman liiallista painostusta. Tässäkin korostuu useasti esiin tullut jälkihuollon työskentelyn ominaisuus rinnalla kulkemisesta ja nuoren tuen tarpeen kuuntelemisesta sen sijaan, että työskentelyä vedettäisiin edestään työntekijöiden toimesta.

”HILJAISTEN” JA HAAVOITTUVAISIMMASSA ASEMASSA OLEVIEN TAVOITTAMINEN PALVELUUN

Sillä, että jälkihuollon tarvetta ei tarvitse erikseen perustella, on hyvin tärkeä merkitys sen kannalta, miten saadaan asiakkaita pidettyä kiinni tuessa. Nuoren omalla aktiivisuudella ei esimerkiksi ole merkitystä, jos nuorella ei sitä jatkuvasti ole, vaan nuori saa palata tuen piiriin halutessaan. Jälkihuollon haasteena on kuitenkin tavoittaa ja pitää kiinni sellaisista nuorista, joita on jo jälkihuollon alkaessa vaikea saada sitoutumaan tukeen, joiden jaksaminen vastata yhteydenottoihin voi olla hyvinkin huonoa tai joilla ei syystä tai toisesta ole mahdollisuuksia edistää vahvasti omaa prosessiaan. Eräs haastateltava käytti tällaisista asiakkaista termiä ”hiljaiset”, sillä tällaisia nuoria saattaa monesti yhdistää myös se, että heidän on vaikea aktiivisesti itse olla yhteydessä ja ilmaista avun tarvettaan.

Jälkihuollon eräänä tärkeimpänä tehtävänä on saada kannateltua erityisen haavoittuvaisessa asemassa olevia nuoria ja tukea heitä kohti parempaa arkea. Jälkihuollossakin on kuitenkin liian vahvasti läsnä kiire ja tarve priorisoida asioita ja asiakkaiden asioiden hoitamista. Jälkihuollossa on äärimmäisen tärkeää välttää positiivista syrjintää, eli sellaisten tilanteiden priorisointia, joissa nuorella tai hänen verkostollaan on kykyjä ja jaksamista vaatia tarvittavaa apua. Jotta näitä ”hiljaisia”, sivuun jäämisen vaarassa olevia nuoria saataisiin pidettyä tuen piirissä, korostuu jälleen resursien merkitys.

” [---] työntekijöitä ei ole ikinä liikaa, jos olisi tarpeeksi työntekijöitä ei vähäteltäisi ihmisen tarpeita, nyt pitää tehdä arviointia siitä, että toi tarttee enemmän ja toi vähemmän, jos olisi tarpeeksi työntekijöitä, niin olisi aika tarttua niihin hiljaisiin ja niihin jotka ei ole ottanut jälkihuoltoa vastaan ja joista ei kuulu mitään, ehkä ne on niitä jotka tarvii aika paljon sitä”

haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt

Hiljaisten asiakkaiden tavoittelussa on työntekijän aktiivisuudella suuri merkitys. Työntekijöillä on oltava riittävästi aikaa ja resursseja myös pitää aktiivisesti mielessään nämä hiljaisuudessa elävät nuoret, koska suurinta vahinkoa heille tapahtuu, jos heidät unohdetaan nimeksi listalle ja oletetaan asioita nuoren tuen tarpeesta nuoren oman aktiivisuuden perusteella.

JÄLKIHUOLTOPALVELUN YLÄIKÄRAJAN NOSTAMINEN 21 VUODESTA 25 VUOTEEN

Vuonna 2020 jälkihuoltopalvelun ikäraja nostettiin 21 vuodesta 25 vuoteen siten, että uudistus koski 1.1.2020 jälkihuoltoon oikeutettuja asiakkaita. Tässä selvityksessä käytetyssä aineistossa on tavoitettu sekä sellaisia nuoria, jotka ovat tällä hetkellä jälkihuollon piirissä ja heillä on oikeus 25 vuoden ikään asti, että sellaisia, joiden jälkihuolto on päättynyt 21-vuotiaana.

Lähes säännönmukainen kokemus nuorten keskuudessa on ollut, että ikärajan nostaminen on ollut tarpeen. Jälkihuollossa nuorten elämän rinnalla kulkemisella on ollut iso merkitys, ja mitä pidempään nuoren rinnalla kuljetaan, sitä enemmän ehtii elämässä kohdata haastaviakin asioita.

” [lakiuudistus on] hyvä sinänsä, koska nyt olisi varmaan delannut, tai hajonnut 40 kertaa”

haastateltu nuori, jälkihuolto käynnissä

”en tiää, jälkihuolto loppui vähän kesken kaiken, suurimmat ongelmat alkoivat sitten siinä vaiheessa, oli kuitenkin naiivi ja hukassa, kun jälkihuolto loppui 21-vuotiaana, niin ei ollut enää ketään keltä kysyä”

haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt

Ikärajan nostaminen mahdollistaa myös se, että työskentely voi päättyä suunnitelmallisesti jo ennen 25 vuoden ikää, jos tarvetta ei enää ole, eikä työskentelyä tarvitse päättää pakon edessä liian aikaisin. Joskus tuen tarve kuitenkin jatkuu 25 vuotta täyttämisen jälkeenkin. Tällaisissa tilanteissa pidettiin hyvin tärkeänä juuri sitä, että työskentelyä jälkihuollon parissa lähdetään päättämään suunnitelmallisesti ja nuori ohjataan tarvittaessa seuraavien palveluiden piiriin esimerkiksi aikuissosiaalityöhön.

LUOTTAMUKSELLINEN ASIAKAS-TYÖNTEKIJÄ -SUHDE KORJAAVIEN IHMISSUHTEIDEN TARJOAJANA JA ONNISTUNEEN PROSESSIN EDELLYTYKSENÄ

Tämän selvityksen perusteella voidaan todeta, että jälkihuollon piirissä olevien asiakkaiden palveluissa työntekijäsuhteiden osalta on ollut jo ennen jälkihuollon alkamista runsaasti parantamisen varaa. Jälkihuollon asiakkaiden kertomuksissa palveluprosessistaan jälkihuoltoa edeltäneistä ajoista korostuu valitettavan usein kokemukset vaihtuvista työntekijöistä, prosessin epäselvyydestä, nopeista muutoksista ja asioiden tapahtumisesta ilman, että nuoret tietävät syitä ja perusteita. Nämä kokemukset voivat kantaa pitkälle nuoren elämään, ja jälkihuollossa joudutaan työskentelemään

monesti nuoren kanssa, joka on kokenut palvelujärjestelmän ja työntekijöiden osalta hylkäämistä ja jopa unohtamista. Nämä lähtökohdat vaativat sitä, että jälkihuollossa on oltava tilaa sensitiiviselle ja kiireettömälle työskentelylle, jonka kautta on mahdollista pystyä luomaan aito ihmissuhde nuoren ja työntekijän välillä. Jälkihuollon ikärajan nostamista on pidetty hyvänä myös sen takia, että luottamuksellisen työskentelysuhteen syntymiselle on enemmän aikaa varsinkin, jos työskentelyä pitää lähteä rakentamaan hyvin haavoittuneelle luottamukselle.

Luottamuksellisen ja toimivan työskentelysuhteen muodostumista voidaan pitää sosiaali- ja terveyspalveluissa yleisestikin tavoiteltavana asiana. Aineiston perusteella herää kuitenkin kysymys siitä, onko jälkihuollon palveluissa luottamuksellisen asiakas-työntekijä -suhteen muodostumiselle annettava erityisen tärkeää merkitystä suhteessa muihin palveluihin. Aineistossa käy ilmi lukuisia nuorten kertomuksia ja kokemuksia lastensuojelun aikaisista katkonaisista, vaihtuvista ja etäisistä työntekijäsuhteista ja niiden vaikutuksesta perusturvallisuuden ja -luottamuksen tunteelle. Luottamuksen puutteella työntekijöitä kohtaan saattaa olla kauaskantoisia seurauksia nuoren kyvyille ottaa apua vastaan palvelujärjestelmältä tai muilta ihmisiltä. Vastavuoroisesti nuorten kertomuksissa työntekijäsuhteilla, joissa nuori tulee aidosti kohdatuksi ja kokee välittämistä, on äärimmäisen suuri merkitys jälkihuollon prosessin onnistumiselle. Nuoret, jotka olivat kokeneet työskentelysuhteen oman työntekijänsä kanssa tällaisena, olivat huolissaan siitä, jos sama ei toteudu muiden nuorten kohdalla, koska hyvällä työntekijäsuhteella oli ollut niin suuri merkitys heidän tilanteensa kannalta. On siis perusteltua todeta, että jälkihuollossa olisi huomioitava erityisellä tavalla nuorten laaja-alaiset kokemukset ja pitkä historia viranomaisten kanssa, koska auttamissuhteen laadulla on niin painavaa merkitystä jälkihuollon onnistumiselle.

”K: miten jälkihuollossa voisi vahvistaa suhteen luomisen onnistumisesta ja välittämisen osoittamista?”

H: ollaan yhteydessä, vaikka nuoresta ei kuuluisi, ei ajatella siten että ”toi ei oo ollut hetkeen yhteydessä niin ei se varmaan halua olla jälkihuollossa”,

vaikka ei vastaisi viime viikon viestiin niin laittaa, että täällä mä olen, olen ajatellut sua ja oot ollut mielessä”

haastateltu nuori, jälkihuolto päättynyt

Huomattavaa on myös se, että työntekijöiden toivottiin kantavan vastuuta suhteen muodostamisesta ja nuorelle sopivaan vuorovaikutustapaan sopeutumisesta. Tällä ei tarkoitettu sitä, että työntekijöiden pitäisi myötäillä nuoria vaan sitä, että kunnioitettaisiin esimerkiksi nuoren halua tai haluttomuutta puhua jostakin asiasta. Tärkeintä oli pystyä osoittamaan välittämistä ja huomioida se, miten tämä voisi välittyä nuorelle parhaalla mahdollisella tavalla. Parhaassa tapauksessa työntekijät voivat osoittaa nuorelle, että kannattelevien ja turvallisten ihmissuhteiden muodostaminen on mahdollista, vaikka taustalla olisi vaikeita kokemuksia asiaan liittyen.

JÄLKIHUOLLON EPÄKIITOLLINEN ROOLI PITKITTYYNEIDEN ONGELMIEN RATKOJANA: MONIMUTKAISTUNEET PALVELUVAJEET JÄLKIHUOLLON HAASTEENA

Kuten todettua, jälkihuolto ei ole irrallinen palvelu nuoren elämässä, vaan jälkihuoltoa edeltää vakavien ja merkittävällä tavalla lasten ja nuorten elämään puuttuvien toimintojen ketju. Jälkihuollossa ollaan usein myös sen asian äärellä, että nuorten ongelmatkin saattavat juontua pitkältäkkin ajalta. Jälkihuollossa esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat voivat olla suuressa kumuloitumisasteessa, koulunkäyntivaikkeudet merkittäviä ja arjen pärjäämisen taidot riittämättömiä. Pahimmillaan sijaishuolto on voinut lisätä näitä ongelmia, jos esimerkiksi laitospäiväryhmässä on altistunut päihdemyönteiselle ilmapiirille tai sijaishuollossa on joutunut kokemaan työntekijöiden osalta kaltoinkohtelua. Jälkihuollon auttamistehtävä saattaa näyttäytyä massiivisen suu- relta, jos on selkeää, että nuoren olisi pitänyt saada tiiviimpää, laaja-alaisempaa ja paneu- tuvampaa apua jo huomattavasti aikaisemmin kasvunsa ja kehityksen aikana. Jälkihuollon auttamistehtävää helpottaisi merkittävästi se, jos alaikäisten sosiaali- ja terveystalvet saataisiin toimivimmiksi.

Vaativankaan auttamistehtävän äärellä ei saa lannistua tai luovuttaa, vaan jälkihuollossa on pyrittävä tekemään kaikki mahdollinen pitkittyneiden ja kroonistuneiden ongelmien ratkomiseksi. Jälkihuollon on kuitenkin mahdotonta pystyä tähän yksin. Jotta jälkihuollossa saadaan lisää välineitä nuorten kokonaisvaltaiseen auttamiseen, olisi pystyttävä luomaan toimivia yhteistyön rakenteita mahdollisimman ylisektoraaalisesti palvelujärjestelmässä, jolloin nuoren auttamiseen osallistutaan hallintorajat ylittäen.

”Tällä hetkellä palvelujärjestelmämme on varsin hajanainen, eivätkä palvelut muodosta toimivaa kokonaisuutta lastensuojelun

jälkihuollon asiakkaan kannalta. Pahimmassa tapauksessa tämä tarkoittaa, että nuori putoaa palvelujärjestelmän väliin.”

Politiikkasuositus 1/2022, Lastensuojelun Keskusliitto

Jotta jälkihuollon auttamistehtävä helpottuisi, kehittämismateriaaleissa korostetaan myös sijaishuollon ja jälkihuollon siirtymisvaiheen hyvää suunnittelua ja palveluiden jatkuvuuden varmistamista. Täysi-ikäistymisen myötä monet palvelut vaihtuvat nuoriso- ja alaikäisten palveluista aikuisten palveluiden piiriin, ja tässä on vaarassa tapahtua palveluiden katkeamista.

Kenen tahansa on kuitenkin vaikea pystyä tekemään isoa muutosta ilman apua. Sen lisäksi, että jälkihuollossa taistellaan sen kanssa, minkälaisia ongelmia nuorilla on konkreettisesti sen vuoksi, että aikaisemmat palvelut eivät ole toteutuneet siinä hetkessä, kun niitä olisi tarvittu, jälkihuollossa olevat nuoret ovat myös ongelmien ylisukupolvittumisen äärellä. Nuorten kertomuksissa menneisyys oli läsnä myös pelkona siitä, että lapsuuden ongelmat seuraavat pitkälle aikuisuuteen tai että joutuu väistämättä kokemaan samoja asioita, mitä on nähnyt läheistensä käyneen läpi. Nuorilla oli kuitenkin hyvin vahvana ajatuksena ja toiveena se, että ei halua jatkaa omasta lapsuudestaan saamaansa perintöä. Haluttiin katkaista ongelmallisen päihteidenkäytön kulttuuri omassa elämässä, tai jos oli jo vanhempi, haluttiin suojella omia lapsia asioilta, joita oli itse joutunut kokemaan. Oikeudenmukaista on, että nuoret saavat tarvittavaa tukea myös tällaisten ylisukupolvisten ongelmien ennaltaehkäisemiseen eikä apua vasta siinä kohtaa, kun ongelma on saattanut jo realisoitua omassa elämässä.

JÄLKIHUOLLON VAIKUTTAVUUS JA SEN ARVIOITAVUUS

Elämme tässä hetkellä tuloksellisuuden tavoittelun ja taloudellisen perusteltavuuden palvelujärjestelmässä. Myös sosiaalipalveluita kohtaan on esitetty lisääntyvästi odotuksia palveluiden vaikuttavuudesta ja sen todentamisesta. Intervention vaikuttavuuden arvioimisen tavoitteena on tarkastella sitä, mikä auttaa, ketä ja miksi ja missä olosuhteissa. Vaikuttavuuden arvioinnin haasteena on kuitenkin pystyä muodostamaan sellainen systeemi ja järjestely, jossa kausaliitteettisuhteita on mahdollista arvioida ja niitä mahdollista toistaa. (Aaltio 2022, 47–48.) Tämän tavoittaminen on ylipäättään sosiaalipalveluiden osalta haastavaa, koska sosiaalipalveluiden työskentelyalue, ihmisten elämämaailma on varsin hallitsematon. Jälkihuollon osalta vaikutussuhteiden osoittaminen on erityisen visaista. Koska jälkihuollossa kohdattavien ongelmien ja haasteiden juurisyyt löytyvät lähes poikkeuksetta jälkihuoltoa edeltävissä vuosissa ja toteutetuissa palveluissa, ongelmien ratkaisuyritysten syyseuraus-suhteet eivät rajoitu ainoastaan jälkihuoltoon. Tämän realiteetin vuoksi jälkihuollon työskentelyn ja tukitoimien vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohdat näyttävät haastavilta – ellei peräti mahdottomilta –,

koska jälkihuollon tukitoimien tavoitteena on tehdä korjaavaa työtä myös sellaisten ongelmien osalta, jotka ovat muodostuneet jo ennen jälkihuollon rajattujen tukitoimien käynnistymistä. Jälkihuollon palvelussa ei ole myöskään kyse tehokkuus mielessä toteutetuista interventioista vaan kyse on palvelusta, johon saavutetusta oikeudesta jälkihuoltoon ei tarvitse kiistellä.

Jälkihuollon vaikuttavuuden osoittamiseen ei tällä hetkellä kohdistu välttämättä erityistä painetta, mutta teema on tärkeä huomioida ja siihen tarvittaessa asianmukaisella tavalla tarttua, koska kiinnostus sosiaalipalveluiden tarpeen perusteltavuutta kohtaan on yleisesti lisääntynyt. Jälkihuollon perusteltavuuden syyt vaikuttaisivat aineiston perusteella olevan nuorten näkökulmasta kuitenkin muissa asioissa kuin näennäisessä tehokkuudessa. Jälkihuoltopalvelun merkityksellisyys nuorten elämässä perustuu esimerkiksi rinnalla kulkemiseen ilman selkeitä tavoitteita. Jälkihuolto saatetaan kokea tarpeelliseksi ja hyödylliseksi ihan jo sen olemassaolon vuoksi. Jälkihuollon palvelun oikeutus perustuukin olennaisesti inhimillisille ja eettisille sille.

TUTKIMUKSELLISET HAASTEET: PUDOKKAIDEN TAVOITTAMINEN, JÄLKIHUOLLON SENSITIIVISIMPIEN TEEMOJEN NÄKYVÄKSI TEKEMISEN SEKÄ YLEISEN TUTKIMUSTIEDON KÄYTÄNTÖÖN SAATTAMISEN VAIKEUDET

Jälkihuollon ja sen palveluiden sisällön kannalta on olennaista saada kartoitettua sitä, minkälaisia palveluita nuoret tarvitsevat sisällöllisesti: ei vain minkälaisia ongelmia palveluiden järjestämisessä on. Ilman tilannekuvatietoa palveluiden eri ulottuvuuksista on resurssien ohjaaminen ja monialaisen yhteistyön kehittäminen todella haastavaa. Jälkihuollon tilanteen ja todellisuuden tutkimuksessa on kuitenkin asiakasryhmälle erityisiä haasteita. Myös

kehittämisen ja tutkimustiedon toimeenpanossa ja käytäntöön integroimisessa on hankaluuksia ja arvokasta tietoa voidaan menettää hankkeiden ja raporttien kansien väliin.

Aineiston kehittämismateriaaleissa esitetään vaatimuksena, että jälkihuoltoa pitää kehittää systemaattisesti, traumainformoidusti, nuoria osallistaen, arkeen jalkautuen ja tutkimustietoon nojaten. Tutkimustiedon toimeenpanoon

ja käytäntöön saattamiseen pitää myös ohjata riittävästi resursseja. Tämän selvityksen tekemisen ja toteutuksen reflektoinnin perusteella jälkihuollon tutkimisessa käy ilmi muutamia olennaisia haasteita näiden asioiden saavuttamiseksi.

Ensimmäinen havainto liittyy jälkihuollolle ominaisten ilmiöiden sanoittamiseen ja sensitiiviseen käsittelyyn tutkimukseen osallistuvien kanssa. Kuten todettua, jälkihuollon asiakkaiden tilanteet ja ongelmat eivät ole aina rajattavissa yksinkertaisesti ja konkreettisesti, esimerkiksi raha- tai kouluasioihin. Kehitykselliset traumatekijät riittävästi huomioiden, sensitiivisen sijaishuollon kehittämiseksi olisi äärimmäisen tärkeää saada käsitystä esimerkiksi nuorten sijaishuollon aikana kokemista tilanteista tai kaltoinkohteluista. Tämänkaltaisia asioita saattaa olla kuitenkin hankala ottaa puheeksi kliinisessä tutkimustilanteessa. Sensitiivisempien teemojen tavoittaminen nuorten kehityshistoriassa olisi kuitenkin todella tärkeää, jotta sijaishuollosta ja jälkihuollosta voitaisiin kehittää muihinkin kuin materiaalisiin ja kasvatuksellisiin tarpeisiin vastaavana palveluna.

Toinen havainto liittyy tutkimukseen osallistuvien nuorten tavoittamiseen. Esimerkiksi nuorten haastatteluissa pohdittiin usein sitä, miksi tutkimushaastatteluihin osallistuminen on joillekin helppoa ja mieluista, ja minkälaista tietoa jää tavoittamatta, jos tutkimus- ja

kehittämistyöhön ei saada tavoitettua myös ”hiljaisia” nuoria, joilla juuri saattaisi olla paljonkin sanottavaa siitä, miten jälkihuolto voisi auttaa laaja-alaisemmin nuoria. Tämä on toisaalta yleisestikin tutkimustoiminnassa pohdittava asia, miten saadaan tutkittavasta aiheesta kartoitettua edustava otos. Kuitenkin, koska jälkihuollon asiakkaiden keskuudessa on selkeästi suurtakin vaihtelua nuorten toimintakyvyssä ja osallistumisen taidoissa, palvelusta syrjään jääneiden nuorten tavoittaminen olisi äärimmäisen tärkeää paitsi heidän auttamiseksi myös heidän kokemustensa kuulemiseksi jälkihuollon kehittämistä kohtaan.

Kolmas havainto liittyy kehittämismateriaaleisakin esitettyyn ongelmaan siitä, miten kehittämis- ja tutkimustyön tuloksia ja tietoja saatetaan saatettua nykyistä paremmin yleiseen tietoisuuteen ja osaksi palveluiden toimintaa. Tämäkään ongelma ei koske ainoastaan jälkihuollon tutkimusta ja kehittämistä eikä asiaa voida vain jälkihuollon tutkimuksen osalta ratkaista. Tutkimustiedon tietoista toimeenpanoa ja sen käytäntöjä on kuitenkin mahdollista lisätä esimerkiksi sillä, että organisaatioissa ohjattaisiin resursseja aineistossa esitetysti siihen. Jos organisaatioiden rakenteissa ei ole mahdollistettu esimerkiksi ajankäytön puolesta ammatilliseen kehittymiseen paneutumista, on työikäntöjen kehittäminen haasteellista.

JÄLKIHUOLLOSSA KOHDATTAVIEN NUORTEN, HEIDÄN TAUSTOJENSA JA ELÄMÄNTILANTEIDENSA MONINAISUUS: LOKEROIMISEN JA STEREOTYPISOINNIN VÄLTÄMISEN TÄRKEYS

Jälkihuollon palvelun piirissä olevia nuoria yhdistää pohjimmiltaan ainoastaan yksi tekijä: jälkihuoltoon oikeuttavien palveluiden piirissä oleminen. Aineistossa nousikin selkeästi esiin se toive ja odotus, että nuoria ei määriteltäisi ensisijaisesti ”jälkihuolto- nuorina”, vaan nuorina, joilla on oikeus yksilölliseen kohteluun

ja yksilöllisesti arvioituihin palveluihin. Kaikki jälkihuollon palvelua saavat nuoret eivät kohtaa samoja haasteita ja nuori on pystyttävä näkemään myös ilman taustaansa, joka häntä voisi periaatteessa määrittää. Tausta voidaan monesti nähdä myös haittatekijänä:

”vaikka suurimmalla osalla lastensuojelun asiakkaista on ongelmallinen tausta, heillä kuuluisi olla yhtä suuri tuki ja turva kehittyä, saada koulutusta ja sellaista hoitoa, jota he tarvitsevat”

Tiikerilapsen tarina (Minä jaksan tämän päivän, s. 141)

Jälkihuollossa olevien nuorten suhteen ja heidän palveluntarpeidensa arvioinnin kannalta olennaiseksi kysymykseksi aineiston perusteella nousee kysymys siitä, missä määrin kunkin nuoren kohdalla sovitellaan heidän taustansa perusteella oletettuja haavoittuvuustekijöitä ja nuorten toivetta ”normaaliuden” huomioimisesta – toisin sanoen, miten löytää nuoren kannalta tarvittava keskitie hänen kokemustensa vuoksi syntyneiden erityisyyksien huomioimisen ja aivan tavallisena nuorena näkemisen välillä?

Jälkihuollon kokeneet nuoret nimittäin toivovat, että tausta ja aikaisemmat kokemukset otetaan huomioon:

”kasvaminen lapsesta aikuiseksi ei ole koskaan helppoa, mutta erityisen vaikeaa se on silloin, kun asiat ja tukiverkoston ympärillä kaatuvat ja hyvän ja turvallisen lapsuuden rakentuminen jää yhteiskunnan tuen varaan”

(Minä jaksan tämän päivän, s. 159)

Nuoret suhtautuivat osaltaan ristiriitaisesti siihen, miten paljon esimerkiksi uudet työntekijät tutustuvat heidän taustoihinsa ja papereihinsa. Joskus samojen asioiden kertominen uusille ihmisille tuntui raskaalta, mutta samalla tarpeelliselta, että nuori nähtäisiin elämänsä kemustensa summana – mutta ei siten, että niiden perusteella tehtäisiin liikaa oletuksia nuoren asioista.

Aineiston kehittämismateriaaleissa asia ilmaistaan tarpeena, että jälkihuolto on toteuttava ”yhdenvertaisesti, mutta yksilöllisesti” (Politiikkasuositus 1/2022, Lastensuojelun Keskusliitto). Yhdenvertaisuutta odotetaan erityisesti aikaisemmissa luvuissa käsiteltyjen käytäntöjen, tukitoimien ja rakenteiden osalta, mutta nuorten kertomuksissa yhdenvertaisuutta toivotaan myös henkilökohtaisessa kohtelussa ja siinä, miten nuori nähdään sekä tässä että nyt, mutta menneisyyttä mukana kantaen.

ONGELMALÄHTÖISYYDESTÄ VAHVUUSKESKEISYYTEEN

Jälkihuollon palvelun piirissä oleva nuori ei ole vain jälkihuoltonuori, lastensuojelun asiakkaana ja vahvojen tukitoimien piirissä ollut henkilö. Hän on nuori, joka kasvaa ja kehittyy siinä missä kuka tahansa ikätoveri. Heillä on oikeus samanlaiseen tukeen ja apuun kuin kenellä tahansa muulla hänen ikäisellään, ja hänellä on oikeus tulla nähdyksi yksilönä, ilman ”leimaa” lastensuojelutaustasta.

Jälkihuollon palvelussa oleva nuori on saattanut kuulla vuosien ajan sitä, mitkä asiat hänen elämässään vaarantavat hänen kasvuaan ja kehitystään, mitä hän on jäänyt vaille tarvittavan tuen suhteen. Nuorelle on saattanut sisäistyä sosiaalisista suhteistaan ja ympäröivän yhteiskunnan taholta huonommuuden kokemusta ja nuori on saattanut kohdata syrjiviä asenteita lastensuojelutaustansa perusteella. Nuorten toiveena aineiston perusteella on kuulla enemmän sitä, mikä hänen elämässään on hyvää ja mitä hänessä itsessään on hyvää. Nuoret toivovat kannustusta, vahvistusta ja eteenpäin puskemista. Aineistossa onneksi on nähtävissä, että nuoret kokevat tällaisen henkilön tsemppaamisen ja positiivisen palautteen yhdeksi jälkihuollon tärkeimmistä asioista:

”molemmat, jälkihuolto ja 4You on kannustanut eteenpäin, versus että haluaisi hypätä johonkin kairoon”

”jälkihuollosta saanut vahvuutta jatkoon, esim miten pitää unelmistaan kiinni ja uskaltaa uskoa omiin vahvuuksiin”

otteita ryhmähaastattelusta

Parhaimmillaan jälkihuolto voi toimia nuoren kannattelijana ja vahvuuksien esille tuojana hyvinkin haastavilla hetkillä.

”Toivon ylläpitäminen voi pelastaa hengen.”

Nuorten foorumi 16.10.2021

Nuorten kertomuksissa nousi hyvin usein esiin myös se, että oma taustansa käsittely, siitä voimaantuminen ja kokemusten kääntäminen voimavaroiksi synnyttävät halua auttaa samankaltaisissa tilanteissa olevia tai olleita. Nämä näyttäytyivät esimerkiksi ammatillisina haaveina lastensuojeluun tai sosiaalialaan liittyen, ja monet nuoret toivovat näkevänsä itsensä jossain kohtaa työskentelemässä esimerkiksi juuri sijoitettujen lasten kanssa.

Jälkihuollon työskentelyyn toivotaan nuorten ja kehittämismateriaalien osalta johdonmukaisempaa työskentelyä oman elämäntarinan käsittelyssä, jotta rankatkin kokemukset olisi mahdollista käsitellä turvallisesti ja pyrkiä kääntämään vahvuuksiksi ja voimavaroiksi. Elämäntarina saattaa näkyä nuorten arjessa mainittuna huonommuuden kokemuksena, yksinäisyytenä, katkenneina ihmissuhteina tai hylkäämisen kokemuksena. Kokemukset voivat olla käännettävissä mm. omien rajojen tunnistamiseksi ja niissä pysymiseksi, pärjäämisen ja selviytymisen arvostamiseksi ja vahvuudeksi kohdata erilaisia ihmisiä. (Nuorten Foorumi 9.4.2022).

9. Jälkisanat:

jälkihuolto yhteiskunnallisen huolenpitovelvollisuuden ilmentäjänä lastensuojelulain kokonaisuudistuksessa

Tässä selvityksessä on tarkasteltu jälkihuollon toteutumista nuorten kertomana ja kokemana. Nuorten näkemyksiä on tämän jälkeen pyritty tarkastelemaan laajempien kokonaisuuksien ja palvelujärjestelmämme ajankohtaisten ilmiöiden kautta, jotta voitaisiin ymmärtää paremmin, minkälaisia vaateita nuorten kohtaamat haasteet muodostavat jälkihuoltopalvelun uudistamiselle.

Elämme poikkeuksellisten suurten muutosten aikaa, jotka voisivat luoda luonnollisia taitekohtia palveluiden uudistamiselle. Hyvinvointialueuudistuksen myötä olisi mahdollista tarkastella palveluiden toimivuutta, yhdenmukaisuutta ja resursointia. Myös jälkihuollon lakisääteisen ohjauksen ja lain määräysten tarkistamiselle on koittamassa otollinen hetki, kun alkuvuodesta 2023 valmistuvat lastensuojelulain kokonaisuudistuksen suuntaviivat ja tulevan lainsäädännön tavoitteleva visio.

Tämän selvityksen perusteella suositellaan seuraavien näkökulmien huomioimista jälkihuollon laaja-alaisessa kehittämisessä:

PALVELURAKENNE- JA HYVINVOINTIALUENÄKÖKULMA

- Palveluiden sisällön on vastattava nuorten elämismaailman tarpeisiin ja nuorten toiveet ideaalin jälkihuollon toteuttamisesta on huomioitava vakavasti otettavina palveluodotuksina
- Jälkihuollon palvelurakenteita ja käytäntöjä on yhtenäistettävä valtakunnallisesti tasa-arvoisten palveluiden saamiseksi ja johdonmukaisuuden lisäämiseksi

RESURSOINTINÄKÖKULMA

- Jälkihuollolle on luotava toimivat ja riittävästi resursoidut rakenteet, jotka mahdollistavat ammatillisesti laadukkaan työn ja nuorten tarpeita vastaavan tuen riittävyyden.
- Jälkihuollon resursoinnissa on ymmärrettävä korjaavien palveluiden kiistaton tärkeys ennaltaehkäiseviin palveluihin panostamisen ohella

LAINSÄÄDÄNTÖ- JA OIKEUSNÄKÖKULMA

- Yhteiskunnan on tunnistettava huolenpitovelvollisuutensa erityisessä asemassa olevista jälkihuollon palvelun oikeutetuista nuorista lainsäädännön tasolla

- Lainsäädännön on määrättävä riittävällä tavalla palveluiden sisällöstä ja niiden yhdenvertaisuudesta
- Nuorten oikeuksien toteutumisesta on huolehdittava ja nuorten tietoisuutta omista oikeuksistaan on vahvistettava

JÄRJESTELMÄNÄKÖKULMA

- Palvelujärjestelmään on saatava lisättyä riittävää ylisektoraaalisuutta ja yhteistä vastuunkantoa asiakkaiden tarpeista
- Jokaisen palvelutoimijan on annettava tarvittava panoksensa nuoren monialaiseen palvelutarpeeseen vastaamiseksi
- Riittävien sosiaali-, terveys- ja sivistyspalveluiden saatavuus lapsille ja nuorille on varmistettava jo ennen jälkihuoltoa ja sen tarpeen ehkäisemiseksi ylipäänsä

INHIMILLINEN NÄKÖKULMA

- Jälkihuollon piirissä olevilla nuorilla on kiistaton oikeus hyvään elämään, kohteluun ja uusiin mahdollisuuksiin siten, että heidän taustansa erityisyys huomioidaan riittävästi, mutta menneisyys ei määrää liikaa nuoren saamaa tukea
- Jälkihuollossa on huomioitava ihmissuhdepohjaisen työskentelyn erityinen merkitys ja välittämisen ilmaisemisen tärkeys
- Jälkihuollon palvelun luonne kiireettömänä, nuoren elämän tapahtuviin mukautuvana nuoren vierellä kulkijana on säilytettävä, jotta nuorten putoamista tuen piiristä voidaan ehkäistä

Selkeä viesti nuorilta on, että jälkihuolto koetaan merkitykselliseksi ja joskus jopa elintärkeäksi nuorten pärjäämisen kannalta. Toinen selkeä viesti nuorilta on, että heillä on vastaukset siihen, miten luoda unelmien toimiva jälkihuolto ja millaisia ovat jälkihuollon täydelliset työntekijät. Tämä selvitys perustuu näille nuorten viesteille, eivätkä viestit ole mahdottomia: toivotaan yhdenvertaisuutta, aikaa, kohtaamisia, kuuntelua, välittämistä, rehellisyyttä, avoimuutta, ymmärrystä ja oikeuksien puolustamista.

Loppujen lopuksi jälkihuollon kehittäminen nuorten toiveiden ja tarpeiden mukaiseksi perustuu hyvin yksinkertaiselle ajatukselle:

”Edellä esitettyjen haasteiden ja esteiden korjaamisella onnistunut jälkihuolto olisi mahdollista.”

UP2US-hankkeen kehittäjäryhmän yhteenveto jälkihuollon toteutumisesta, s. 4

Se, saadaanko hyvinvointialueiden käynnistämisen myötä ja lastensuojelulain uudistusprosessissa palvelujärjestelmä ja lainsäädäntö vastaamaan jälkihuollon todellisuutta tarpeellisella tavalla, on kiinni valinnoista. Jälkihuollon kokeneet nuoret ovat sitä mieltä, että valintojen aika on viimeistään nyt.

Lähteet

KIRJALLISET AINEISTOT:

[Nuorten foorumeiden raportit - Pesäpuu \(pesapuu.fi\)](#)

101 kirjettä (Milja Kaijanen, Marjukka Koskenkorva & Onni Westlund (toim.), Pesäpuu ry 2020) [101-kirjettä-1.pdf \(pesapuu.fi\)](#)

Politiikkasuositus 1/2022: Lastensuojelun jälkihuollon asiakkaat tarvitsevat kokonaisvaltaista tukea, Lastensuojelun keskusliitto 2022. [Politiikkasuositus: Lastensuojelun jälkihuollon asiakkaat tarvitsevat kokonaisvaltaista tukea | Lastensuojelun Keskusliitto \(lskl.fi\)](#)

Ei taikatempuja vaan tukea – Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi (Johannes Jahnukainen & Anna Tiili, Lastensuojelun keskusliitto 2022): [Ei taikatempuja vaan tukea – Kokemusasiantuntijoiden suositukset lastensuojelun jälkihuollon kehittämiseksi | Lastensuojelun Keskusliitto \(lskl.fi\)](#)

UP2US-hankkeen kehittäjäryhmän yhteenveto jälkihuollon toteutumisesta, Lastensuojelun kehittämissyhteisö Pesäpuu ry 2021. [jälkihuolto pesäpuu \(pesapuu.fi\)](#)

Unelmien jälkihuolto – yhteiskehittämisen päivän yhteenveto tuotos 16.12.2019 (Auta Lasta ry:n Veturointi-toiminta, Nuorten Ystävät ry Turun avopalvelut, Osallisuuden aika ry, Perhekuntoutuskeskus Lauste ry, Pesäpuu ry, Turun kaupungin jälkihuolto) [Green and White Annual Report \(pesapuu.fi\)](#)

Minä jaksan tämän päivän – tarinoita lastensuojelusta. Elina Hirvonen & Juuli Hurskainen (toim.), WSOY 2019.

INTERNET- LÄHTEET (LUETTU 13.3.2023)

[Nuorten Foorumi - vertaisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia nuorilta nuorille | Innokylä \(innokyla.fi\)](#)

[Yhdessä aikuisuuteen -Elämässä Eteenpäin \(YEE\) - THL](#)

[UP2US – meistä kiinni - Pesäpuu \(pesapuu.fi\)](#)

[Kokemus tiedoksi | Lastensuojelun Keskusliitto \(lskl.fi\)](#)

Lastensuojelulaki 2007/14 ([Lastensuojelulaki 417/2007 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX ®](#))

Lastensuojelun käsikirja, THL [Jälkihuolto - THL](#)

Kuntaliitto: Sosiaalisesti kestävätkunnat – Jälkihuollon asiakkaan olevien nuorten palvelupolut -teemafoorumi 14.6.2021, erityisasiantuntija Marja Saleniuksen esitys <https://www.kuntaliitto.fi/tapahtumat/2021/jalkihuollon-asiakkaana-olevien-nuorten-palvelupolut-teemafoorumi>

Heino, Tarja (2021) Mitä tutkimus kertoo lastensuojelun jälkihuollosta ja sen kehittämisen tarpeista? Seminaariesitys 29.4.2021, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

[Hyvää jälkeä – Jälkihuolto siirtymänä ja aikuis-tumisen tukena uudistuvassa palvelujärjestelmässä | Tampereen korkeakoulu yhteisö \(tuni.fi\)](#)

KIRJALLISUUSLÄHTEET

Aaltio, Elina (2022) *Effectiveness of the Finnish Systemic Practice Model for Children's Social Care. A realist evaluation*. JYU Dissertations 571: Jyväskylän yliopisto.

Heino, Tarja & Hirschovits-Gerz, Tanja & Weckroth, Nina (2022) Nostoja ja pohdintaa. Teoksessa Ikkuna aikuistumiseen. Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan alaikäisenä tulleiden nuorten tuesta ja palveluista. Terveyden ja hyvinvoinnin raportteja 2/2022, 167-185.

Kaijanen, Milja & Liukkonen, Johanna & Nokireki, Katriina & Westlund, Onni (2022) Nuorten osallisuus ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa ennen, nyt ja tulevaisuudessa. UP2US-hankkeen loppuraportti. Pesäpuu ry.

Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) *Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret aikuisina*. Rekisteripohjainen seuranta-tutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77 (2012): 6, 599-620.

Lastensuojelun jälkihuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveystieteiden raportteja ja muistioita 2019: 43.

Pukkio, Saana & Hoikkala, Susanna (2016) *Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena*. Teoksessa Saana Pukkio ja Tiia Hipp: Mikä jälki jää? Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön. Lastensuojelun keskusliitto: Helsinki, 6-24.

Yliruka, Laura & Kantoluoto, Anne & Heino, Tarja & Laine, Terhi & Hipp, Tiia (toim.) *Itsenäistymistä ja hyvinvointia tukeva jälkihuolto ja nuorten aikuisen sosiaalityön mallinnus osana lastensuojelun VIP-nuoren palvelupolkua*. THL:n työpapereita 32/2020.

